

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DÜNYASI COĞRAFYASI ANA BİLİM DALI

ÇEÇENİSTAN'IN SİYASİ COĞRAFYASI

Yüksek Lisans Tezi

SEFA SOLE

İstanbul, 2022

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DÜNYASI COĞRAFYASI ANA BİLİM DALI

ÇEÇENİSTAN'IN SİYASİ COĞRAFYASI

Yüksek Lisans Tezi

SEFA SOLE

Danışman: DOÇ. DR. HALİL KURT

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

özet.....	V
Giriş.....	1
1. SİYASİ COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN ÇEÇENİSTAN'IN FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ	6
1.1. Çeçenistan'ın Coğrafi Konumu	6
1.2. Çeçenistan'ın Fiziki Yapısı	9
1.2.1. Büyük Kafkas Dağlarının Kuzey Etekleri	9
1.2.2. Terek ve Sunja Irmakları Vadileri	10
1.2.3. Kuzeydeki Nogay Stepleri	10
1.3. Çeçenistan'ın İklim Özellikleri	12
1.3.1. Grozni'nin İklim Özellikleri.....	15
1.4. Akarsu ve Göller.....	16
1.5. Bitki Örtüsü	18
2. ÇEÇENİSTAN'IN BEŞERİ VE EKONOMİK Coğrafya ÖZELLİKLERİ	19
2.1. Nüfus Yapısı.....	19
2.1.1. Çeçenistan Nüfusunun Etnik ve Dini Yapısı	20
2.1.1.1. Çeçenler	21
2.1.2. Çeçenistan Nüfusunun Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi.....	23
2.2. Ekonomik Yapı.....	28
2.3. Siyasi Coğrafya Bağlamında Çeçenistan'ın Potansiyel Kaynakları.....	33
2.3.1. Enerji Üretimi ve Kafkasya Enerji Koridoru Açısından Çeçenistan'ın Önemi.....	33
2.3.1.1. Çeçenistan'da Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi	35
2.3.1.2. Çeçenistan'da Petrol Üretiminin Önemi	43

3. ÇEÇENİSTAN'IN JEOPOLİTİK ÖNEMİ.....	44
3.1. Çeçenistan'ın Jeopolitik Unsurları	48
3.1.1. <i>Konum Unsuru</i>	48
3.1.2. <i>Hâkimiyet Teorileri Ekseninde Çeçenistan'a Genel Bakış</i>	49
3.1.2.1. <i>Mackinder'in Heartland Teorisi</i>	49
3.1.2.2. <i>Rimland Teorisine Göre Çeçenistan'ın Coğrafi Konumu</i>	54
3.1.3. <i>Alan Unsuru</i>	56
3.1.4. <i>Biçim Unsuru</i>	56
3.1.5. <i>Sınır Unsuru</i>	56
3.2. Küresel Güçler ve Çeçenistan	57
3.2.1. <i>ABD'nin Çeçenistan Politikası</i>	58
3.2.2. <i>Avrupa Birliği'nin Çeçenistan Politikası</i>	62
3.2.3. <i>Rusya'nın Çeçenistan Politikası</i>	67
3.2.4. <i>Türkiye'nin Çeçenistan Politikası</i>	77
4. ÇEÇENİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ VE MEVCUT SİYASİ POZİSYONU	85
4.1. Çeçenlerin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi.....	85
4.1.1. <i>İmamlar Dönemi</i>	87
4.1.2. <i>Çarlık Rusya'sı Döneminde Çeçenistan</i>	88
4.1.3. <i>Sovyetler Birliği İdaresinde Çeçenistan</i>	89
4.1.4. <i>1936 Anayasasına göre Çeçenistan'ın Mevcut Politik Durumu</i>	90
4.1.5. <i>Rusya Federasyonu Döneminde Çeçenistan</i>	91
4.1.6. <i>Çeçenistan Cumhuriyeti</i>	92
4.1.7. <i>Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti</i>	92
4.1.8. <i>Kafkasya Emirliği</i>	93
4.2. Çeçenistan Açmazı: Çeçenistan – Rusya Çatışması ve Tarihsel Arka Planı.....	94

4.2.1. Kafkasya'nın Jeopolitiği	94
4.2.2. Kafkasya'nın Stratejik Önemi	96
4.2.3. Kafkasya'da Rus Emperyalizmi ve Rusların Kafkasya'yı İşgali	99
4.2.4. Müridizm Hareketi İmamlar Dönemi ve Gazavat.....	105
4.2.5. Şeyh Şamil ve Kafkas Direnişii	109
4.2.6. Bolşevik İhtilali ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti.....	113
4.2.7. Sovyetler Birliği'nin Dağılması ve Çeçenlerin Bağımsızlık İlanı.....	114
4.2.8. Birinci Çeçen-Rus Savaşı.....	115
4.2.9. II. Çeçen-Rus Savaşı.....	117
4.2.10. Çeçenistan Cumhuriyeti.....	118
4.2.11. Müridizm'den Selefi Cihat'a Değişen Konjonktürde Çeçenistan Direnişii.....	118
4.2.12. Çeçen Direnişinin Terörize Edilmesi ve Rusya'nın Rolü	124
SONUÇ.....	126
Kaynakça	134

Harita Listesi

Harita 1. Kafkaslar Fiziki Haritası	6
Harita 2. Kafkaslar Siyasi Haritası.....	7
Harita 3. Çeçenistan Fiziki Haritası	11
Harita 4. Terek Nehri ve Kolları	17
Harita 5. Halford Mackinder'in Kalp Sahası.....	51
Harita 6. Rimland Teorisine Göre Dünya	54

ÖZET

Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet olup Kuzey Kafkasya coğrafyasında yer almaktadır. Büyük Kafkas dağlarının kuzey etekleri ile Nogay düzlükleri arasında bulunan Çeçenistan'ın kuzeyinde Rusya Federasyonuna bağlı Stavropol Krayı, güneyinde Dağıstan Özerk Cumhuriyeti ve Gürcistan ile batısında İnguşetya bulunmaktadır. Karadeniz ve Hazar denizi arasında kalan jeopolitik açıdan oldukça stratejik bir noktada konumlanan Çeçenistan tarihsel süreç içerisinde sürekli çatışmalara ve istilalara maruz kalmıştır. Sahip olduğu konumu itibari ile bölgesel ve küresel aktörlerin dikkatini çeken ve hakim olunmak istenilen bir coğrafya üzerinde yer alan Çeçenistan'ın zorlu arazi şartları ve engebeli yapısı sayesinde bu istila ve işgallere karşı güçlü bir direniş sergilediği de görülmektedir. Bir buçuk milyona yaklaşan nüfusu ve alan itibari ile küçük bir ülke konumunda olan Çeçenistan'ın nüfusunun ezici çoğunluğunu Çeçenler teşkil etmektedir. Ülke de uzun yıllar Rus nüfusun varlığı ciddi boyutlarda olmuşsa da 1990'lı yıllarda yaşanan çatışmaların etkisi ile Ruslar Çeçenistan'ı terk etmiştir. Çeçenistan'ın ekonomik göstergelerine bakıldığında ise uzun yıllardır süregelen savaşların ve çatışmaların etkisi ile problemlerli bir ekonomik yapının varolduğu görülmektedir. Çeçenistan ekonomisinde petrole dayalı sanayi kolları gelişme göstermişse de tarım ve hayvancılık faaliyetleri ülke ekonomisinin temel sektörleridir. İşsizlik ve yolsuzluk gibi sarsıcı problemleri de bulunan Çeçenistan ekonomisi ayakta tutan etken ise Kremlinden cumhuriyete gönderilen finansman desteğidir. Çeçen ekonomisinin temelini merkezi hükümetten yapılan bu yardımlar oluşturmaktadır. Çeçenistan ekonomisinde ve tarihinde petrol önemli bir yer tutmaktadır 1893 yılından beri Çeçenistan'da petrol üretimi gerçekleştirilmekte olup uzun yıllar sağlanan üretim rakamları ile Rusya'daki petrol üretimi açısından önem arz etmiştir. Çeçenistan'da 2000'li yıllardan itibaren petrol kuyuları rezerv ve üretim kapasitesi açısından kazançlılığını kaybetmiştir. Dünya siyasetinde büyük önem arz eden Kafkasya coğrafyası içinde Çeçenistan Cumhuriyeti sahip olduğu stratejik özelliklerinden ötürü geçmişten günümüze işgal ve istilalara maruz kalmıştır. 16. yüzyılın ortalarında başlayan Rus-Çeçen ilişkileri de bu minvalde etkisi azalsa da günümüzde dahi sürmektedir. Kafkasya'da Rus yayılcılığının hız kazanması ile birlikte zirve noktasını Şeyh Şamil döneminde gördüğümüz Çeçen direnişi Kafkasya'da Rusların işgaline karşı önemli bir reaksiyondur. Şeyh Şamil'in teslim alınması sonucunda Ruslar Kafkasya'ya tamamıyla egemen olmuşsa da bölgede çatışma son bulmamıştır. Çarlık Rusya'sının yıkılması ve Sovyetler Birliğinin

kurulması sonrası Çeçenler, Sovyet idaresi altında da baskı ve sindirmelere maruz kalmıştır. 1944 yılında gerçekleştirilen sürgün neticesinde Çeçenler, anavatanlarından Kazakistan steplerine sürülmüştür. Sovyetlerin çöküşü ile Çeçenler bağımsızlık şiarı ile yeniden ayaklanmışlardır. Lakin 2000’li yılların başına gelindiğinde Ruslar, Çeçen direnişini bir kez daha bastırmıştır. Birinci ve İkinci Çeçen-Rus savaşından sonra ise Çeçen direnişi karakteristik yapısını yitirmiştir. Kafkas ve Çeçen direnişi ilk yıllarında Sufizm temelinde ve Müridizm hareketi çerçevesinde şekillenirken Birinci Çeçen-Rus savaşının başlaması ile birlikte bölgeye gelen Selefî grupların etkisi ile Çeçen direnişi selefî-vahabi temelde değişime uğramıştır.

GİRİŞ

İnsanoğlunun tarihsel süreç içerisindeki değişimi ve rolü incelendiğinde İlkel Komünal toplumlardan günümüz modern toplumlarına değin değişmeyen ve süregelen, dünya üzerinde insanın hayatına etki eden belki de en önemli olgu savaş ve çatışmadır. İnsana bilhassa toplumlara savaş ve çatışma yön vermiştir. Tarihi süreç incelendiğinde çatışmanın sürekliliği, coğrafyalar ve toplumlar üzerindeki etkisinin ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir.

Geçmişte çatışma ve savaş ortamlarının odak noktası olmuş kimi toplumlar ve coğrafyalar, günümüzde ortak para kullanımı ve sınırların kaldırılması ile refah ve güvenliğini sağlamıştır. Ancak Toplumların ve coğrafyaların kaderi her zaman benzerlik göstermemektedir. Nitekim çatışma ve savaş olgusunun artık bölge toplumları tarafından da kanıksandığı ve kaderciliğin bir parçası olarak umutsuzluğu ve fakirliği de beraberinde getirdiği, geçmişten günümüze kaosu eksik olmadığı Orta Doğu ve Kafkasya coğrafyaları dikkat çekmektedir.

Kafkasya coğrafyası ve günümüzde Kuzey Kafkasya geçmişten devraldığı çatışma mirasına günümüzde de sürdürmektedir. Kuzey Kafkasya sınırları içerisinde ve Rusya Federasyonuna bağlı özerk(otonom)bir yönetim birimi olan Çeçenistan, tarih sahnesinde yer aldığı çağlardan günümüze kadar süregelen savaş ve çatışmaya bağlı olarak kimi coğrafyalara nazaran güvenlik ve refah sorunsalı ile sık sık karşı karşıya kalmaktadır. Determinist denklem bizlere göstermiştir ki Kafkasya coğrafyasının sahip olduğu yapı ve çatışma gerçekliği Çeçenistan'ın ve Çeçen halkının kaderini tayin etmektedir.

Bölgenin sık sık istilalara ve çatışmalara maruz kalması bölgedeki güvensiz ve tedirgin ortamı daha da tırmandırmıştır. Kafkasya bölgesi farklı kimlikleri bünyesinde barındırması hasebiyle adeta bir etnik mozaik izlenimi sunmakla birlikte bölgedeki bu etnik çeşitlik kimilerine göre ise bir zenginliktir. Bu ortam aynı zamanda Kafkasya coğrafyasında çatışmaya davetiye çıkarmakta ve savaşa zemin hazırlamaktadır. Kafkasya bölgesinde ve özellikle tez konusunu teşkil eden Çeçenistan'da yaşanan çatışmaların sebebi yalnızca etnik yapı ile açıklamak bizleri doğru yargılara ulaştırmamaktadır. Bölgede ilk çağlardan modern döneme kadar yaşanan çatışmaların ve süregelen savaşların esas sebebi, kavimlerin istilaları ve bölgedeki güç odaklarının Kafkasya'ya hakim olma mücadelesi yürütmesidir. Rus emperyalizminin Kafkasya da kök salması ve Rusların Kafkasyayı ele geçirme çabaları ile tüm

bu yaşananlara karşı Kafkas dağlı halklarının varoluş m¼cadelesine girişmesi Kafkasya tarihini teşkil etmektedir.

Çeçenistan'ın tarih sahnesindeki rol¼n¼ Kafkasya'dan bağımsız olarak d¼ř¼nmek s¼z konusu değildir. Bu bağlamda Çeçenistan'ı tanımak ve anlamlandırmak i¼in Kafkasya b¼lgesini bilmek Kafkasya'yı tanımlamak i¼in de Çeçenistan'ı tanıyabilmek b¼y¼k önem arz etmektedir. Bu durumun neticesinde Çeçenistan coğrafyasını tanımak ve Çeçen-Rus çatışmasının tarihsel arka planını ortaya koymak a¼ısından Çeçenistan'ın siyasi coğrafyası çalışmalarını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda çalışmamızın ilgili b¼l¼mlerinde Çeçenistan coğrafyasının her y¼n¼yle tanınması ve Çeçen-Rus çatışmasının tarihsel ger¼ekliklerinin aydınlatılması i¼in belgelere dayalı kanıtlarla g¼çlendirilmiř ayrıntılı bir akademik çalışma ortaya konulmaya çalışıldı.

¼lkelerin jeopolitik denklemleri ve mevcut coğrafi unsurları o ¼lkelerin stratejik önemine etki etmektedir. Bir b¼lgenin veya ¼lkenin coğrafya özelliklerini incelerken yeni mekan bilgisi önemlidir. Bu bağlamda Çeçenistan'ın siyasi coğrafyası isimli mevcut çalışmanın birinci b¼l¼m¼nde Çeçenistan'ın fiziki coğrafya özellikleri nispeten ayrıntılı şekilde a¼ıklanmıřtır. Çeçenistan ekonomisinde önemli paya sahip olan başta petrol olmak ¼zere doğal kaynakların önemi ortaya konulmuş olup tüm bu kavramlar ve unsurlar siyasi coğrafya perspektifinde bir değerlendirmeye ve tanımlamaya tabi tutulmuştur.

Çalışmamın ikinci b¼l¼m¼nde ise siyasi coğrafya i¼in vazgeçilmez unsurlar olan ekonomik ve demografik yapı ile alakalı bilgilere yer verilmiştir. Bu bağlamda Çeçenistan'ın politik ve stratejik yapısı hakkında varsayımlarda bulunulmuş ayrıca tarihsel s¼reç i¼erisinde bu unsurların değişim ve hareketliliği gözlemlenmiştir.

Karadeniz ile Hazar denizi arasında yer alan ve Kafkas dağlarının kuzey eteklerinde bulunan Çeçenistan oldukça jeopolitik bir öneme sahiptir. Kafkasya coğrafyası i¼erisinde Çeçenistan'ın önemi de apaçık bir ger¼eklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Çeçenistan'ın sahip olduğu jeopolitik unsurlar nelerdir gibi sorulara çalışmamızın d¼rd¼nc¼ b¼l¼m¼nde cevap aranmış ve Kafkasya genelinde ve özelinde Çeçenistan coğrafyasının stratejik ve jeopolitik denklem i¼erisindeki konumu ve özelliklerine yer verilmiştir. Çeçenistan'ın sahip olduğu jeopolitik konum ve stratejik önemi tespit edilmiş ve örneklerle ve ge¼erli bilimsel arg¼manlarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. K¼resel ve b¼lgesel g¼ç odaklarının Kafkasya ve Çeçenistan'a bakışı ve politikaları da ilgili b¼l¼m¼de ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde ayrıca Çeçenistan'ın siyasi tarihi aktarılmış ve mevcut siyasi pozisyonu güncel bilgiler ışığında okuyucuya sunulmuştur.

Tez çalışmasının beşinci bölümünde ise Çeçenistan ile Rusya arasında yaklaşık olarak beş asırdır süregelen ilişkiler ve çatışma olgusunun anatomisi ortaya konulmuş ve tarihsel süreç içerisinde çatışmaların aldığı seyir ve izlediği yol tespit edilmiştir. Rusya ile Kafkasya coğrafyası özelinde Çeçenistan arasında yaşanan çatışmaların gerçek nedenleri ve arka planı aktarılmış ve bölgenin jeopolitik, stratejik unsurlarının bu savaşa olan etkileri ortaya konulmuştur. Çatışma süreci oldukça zorlu geçmiş ve dramatik sonuçlar doğurmuştur. Kafkasya'da Rus işgaline karşı Çeçen direnişini şekillendiren unsurlar ortaya konulmuştur. Ayrıca zaman içerisinde Çeçen direnişinin yaşadığı değişim ve farklılaşma tespit edilmiş ve sosyolojik ve reel politik durum belgeleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çeçenistan'ın Siyasi Coğrafyası başlıklı bu çalışmanın konusu; Çeçenistan'ın siyasi coğrafya özellikleri ile Çeçen Rus çatışması ve bu savaşa etki eden siyasi tarih ve etnik yapıya ilişkin faktörleri içermektedir. Söz konusu çatışmaya zemin hazırlayan nedenler, ülkenin modern siyasi tarihi içinde demografik yapı ile ilişkilendirilmiş, Çeçenistan'ın fiziki ve beşeri coğrafya unsurları siyasi coğrafya perspektifinde belirlenmiş ve konu sınırları çizilmiştir. Bu doğrultuda Çeçenistan'ın mevcut siyasi coğrafya unsurları ve Çeçenistan coğrafyasına etki eden ve şekillendiren bölgesel faktörlerin yanı sıra jeopolitik ve stratejik unsurlar da de dikkate alınmış ve Çeçenistan'ın yanı sıra Çeçenistan'ı daha iyi tanımlamak için Kafkasya geneline de yer verilmiştir.

Bu çalışmanın kapsamı; Çeçenistan'ın fiziki ve beşeri coğrafya unsurları ile jeopolitik ve stratejik özelliklerinin yanı sıra Rusya-Çeçenistan çatışmasını barındırmaktadır. Butarihsel ve coğrafi temelli kapsam içerisinde Çeçenistan'ın modern siyasi tarihi ve Rus-Çeçen çatışması, siyasi coğrafya özellikleri fiziki ve beşeri unsurları aynı zamanda bölgesel dinamikler açısından da ele alınmıştır.

Kafkasya, Küresel ve bölgesel aktörlerin etki sahasında yer almaktadır. Egemen güç odaklarının tarihin her döneminde hakimiyet mücadelesi verdiği bu coğrafya, ilk çağlardan günümüze kadar olan süreçte savaş ve istilaların, çatışmaların yaşandığı bir bölgedir. Kafkasya'nın jeopolitik ve jeostratejik açıdan sahip olduğu önem yadsınamaz bir gerçekliktir. Aynı zamanda Çeçenistan coğrafyası da Kafkasya'nın anahtarı konumunda ve sahip olduğu unsurlar ile öneme haiz bir bölgedir.

Bu çalışmanın amacı küresel ve bölgesel aktörlerin egemen olmak için mücadele ettiği Kafkasya'nın anahtarı konumunda olan Çeçenistan'ın modern siyasi tarihini ve etnik yapısını, fiziki ve beşeri coğrafi özelliklerini incelemektir. Rus-Çeçen savaşının tarihsel arka planını belgelerle ortaya koymak ve Çeçenistan'ın jeopolitik denklem içerisindeki rolü ve stratejik güç kaynaklarını tespit etmek amaçlanmıştır. Tez Çalışmasının amacı Çeçenistan coğrafyasını tanımak, tanımlamak ve tanıtmaktır. Bu doğrultuda “Çeçenistan'ın fiziki ve beşeri coğrafya unsurları nelerdir?“, “Çeçenistan'ın fiziki ve beşeri coğrafya unsurları ile Rus-Çeçen çatışması arasındaki ilişki nasıldır?“, “Çeçenistan'ın jeopolitik özellikleri ve coğrafi unsurları nelerdir?“, “Çeçen-Rus çatışmasının tarihsel arka planı nedir?” “Çeçen direnişin değişim süreci nasıl oldu?” gibi sorulara cevap aranacaktır.

Kafkasya ve Çeçenistan coğrafyası dünya siyasetinde sahip oldukları konum ve tarihsel süreç içerisinde ortaya konulan gerçeklik ışığında büyük öneme sahiptir. Orta doğu coğrafyasına ve Hazar Denizi ile Karadeniz'e olan yakınlığının yanı sıra bölgedeki geçiş güzergahları üzerinde bulunması ve Hazar enerji kaynakları için bölgedeki mevcut koridorun bulunduğu noktada yer almasından ötürü oldukça kıymetlidir. Bu öneminden ötürü tarihsel süreç içerisinde çatışmalara maruz kalan Çeçenistan'ın Rusya ile olan mücadelesi ise destansı ve epik öğeleri de barındıran bir gerçekliktir.

Bu çalışmanın önemi; Çeçen-Rus çatışması yalnızca bu iki ülkeyi değil diğer bölge ülkelerini, doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir bu çatışmanın tarihsel ve kimliksel nedenlerini ortaya koyarak, bir noktada araştırmacılara kaynak oluşturmak ve siyasi coğrafya perspektifinde Uluslararası İlişkiler ve Coğrafya disiplinine katkı sunmaktan ileri gelmektedir.

Çeçenistan'ın fiziki ve beşeri coğrafya unsurları tarihsel gelişimi ve çatışmaların nedenlerinin araştırılması, bu noktada bölgedeki diğer güçlerin bölgeyi ve bölge ülkelerini daha doğru şekilde tanımlaması ve stratejik olarak olay ve olgulara karşı gerçeklik ve hakikat temelinde doğru politik hamleler yapabilmek açısından bu ve benzeri çalışmaları gerekli kılmaktadır. Tüm bunlara ek olarak Çeçenistan'ın ekonomik, fiziki, siyasi ve sosyolojik yapısının doğru şekilde analiz edilmesi ülkenin yapısal faktörlerinin ve politik denklemlerinin anlaşılması ekseninde dikkate değer bir kaynak oluşturmak, araştırmanın bir diğer önemini yansıtmaktadır.

Bu çalışmada sosyal bilimlerde çokça tercih edilen bir araştırma yöntemi olan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bölge ve Çeçenistan coğrafyasının genel hatları ile önce

tanınması sonra tanımlanması için birincil ve ikincil kaynaklar kullanılmış mevcut Çeçen-Rus çatışması probleminin çözümüne yönelik, ikincil kaynaklar disiplinler arası bütüncül bir yaklaşımla taranıp, olaylar bağlamlar içerisinde incelenmiştir. Tarihsel derinlikte detaylar ve bilgiler imkanlar ölçütünde incelenmiş somut bulgu ve olgular çalışmaya yansıtılmıştır. Nitel araştırma yönteminin gereği olarak, çatışmanın kaynağını oluşturan ilişkiler ağı kendi değerler sistemi içinde ve doğal ortamında yorumlanmış, Çeçenistan'ın coğrafyasının ve bölgedeki çatışmanın anlaşılmasına yönelik bir yöntem izlenmiştir. Araştırma bölgesinin; fiziksel, demografik, sosyal ve kültürel özellikleri, çalışmanın ana hatları içinde yer almış, sorunun kaynağına ilişkin ayrıntılı bir kütüphane araştırması yapılmıştır.

Literatürde yer alan mevcut kaynaklar içerisinde, çalışma konusunun kapsamına yönelik bilgiler sistematik bir şekilde elde edilmiş ve araştırmanın konusunu oluşturan unsurların en doğru biçimde anlaşılabilmesi ve mevcut problemin çözüme kavuşturulması için farklı türdeki bilgilerin ve verilerin kullanıldığı bir literatür ortaya konulmuştur. Araştırma konusuna yönelik akademik temelde bir yapı oluşturabilmek için Türkçe'nin yanı sıra yabancı dilde de; akademik makaleler, bilimsel temele dayalı kitaplar ayrıca tezler ve buna ek olarak istatistiksel veriler çalışmamızda sıklıkla başvurulan kaynak türleridir. Araştırma konularının görsel bir dil ile ifade edilmesi için de haritalara yer verilmiş; grafik, şekil, tablo gibi materyaller ise farklı kaynaklardan derlenerek oluşturulan verilerle neticesinde yapılmıştır. Çalışma da incelemesi yapılan konu başlıkları için özel olarak hazırlanmış akademik çalışmalara yer verilmesine dikkat edilmiştir. Çalışmamızda doğru sonuçlara ulaşabilmek için genel çalışmalardan alınan bilgilerden ziyade konu özelinde yapılan araştırmaların kullanılması, doğru sonuçlara ve çıkarımlara ulaşılabilmesi için önemli bir durumdur.

1. SİYASİ COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN ÇEÇENİSTAN'IN FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

1.1. Çeçenistan'ın Coğrafi Konumu

Jeopolitik perspektifte; dünya coğrafyasında önemli bir noktada bulunan Kafkasya coğrafi olarak, Büyük Kafkas dağlarının ayırt edici etkisi ile Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya olmak üzere iki bölgeye ayrılır. Jeopolitik ve jeostratejik açıdan incelendiğinde Kafkasya bölgesinin coğrafi konumu Asya, Avrupa ve Afrika anakaralarının arasına girmiş olan Akdeniz ve Karadeniz'in yanı sıra Azak Denizi gibi su yollarının meydana getirdiği su koridorunun uç kısmında yer almakta ayrıca bölgenin doğusunda yer alan Hazar Denizi sayesinde de Orta Asya'ya komşu bir konumdadır ve Orta Asya için büyük önem arz etmektedir.¹

Harita 1, Kafkaslar Fiziki Haritası,

¹ Tavkul, Ufuk, "Kafkasyanın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi", http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0090_kafkasyanin_cografi_konumu_ve.htm.

Kafkasya bölgesi dil, din, etnik gruplar açısından irdelendiğinde oldukça zengin bir kültüre sahip bölgelerden birisidir. Bölgenin coğrafi koşullarında ki farklılıklar da farklı etnik unsurların ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Rusya'nın bölgede uyguladığı politikaların neticesinde bölgede yaşayan bu etnik gruplar bazı dönemlerde çatışma yaşamıştır. Türkiye ve Rusya arasında, Kafkaslar tampon olarak bulunmaktadır. Günümüzde Kafkasya'da ellinin üzerinde etnik grup bulunmaktadır. Rusya Federasyonuna bağlı yedi (Çeçenistan, Dağıstan, Tuğuş, Kabartay-Balkar, Adigey, Karaçay-Çerkez ve Kuzey Osetya) cumhuriyet yer almaktadır. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ise bağımsız cumhuriyetler olarak varlığını sürdürmektedir.²

Harita 2, Kafkaslar Siyasi Haritası

² Bingül, Tuğba, "Jeopolitik Açından Kafkasya", <https://www.uiodergisi.com/wp-content/uploads/2014/01/Jeopolitik-Açından-Kafkasya.pdf>.

Siyasi ve coğrafi sınıflandırmaya tabi tutulduğunda Kafkasya coğrafyasını Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya olmak üzere iki bölgeye ayırmak mümkündür. Çeçenistan Cumhuriyeti, Kuzey Kafkasya'nın güneydoğu kısmında bulunan, Büyük Kafkas dağlarının kuzey etekleri ile Terek Düzluğu'nün güney kesimini içine almaktadır.

Büyük Kafkas dağlarının kuzey etekleri ile nogay stepleri arasında kalan bugünkü Çeçenistan'ın mevcut yüzölçümü için çeşitli kaynaklarda 13.300 km², 17.300 km² ve 19.300 km² gibi değerler ifade bulmaktadır. Kuzey Kafkasya'da yer alan ve Rusya Federasyonu içerisinde otonom bir cumhuriyet olan Çeçenistan'ın kuzeyinde Stavropol Krayı otonom yönetimi ve doğusunda Dağıstan otonom yönetimi batıda İnguşetya ve Kuzey Osetya, güneyinde ise Gürcistan yer almaktadır. Hazar Denizi'nin 100 km içerisinde yer alan Çeçenistan'ın başkenti Grozni'dir. 17 yönetim birimine (rayon) ayrılmış olan Çeçenistan'ın en önemli şehirleri Grozni, Gudermes, Argun, Urus Martan'dır.

Grozni: Çeçenistan'ın orta kesiminde yer alan başkent Grozni aynı zamanda Çeçenistan'ın en kalabalık ve en gelişmiş şehri konumundadır. Çarlık İdaresi şehre Grozni ismini vermeden önce bu bölge Çeçenler tarafından Solchakala olarak isimlendirilmekteydi. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Çarlık Rusya'sı bölgede ve Çeçenistan'daki işgalini kalıcı kılabilme adına saldırılarını artırmış ve grozniyi işgal etmiştir. Çeçenler ise ovaları terk edip dağlara çekilmiş ve buralarda direnişlerini sürdürmüşlerdir. Ruslar ise Grozni'ye adeta bir karargah kurmuş inşa ettiği yüksek ve korkutucu kale yapıları ile şehrin çehresini değiştirmiştir. Dağlardan ovaya Grozni şehrine bakan Çeçenler şehrin ürkütücü ve korkunç yapısından etkilenmişlerdir. Bölgede direnişi sonlandıran Ruslar ise bölgeyi hızla Ruslaştırmak amacıyla şehrin sahip olduğu bu ün ve aynı zamanda eski Çarları Korkunç İvan'a itafen bu şehre Rusça Korkunç anlamına gelen Grozni ismini vermişlerdir. Birinci-Çeçen Rus savaşı esnasında Çeçenlerin lideri Cevher Dudayev hayatını kaybedince Çeçenler Grozni isminin yerine bu şehre Cevherkale ismini vermişlerdir. Lakin günümüzde gerek gölge de gerekse dünya literatüründe şehir hala Grozni ismi ile anılmaktadır.

1.2. Çeçenistan'ın Fiziki Yapısı

Türkiye'nin yüzölçümüne nazaran biraz daha fazla olan ve Avrupa ile Asya'yı bir köprü gibi birbirine bağlayan Karadeniz ile Hazar denizi arasında yer alan Kafkasya coğrafyası, 440,194 km² 'lik bir alana karşılık gelmektedir. Bölge batı – doğu arasında çeşitli hatlarda 700 ila 900 km arasında; kuzey – güney yönünde ise 720 km uzunluğa sahiptir. Kafkaslar kuzeyde Kuma – Maniç depresyonuyla; doğuda Hazar Denizi; güneyde Azerbaycan ve Ermenistan'ın İran'la; Gürcistan'ın Türkiye'yle olan sınırlarıyla; batı da ise Karadeniz ve Azak Denizi ile çevrelenmektedir.³

Kuzey Kafkasya'da büyük Kafkas dağlarının kuzey eteklerinde ve Kafkasların güneydoğu kesiminde yer alan Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti, Kafkas dağlarının kuzey etekleriyle Terek Düzlüğü'nün (Nogay Stepisi) güney kesimini oluşturmaktadır. Çeçenistan'ın güney kesiminde bulunan Tebulos-Mta Dağının yüksekliği 4.494 metredir. Ayrıca bölgede Terek Irmağı ile Terek dağları üzerinde Tereküstü Düzlüğü boylu boyuna uzanmaktadır Çeçenistan Cumhuriyetinin kuzey kesimi Terek Düzlüğü içinde kalmaktadır.

Büyük Kafkas dağlarının kuzey kanadında Kafkas dağlarının kuzey etekleri ile kuzeydeki Nogay stepleri arasında yer alan Çeçenistan üç coğrafi bölgeye ayrılmaktadır. Morfolojik yönden çeşitlilik arz eden Çeçenistan'da fiziki yapı aşağıda belirtilen şekilde sınıflandırılmaktadır.

- 1- Büyük Kafkas Dağlarının Kuzey Etekleri
- 2- Terek ve Sunja Irmakları Vadileri
- 3- Kuzeyde Nogay Stepleri

1.2.1. Büyük Kafkas Dağlarının Kuzey Etekleri

Çeçenistan'ın güney kesiminde yer alan bu bölge ülkenin güney sınırlarını teşkil etmektedir. Sarp ve engebeli arazi yapısı ile geçit vermez bu coğrafyada karasal iklimin etkisi hissedilir. En yüksek zirve ise Tebulosmta dağının 4.494 metrelik zirvesidir. Bölgenin ana nehri Sunja ırmağının bir kolu olan Argun nehridir. Parçalı ve engebeli yapısı ile dikkat çeken bu

³ Yüceşahin, Murat, "Kafkaslar: Mekan ve Nüfus", *Yeni Türkiye Dergisi Kafkasya Özel Sayısı*, 2015, s. 57-58.

bölge sahip olduğu Büyük Kafkas Dağlarının yüksek zirveleri nedeniyle güneyden gelecek ılıman havanın da Çeçenistan'a girmesine engel olmaktadır.

Çeçenistan Cumhuriyeti'nin güney kesimi Büyük Kafkas dağlarının kuzey eteklerine tekabül etmektedir ve bundan ötürü bölge tamamen dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Bu bölgede 4000 metrenin üzerinde zirveler yer almaktadır. Kafkasya coğrafyasının en belirgin özelliği olan bu morfolojik ünite Çeçenistan'ın güneyinde kendine yer edinmiştir. Çeçenistan'ın batısında yer alan Nazrani'den başlayan bu dağ silsilesi doğuya doğru uzanır ve ülkenin doğu kesimindeki Gerzel-dola'ya kadar uzanmaktadır. Çeçenistan'ın güney sınırını bu bölgede yer alan sıradağlar oluşturmaktadır. Bu sıradağlardan kaynağını alan akarsu ve çaylar vadiler aracılığı ile ovalık araziye akmaktadır

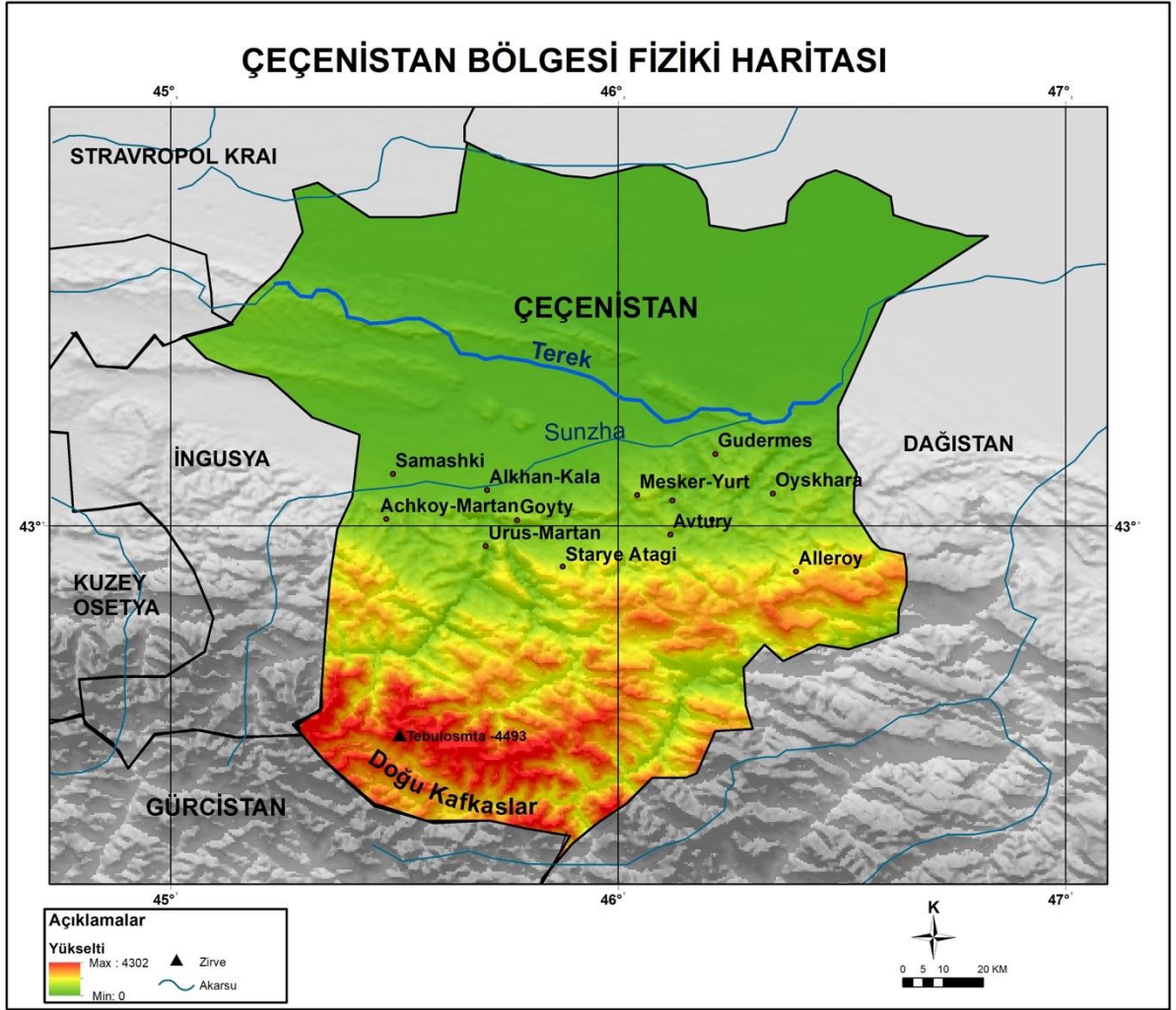
Çeçenistan'ın en güneyini büyük Kafkas dağlarının zirveleri oluşturmaktadır. Bu yüksek zirvelerin bulunduğu bölgede yükselti 4000 metrenin üzerine çıkmaktadır. Tebulosynta (4494), Şan Dağı (4451), Diklosmta (4285) zirveleri Çeçenistan'ın güney ucunda bulunmaktadır ve bölgenin jeopolitiğini etkileyen önemli unsurlardandır. Üç coğrafi etütte incelenen Çeçenistan'ın güneyi dağlık ve engebeli bir yapıya sahiptir.

1.2.2. Terek ve Sunja Irmakları Vadileri

Fiziki yapı itibari ile üç bölgeye ayrılan Çeçenistan coğrafyasının bir diğer bölümü ise Terek ve Sunja ırmakları vadilerinin oluşturduğu sahadır. Bu bölge güneydeki Büyük Kafkas dağlarının yer aldığı saha ile ülkenin kuzey kesiminde bulunun Nogay Düzlekleri arasında kalmaktadır. Çeçenistan'ı batıdan doğuya doğru aşan iki önemli nehir olan Terek ve Sunja nehirlerinin geniş vadilerinden ve birleştikleri ön bölgeden oluşan bu saha Çeçenistan'ın tarımsal açıdan en verimli bölgesidir. Bu vadiler arasında Sunja ve Terek dağları uzanmaktadır. Alhan Curd vadisi bu dağlar arasında yer almaktadır. Ülkedeki nüfus yoğun olarak bu bölgede yaşamaktadır.

1.2.3. Kuzeydeki Nogay Stepleri

Çeçenistan coğrafyasının ana hatlarını oluşturan üç bölgeden sonucusu ülkenin kuzey sınırı ile Terek ve Sunja ırmakları vadileri arasında kalan Nogay stepleridir. Bu bölge engebeli düzlükleri ile yarı kurak iklim yapısına sahiptir. Kuzeyde Terek nehri batıda Asetin bölgesi doğuda ise Dağıstan'a kadar uzanmaktadır. Kumul ve yarı kurak alanlarından müteşekkiri olan Nogay düzlükleri engebeli düzlükleri ile karşımıza çıkmaktadır.

Harita 3, Çeçenistan Fiziki Haritası,

Çeçenistan'ın fiziki yapısı incelendiğinde görülmektedir ki güneye gittikçe artan yükseltinin ülkenin kuzeyine doğru kademeli olarak azaldığı ve ülkenin kuzey kesiminde yükseltinin düştüğü görülmektedir. Çeçenistan coğrafyası çeşitlilik arz etmektedir. Ülke içerisinde yüksek engebeli dağlık arazi yapısı geniş vadiler ve düzlük alanlar dikkat çekmektedir.

Kafkasya bulunduğu konum ve sahip olduğu jeopolitik özellikleri ile tarihsel süreç içerisinde, emperyal güçlerin istilasına uğramış çatışma savaş ve işgallere maruz kalmıştır. Bu süreçte başat güçler ve bölgesel aktörler Kafkasya bölgesine ve Kafkasya özelinde Çeçenistan'a tam anlamıyla hakim olamamıştır. Büyük Kafkas dağlarının getirdiği dağlık ve engebeli arazi bölgede hâkimiyet kurmayı zorlaştırmıştır. Özellikle gerilla tipi saldırı yöntemiyle yerel unsurlar işgal güçlerine karşı aktif şekilde mücadele etmiş ve önemli kazanımlar elde edilmiştir.

Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya örneğinde olduğu gibi Rusya uzun yıllar bölgeye egemen olamamış dağlara çekilen yerel unsurlar çatışmaları sürdürmüşlerdir. Ovaya ve ovadaki şehirlere Rusya hâkim olsa da günümüzde dahi büyük Kafkas dağlarında ayrılıkçı unsurlar varlığını sürdürmektedir. Çeçenistan'ın fiziki coğrafya unsurları bölge politikasını dahi açıkça şekillendirmektedir.

Çeçenistan'ın ve Kuzey Kafkasya coğrafyasının sahip olduğu sarp ve engebeli arazi yapısı bölgedeki yaşantıyı derinden etkilemektedir. Engebeli arazi yapısı dağlar arasındaki derin vadiler bölgede yaşayan hakları dış saldırılardan korumuştur. Ancak bu zorlu arazi yapısı bölgedeki halkların arasındaki bağlantıyı zayıflatmış ve birliktelik kurmalarına mani olmuştur. Kafkasya bölgesinin dış saldırılardan korunması için oldukça önemli olan bu morfolojik yapı aynı zamanda bölgede Kafkasya merkezli ve halkları bir araya getiren güçlü bir devlet yapısının da oluşturulmasına engel olmuştur.

1.3. Çeçenistan'ın İklim Özellikleri

Yüzölçümü nispeten küçük bir bölge olmasına ve takribi Diyarbakır kadar bir alana sahip olan Çeçenistan, iklim koşulları açısından çeşitlilik arz eden karakteristik bir coğrafyadır. Terek-Kuma yarı kurak sahasının kurak ikliminden başlayarak, güneydeki yüksek zirvelerin soğuk nemli iklimine kadar tüm geçiş iklimleri burada bulunmaktadır. Çeçenistan Cumhuriyeti'nin iklimi, Avrasya'nın geniş alanlarında, sınırlarının çok ötesine geçen yerel iklim faktörleri ile genel iklimsel süreçlerin karmaşık etkileşimlerinin bir sonucu olarak çeşitlilik ve değişkenlik arz etmekle birlikte karasal iklim özelliklerinin ülkeye egemen olduğu söylenebilir. Çeçenistan'ın iklimi üzerinde etkisi olan en önemli unsur coğrafi konumudur: karmaşık, güçlü bir şekilde parçalanmış fiziki yapı, Hazar Denizi'ne yakınlık gibi etkenler Çeçenistan iklimini şekillendirmektedir.⁴

Karadeniz kıyılarının subtropikal bölgeleri ile aynı enlem bölgesinde yer alan Çeçenistan tüm yıl boyunca bol miktarda güneş ısısı almaktadır. Bu nedenle, bölgede yazlar sıcak ve uzun, kışlar ise kısa ve nispeten ılımandır. Büyük Kafkas dağlarının kuzey yamacı, Kuzey Kafkasya'nın ılıman iklimi ile Transkafkasya'nın subtropikal iklimi arasındaki iklim sınırınıdır. Bölgedeki büyük Kafkas dağları, Akdeniz bölgesinden subtropikal hava akışına aşılmaz bir engel oluşturur. Kuzeyde, Çeçenistan'ın hava giriş ve çıkışına engel olacak bir yükseltisi bulunmamaktadır bu nedenle karasal hava kütleleri kendi topraklarında kuzeyden ve

⁴ Çeçenistan'ın İklim Özellikleri, https://sun-trek.ru/en/infoguide/about_chechnya/climate_of_chechnya/

doğudan nispeten kolay hareket eder. Çeçenistan'ın ovalarında ve eteklerinde ılıman enlemlerin kıta havası her mevsim hakimdir. Çeçenistan'daki sıcaklık koşulları çok çeşitlidir. Deniz seviyesinden yüksekliği burada sıcaklık dağılımında önemli bir rol oynar. Çeçen ovasında rakıma bağlı olarak gözle görülür bir sıcaklık düşüşü görülmektedir. Bu bağlamda, 126 metre yükseklikteki Grozni şehrinde yıllık ortalama sıcaklık 10,4 derece, aynı enlemde bulunan ancak 315 metre yükseklikte bulunan Ordzhonikidzevskaya köyünde ise 9,6 derecedir.⁵

Çeçenistan'ın çoğu yerinde yazlar sıcak ve uzundur. En yüksek sıcaklık Terek-Kuma ovasında gözlemlenebilir. Temmuz ayında ortalama sıcaklık burada 25'e ulaşır, bazı günlerde 43'e yükselir. Yükselen irtifa ile güneye doğru hareket ederken, ortalama Temmuz sıcaklığı yavaş yavaş düşer. Böylece Çeçen ovasında 22 ile 24 derece arasında değişmekte, 700 metre yükseklikteki eteklerinde ise 21 ve 20'ye düşmektedir. Ovalarda, üç yaz ayı ortalama hava sıcaklığı 20'nin üzerindedir ve eteklerinde, sadece iki ay böyle bir sıcaklığa sahiptir. Çeçenistan'da enlem ve yükselti farklılıkları sıcaklıklara önemli derecede etki etmektedir. Ülkenin güneyi enlem olarak ekvatora yakın olmasına rağmen bu bölgede yükseltinin fazla olmasından ötürü kuzey kesimlere göre daha soğuk bir iklim görülmektedir.

Çeçenistan'ın ikliminde enlem özelliklerinden daha fazla topoğrafya şartları etkilidir. 1500-1600 metre yükseklikteki dağlarda ortalama Temmuz sıcaklığı 15; 3000 metre yükseklikte 7, 8'i geçmezken, ülkenin güneyindeki karlı zirvelerde 1'e düşer. Ovalarda ve eteklerinde kış nispeten yumuşaktır, ancak sık sık çözümler ile kararsızdır. Burada çözülen gün sayısı 60-65'e ulaşır.

Çeçenistan'daki dağlarda kar erimeleri nadirdir, bu nedenle ovada olduğu gibi ani sıcaklık dalgalanmaları olmaz. Artan yükseklikle, ortalama Ocak sıcaklığı düşer. Çeçen ovasında -4 -4,2, eteklerinde -5 -5,5'e iner, 3000 metre yükseklikte -11'e düşer ve sonsuz karlar bölgesinde -18'dir. Ancak cumhuriyette en şiddetli donlar dağlarda değil ovalarda görülür. Terek-Kuma ovasında sıcaklık -35'e düşebilirken, dağlarda asla -27'nin altına düşmez. Bunun nedeni, dağlarda nispeten ılık bir kış ve serin bir yaz ile yaz ve kış sıcaklıkları arasındaki kontrastın pürüzsüz olmasıdır. Bu nedenle, yükseklik arttıkça iklim daha ılıman ve daha az karasal hale gelir.

Çeçenistan'ın dağlık kısmı hariç havası yıl boyunca önemli ölçüde nemlidir. Ülkenin yıllık ortalama mutlak nemi, yaylalarda düşük düzeyde seyrederken bu oran ovalarda

⁵ Çeçenistan'ın İklim Özellikleri, https://sun-trek.ru/en/infoguide/about_chechnya/climate_of_chechnya/

yükselmektedir. En düşük mutlak nem kış mevsiminde görülür; yazın ise tam tersine her zaman yüksektir, maksimumu Temmuz'da başlar. Mutlak nem yükseklikle azalır. En önemli iklim faktörlerinden biri bulutluluktur. Bulutluluk yaz sıcaklığını yumuşatır ve kış donlarını yumuşatır. Hava bulutluysa genellikle gece donları olmaz. Aynı zamanda bulutlar yağmurları taşır. Cumhuriyet ovalarında ise en büyük bulutlanma kış aylarında görülmektedir. En bulutlu ay Aralık'tır. Yaz aylarında hava biraz bulutlu veya bulutsuzdur. Ağustos, en küçük bulutluluk için dikkate değerdir, aksine dağlarda en parlak aylar kış, en bulutlu aylar ise yaz aylarıdır.

Dağ eteklerinde ve dağlarda yılda güneşli günlerin sayısı ovalardan çok daha fazladır. Örneğin, Shatoy köyünde, yılın on ayında, günlerin %30'unun üzerinde açık gökyüzü ihtimali vardır ve Grozni şehrinde bu olasılık sadece %6'dır. Çeçenistan'daki yağışlar düzensiz dağılıyor. En az yağış Terek-Kuma ovasına düşer: 300-400 milimetre. Güneyde, yağış kademeli olarak 800-1000 milimetre veya daha fazla artar.⁶

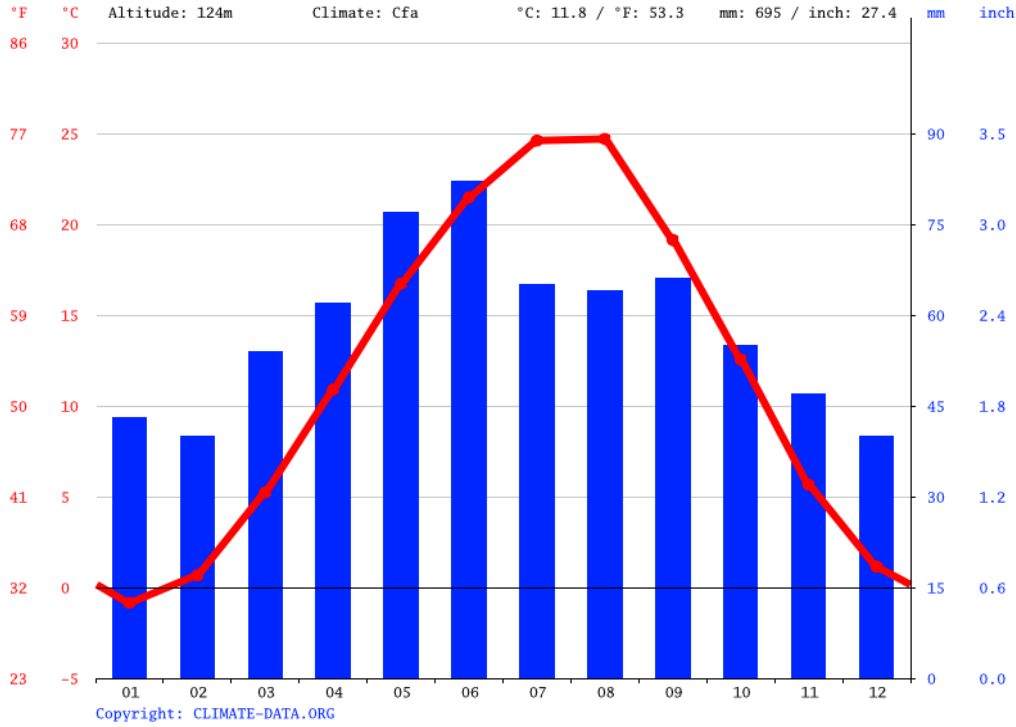
Derin nehir vadilerinde ve yamaçlarında, yağış her zaman çevredeki yamaçlardan daha azdır. Uzunlamasına vadilerde çok az yağış düşer. Cumhuriyette, Alkhanchurt vadisi belirli bir kuruluk ile karakterizedir. Yıl boyunca yağış düzensizdir. Yaz yağışları kış yağışlarına üstün gelir. Cumhuriyetin her yerinde maksimum yağış Haziran ayında, minimum yağış ise Ocak-Mart aylarındadır. Yaz yağışlarının çoğu şiddetli yağışlardır.⁷

Soğuk mevsimde yağışlar kar olarak düşer. Ancak ovalarda kış aylarında bile belli bir kısmı yağmur şeklinde düşebilmektedir. Artan yükseklikle birlikte kar ve dolu yağışı miktarı artar ve yaylalarda ilkbahar, sonbahar ve hatta yaz aylarında kar yağar. Burada katı yağışın kısmı toplam miktarının neredeyse %80'idir. Ovalarda, Aralık ayının başında kar örtüsü görülür. Genellikle kararsızdır ve birkaç kez eriyebilir ve kış aylarında yeniden ortaya çıkabilir. Kışın karla kaplı 45-60 gün vardır. Ortalama yüksekliği 10-15 cm'yi geçmez, kar Mart ortasında kaybolur. Dağ eteklerinde, kar Kasım ayı sonlarında görünür ve Mart ayı sonlarında erir. Karlı gün sayısı burada 75-80'e çıkar ve ortalama maksimum kar örtüsü yüksekliği 25 santimetreye kadar çıkar. 2500-3000 metre yükseklikte, sabit kar örtüsü Eylül ayında ortaya çıkar ve Mayıs ayının sonuna kadar kalır. Karlı gün sayısı 150-200 veya daha fazladır. Kar örtüsünün

⁶ Çeçenistan'ın İklim Özellikleri, https://sun-trek.ru/en/infoguide/about_chechnya/climate_of_chechnya/

⁷ Çeçenistan'ın İklim Özellikleri, https://sun-trek.ru/en/infoguide/about_chechnya/climate_of_chechnya/

yüksekliği topoğrafyaya bağlıdır. Açık yerlerden rüzgârla savrulur, derin vadilerde ve rüzgârlı yamaçlarda birikir. 3800 metre ve üzeri yükseklikte kar yıl boyunca kalır.⁸

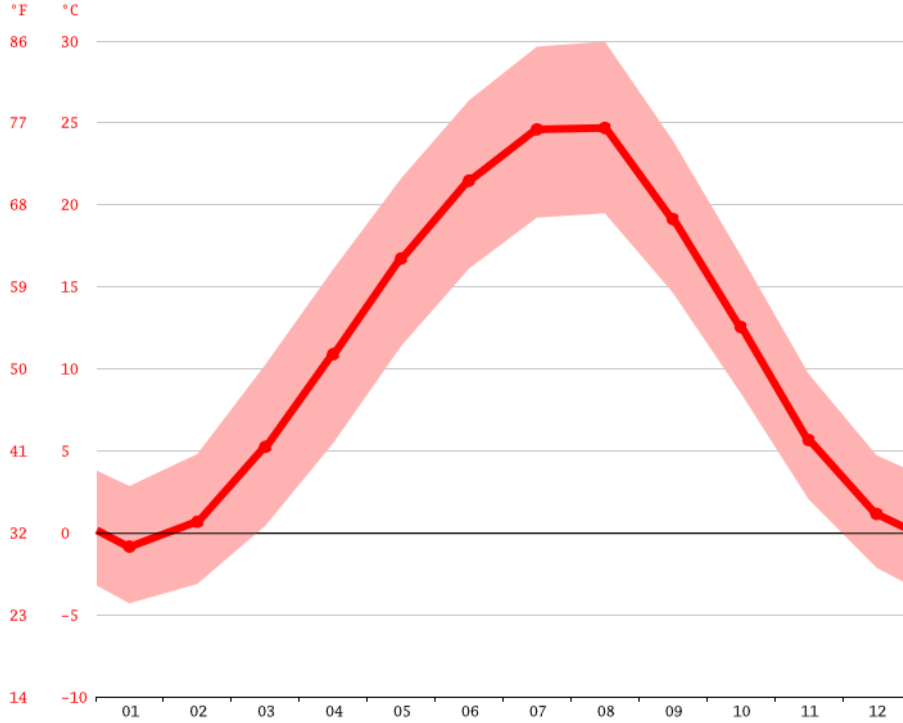

Grafik 1, Çeçenistan'ın Yıllık Sıcaklık ve Yağış Özellikleri

1.3.1. Grozni'nin İklim Özellikleri

Çeçenistan'ın başkenti Grozni'nin iklim özelliklerine bakıldığında görülmektedir ki; şehirde ılıman ve sıcak iklim tipi görülür. Grozni'de kurak iklim görülmez yağış değerleri yüksektir. En kurak geçen ay da bile yeterince yağış alır. Başkent Grozni'de egemen olan bu iklim Köppen-Geiger iklim sınıflandırmasız alındığında Cfa olarak kabul edilmektedir. Grozni de görülen ortalama sıcaklık değeri ise 11.8 °C'dir.

⁸ Çeçenistan'ın İklim Özellikleri, https://sun-trek.ru/en/infoguide/about_chechnya/climate_of_chechnya/

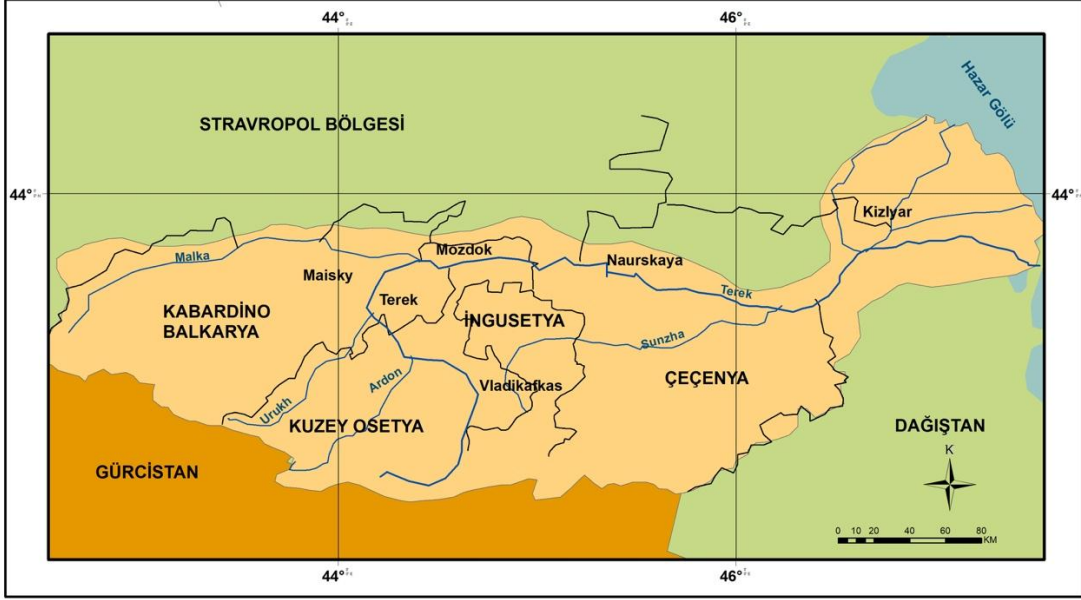

Grafik 2, Grozni'nin Yıllık Ortalama Sıcaklık Özellikleri

40 mm yağışla Şubat yılın en kurak ayıdır. Grozni'de en fazla yağış Haziran ayında Ortalama 82 mm yağış miktarıyla görülmektedir. Ağustos ayı ise 24.7 °C sıcaklıkla yılın en sıcak ayıdır. Bu bölgeler özellikle elverişli iklim yapısından ötürü yerleşimi yoğun olarak görüldüğü sahalardır. Kuzey Kafkasya'da sadece Çeçenistan'da değil diğer bütün cumhuriyetlerde Kafkas dağlarının düzlüğe ulaştığı kesimler su kaynakları ve önemli yerleşim merkezlerinin yoğunlaştığı bölgelerdir.

1.4. Akarsu ve Göller

Çeçenistan'ın en önemli su kaynağını Terek nehri oluşturmaktadır. Kafkas sıradağlarının buzullarından kaynağını alan nehir Kuzey Osetya'dan geçerek Çeçenistan topraklarına girer. Batıdan doğuya doğru bir kavis çizerek uzanır Dağıstan'a yakın kuzeydoğuya yönelir Dağıstan sınırına girdikten sonra Hazar denizine dökülür Terek nehrinin uzunluğu 590 km'dir.

Harita 3, Terek Nehri

Terek nehrinden sonra Çeçenistan'ın en önemli nehri Sunca'dır. Çeçenistan'ın güneyindeki Büyük Kafkas dağlarından kaynağını alan Sunca Nehri Terek nehrinin bir kolunu oluşturmaktadır. Ülkenin güneyinden kuzeye doğru akan Hulahula, Assa ve Argun çayları ile beslenmektedir. İnguşetya'nın başkenti Nazran'dan Grozniye geçer oradan Gudermes'de Terek nehrine dökülmektedir. Terek ve Sunja nehirleri ile bağlantılı olan Assa, Argun ve Hulahula çayları da Çeçenistan'ın diğer su kaynaklarını oluşturmaktadır.⁹

Çeçenistan sınırları içerisinde büyük göl bulunmamaktadır; ayrıca Kuzey Kafkasya'nın en büyük gölü olan Kezenoy'un deniz seviyesinden 1870 m. yüksekliktektir. yüzölçümü

⁹ Sultanoviç, Jamuhanov Culeyman, Çeçenistan, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cecenistan>.

yalnızca 2 km²'dir ve bunun dışında da Çeçenistan'da ancak birkaç küçük ve önemsiz çöküntü ve heyelân gölü yer almaktadır.

1.5. Bitki Örtüsü

Bilindiği üzere topoğrafyanın engebелiliği arttıkça iklim ve bitki çeşitliliği de bu topoğrafyaya bağlı olarak artmaktadır. Çeçenistan'ın karakteristik özelliğini teşkil eden morfolojik şekilleri ile değişken iklim yapısının etkisi ile toprak ve bitki örtüsünde çeşitlilik arz etmektedir. Büyük oranda yarı-kurak özelliği gösteren Nogay stepleri kum tepeleri ve çalılıklarla kaplıdır. Çeçenistan denilince aklımıza ormanlar gelmektedir. Büyük Kafkas dağlarının yer aldığı ülkenin güney kesimi zengin orman örtüsü ile kaplıdır.

Orman ve kayın, gürgen ve meşe yoğun kapak dağ olan yukarıdaki 2000 metre, yamaçlarında kadar iğne yapraklı sonra ormanlar, dağ çayırları ve nihayet çıplak kaya, kar ve buz. Nogay Bozkırı adaçayı bitki örtüsüne ve geniş kumul alanlarına sahiptir. Tüylü bozkır güney ve güneybatıda, Terek Nehri yakınında yer alır.

Çeçenistan Cumhuriyetinde, büyük Kafkas dağlarının kuzey eteklerinden kuzeye doğru uzanan orta kesimde Çeçen ovası, bu ovanın kuzeyinde ise Nogay stepleri ismi ile Terek-Kuma çanağı bulunmaktadır. Çeçenistan'ın güney kesiminde dağ iklimi, kuzeyde kara iklimi özellikleri görülür. Çeçenistan'ın bu kesiminde yazlar sıcak ve uzun, kışlar ayları ise ılık olur ve yılın büyük bölümünde yeşil kalan bitki örtüsü hakim olur. Çeçenistan'ın güney bölümündeki yüksek dağlık alan 1950 m. yüksekliğe kadar sık bir şekilde meşe, kayın, ve gürgen ağaçlarıyla kaplı ormanlanlık araziye sahiptir. Çeçenistan'da 2000 metrenin üzerinde zirveler olan bu yükseltinin arttığı yerlerde ise otlaklar başlar ve içlerinde tıbbî amaçla kullanılan ot cinslerinin de yaygın şekilde görüldüğü bilinmektedir. Zirvelere yakın meralardaki bu otlaklar da 3700 m. yüksekliğe kadar çıkar. Çeçenistan'ın orta kesiminde step bitkileri, kuzeydeki Nogay steplerinde çalılıklar bulunmaktadır¹⁰

¹⁰ Sultanoviç, Jamuhanov Culeyman, Çeçenistan, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cecenistan>

2. ÇEÇENİSTAN'IN BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

2.1. Nüfus Yapısı

2020 yılı nüfus sayımına göre Çeçenistan Özerk Cumhuriyetinin nüfusu 1 milyon 480 bin kişidir. 2020 yılında yapılan nüfus sayımında da görülmüş olduğu üzere Rusların Çeçenistan Cumhuriyeti'ni yaşanan savaş ve çatışmalar neticesinde terk ettiği ve yüksek doğurganlık oranlarına sahip Çeçenlerin ülke nüfusunu homojenleştirdiği görülmektedir. Çeçenistan Cumhuriyetinde kırsal ve şehirselle nüfus oranları da dikkat çekici boyuttadır. Çeçenistan'da nüfusun %67.9'u kırsalda yaşarken nüfusunun yalnızca %32,1'i şehirlerde yaşıyor. 1989 yılı verileri incelendiğinde ise Çeçenistan nüfusunun yarısından fazlası yani %57'si şehirlerde yaşamaktaydı. Çeçenistan'ın nüfus yoğunluğu 1997 yılında km² başına 75,1 kişi iken yıllık ortalama %0,99 oranında artarak 2016 yılında km² başına 90,3 kişiye yükselmiştir. Çeçenistan'da nüfusun yoğun olarak yaşadığı şehirler ise Grozni, Gudermes, Argun ve Urus Martan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rusya Federasyonu içerisinde bir özerk cumhuriyet olan Çeçenistan özellikle yüksek doğurganlık oranı ile dikkat çekmekte ve aynı zamanda bu oran ile Rusya Federasyonu içerisinde En yüksek doğum oranlarının görüldüğü yer konumunu korumaktadır. Çeçenistan Cumhuriyeti'nin 2001'de 996.427 olan nüfusu yıllık ortalama %2.11 dolaylarında artarak 2010 yılında 1.2 milyona 2013 yılında 1.3 milyona ve 2020 yılında ise 1 milyon 480 bin kişiye ulaşmıştır.

Çeçenistan'ın demografik yapısını şekillendiren en önemli unsurlar istila, savaş, sürgün ve bölgeyi işgal eden Rusların politik hedeflerini ekseninde uyguladıkları politiklardır. Bu unsurların etkisi ile Çeçenistan'ın nüfus yapısı tarihsel süreç içerisinde sürekli bir değişim ve dönüşümden geçerek günümüzdeki homojen yapısını almıştır.

Rusya Federasyonu içerisinde en yüksek doğurganlık oranına sahip olan Çeçenistan'da yapılan hesaplamalara göre 2020'de 30 bin 111 doğum ve 9 bin 188 ölüm gerçekleşti. 2019 yılında doğurganlık oranı kadın başına 2,58 çocuk seviyesinde iken 2020 yılında bir önceki yıla nispeten %0,77'lik bir değişim ile kadın başına 2,6 çocuk dolaylarında gerçekleşmiştir. Bebek doğum oranlarının yanı sıra Çeçenistan'da bebek ölüm oranları da dikkat çekmektedir. 2015 yılında Çeçenistan Cumhuriyeti'nde bebek ölüm hızı 1000 canlı doğumda 12 ölümdü. Çeçenistan Cumhuriyeti'nde bebek ölüm hızı 2001 yılına oranla 2015'te 1.000 canlı

doğumda 12 ölüme yükseldi ve yıllık ortalama %7.21'lik bir değişim gösterdi. Çeçenistan'da sağlık hizmetlerindeki gelişmeler arttıkça bebek ölüm oranlarında azalmalar görülmektedir.¹¹

Çeçenistan'ın 2020 yılı genç nüfusu ise 498 bin kişi olmuştur yani yaklaşık olarak Çeçenistan nüfusunun 3 te 1'ini genç Çeçen nüfusu oluşturmuştur.

2.1.1. Çeçenistan Nüfusunun Etnik ve Dini Yapısı

Çeçenistan'da 2020 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımına göre Çeçenistan Cumhuriyeti nüfusunun % 97,4'ü Çeçen, %0,9'u Rus, % 0,7'si Kumuk, % 0,4'ü Avar, %0,2'si Nogay, %0,1'i İnguş ve % 0,3'ü de Ukraynalı, Ermeni ve diğer etnik unsurlardan oluşmaktadır. Çeçenistan Cumhuriyetinin başkenti olan ve 1994-2000 döneminde Ruslarla yaşanan çatışmalar nedeniyle çok ağır hasarlar gören ve yıkıma uğrayan Grozni'nin nüfusu 2020 yılı sonu itibariyle 297 bin kişi olduğu açıklanmıştır. Birinci Çeçen-Rus savaşı öncesinde 1989 yılında ise Grozni'nin nüfusu 399 bindi. Çeçenistan'ın bağımsızlık ilanı öncesinde Grozni'de yaklaşık olarak 200 bin dolaylarında Rus nüfus yaşamakta ve başkentin en kalabalık etnik grubunu oluşturmaktaydı lakin günümüzde Grozni'de yaşayan Ruslar'ın nüfusu yaklaşık 12 bin kişiye kadar düşmüş ve Ruslar Çeçenistan'ın genelinde olduğu gibi Grozni'de de azınlık olarak kalmışlardır.¹²

Kuzey Kafkasya jeopolitiği içerisinde önemli bir denkleme kendisine yer bulan Çeçenistan bulunduğu kaotik coğrafyanın aksine heterojen değil homojen bir etnik yapıya sahiptir uzun yıllar değişkenlik arz eden ve zaman zaman da Çeçenlerin kendi topraklarında azınlık olmasına sebebiyet veren durumlar vuku bulsa da günümüzde nüfusun ezici çoğunluğunu Çeçenler teşkil etmektedir ve dini yapıya bakılacak olursa nüfusun %98'ini Müslümanlar %2'sini ise diğer dini inançlara mensup kişiler oluşturmaktadır. Sunni ve sufi yani tasavvufî inancın uzun yıllardır etkin olduğu Çeçenistan'da Nakşibendi ve kadiri tarikatleri etkin rol oynamaktadır Rusların Kafkasya'yı işgali ile başlayan süreçte dini ve siyasi otorite olarak kabul gören ve şeyh olarak isimlendirilen tarikat liderleri önderliğinde Gazavat olarak

¹¹ Çeçenistan'ın Nüfus Verileri, <https://knoema.com/atlas/Russian-Federation/Chechnya-Republic-of>

¹² Çeçenistan'ın Nüfus Verileri, <https://www.mepanews.com/cecenistanda-nufus-sayimi-sonuclari-aciklandi-45608h.htm>

adlandırılan direniş ve Rus işgalini Kafkasya'da sonlandırma girişimleri bölgede sufi inancı güçlendirmiştir.

SSCB'nin dağılması sonrası 1990'lı yıllarda Çeçenistan'a ve Kuzey Kafkasya'ya körfez ülkelerinden yoğun miktarda vahabi ve selefi inanca mensup yabancı savaşçıların gelmesi ile birlikte günümüzde hem kuzey Kafkasya da hem de Çeçenistan'da Rusya ya karşı direnişi bu vahhabi ideoloji çerçevesinde sürdüren gruplar etkin olmuşlar ve kendilerine duygusal yakınlık besleyen insanların etraflarında toplanmalarını sağlamıştır. Kısaca özetleyecek olursak sunni islam inancına ve sufizim geleneğine mensup Çeçenler arasında özellikle 1990'lı yıllardan sonra selefi ve vahhabi gelenekte özellikle gençler arasında yaygınlaşmaya başlamıştır.

2.1.1.1. Çeçenler

Günümüzde Rusların isimlendirdiği kabul edilen “Çeçen” ismi ile karşımıza çıkan Çeçenlerin, kendi dillerindeki isimlendirmesinde ise Nahçiy ismi telaffuz edilmektedir. Kafkas-İberyca dil ailesinin Nah grubundan Nahçıço'dur yani Çeçence Çeçenlerin dilidir. Bu dil aynı zamanda Çeçenistan Cumhuriyeti'nin de resmî dilidir. Kuzey Kafkasya'nın eski ve otokton halklarından olan Çeçenler Çeçenistan nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturmakla birlikte, bölgedeki Çeçen nüfusunun bir bölümü de İnguşetya, Dağıstan gibi komşu ülkeler ile Türkiye, Kazakistan, Ürdün, Suriye ve sürgünde bazı Avrupa ülkelerinde yaşantılarını sürdürmektedir. 1944'te Stalin'in emri ile gerçekleştirilen sürgün neticesinde Kazakistan steplerine sürgün edilmiş olan Çeçenlerin bir bölümü Stalin'in ölümü sonrası ancak 1956 yılından ve 1988 yılından itibaren Çeçenistan'a dönmüşlerdir; Ürdün, Suriye ve Türkiye'de yaşayan Çeçenlerin de bir bölümü ülkelere dönmüştür lakin günümüzde ismi zikredilen coğrafyalarda Çeçen nüfusu varlığını sürdürmektedir.

Ruslar ilk olarak 1732 yılında Kafkasya'daki kabile ve boy toplulukları için “Çeçen” tanımlaması yapmıştır. Başkent Grozni yakınlarında yer alan bir köye Rusların vermiş olduğu “Çeçen” ismi sonraki süreçte bu bölgede yaşayanlarunsurlar içinde kullanılmıştır.¹³

Dili ve kültürel özellikleri bakımından yakın akraba kabul edilen İnguşlar gibi Çeçenler de M.Ö. 6.- 5. yüzyıllarda Ön Asya olarak ifade edilen bölgeden Kafkasya'ya geldikleri ve kökenlerinin “Nakh” halkına dayandığı yönündeki görüşler kabul görmektedir. Ortak

¹³ Mansur, Şamil, **Çeçenler**, Sam Yayınları, 1995, s. 169.

bir üst kimlik olarak da inşa edilen “Vaynakh (halkımız)” ismini kullanan Çeçen ve İnguşlar “Nokhçi veya Nokhço” ve “Galgay” isimleri ile de anılmaktadır.¹⁴

Nohçi ismi ile anılan Çeçenler’e, bölgede yaşayan bir diğer otokton halk olan Kumuklar tarafından Miçigiş adı verilmiştir ve XVI – XVII. yüzyıl’daki Rus kaynakları incelendiğinde Çeçenleri tanımlamak için bu isim de bulunmaktadır.¹⁵

Çeçenler, Kuzey Kafkasya kabilelerinden biridir. Menşeleri hususunda tarihçiler ve ilim adamları ihtilafa düşmüşlerdir. İlmi kaynaklara göre Çeçenler Kafkasya’da ki tarihi bin yılın üzerindedir yaklaşık olarak bin yıldır Kafkasya topraklarında Çeçenler varlıklarını sürdürmektedir.¹⁶ İlk defa, 7. Yüzyılda yaşayan bir Ermeni coğrafyası tarafından isimleri anılan Çeçen-İnguş kabilelerinin tarihleri halen oldukça karanlıktır.

Eski Yunan tarihçisi Heredotos (MÖ V. asır), İskitlerin Derbent geçidinden Ön Asyaya geçerken Çeçen-İnguşların yaşadıkları kısmen dağlık kısmen de ovalık bölgelerden de aştıklarını yazmaktadır. Çeçenlerde Avarlar gibi doğu kesiminden Volga ve Ural yolunu kullanarak Kafkasya’ya gelmişlerdir. Bunlar da Avarlar gibi yerli halkla karışmışlardır. Çeçen adı Avar adından daha eski bir geçmişe sahiptir. Asya’da büyük bir imparatorluk kuran Çeçenler Hunların batıya geçmesinden asırlar önce mevcut idiler.¹⁷

Çeçenlerin İslamiyet ile tanışması ise 8. yüzyıl başlarına kadar gitmektedir. Bu yüzyılın başında meydana gelen Arap-Hazar Savaşları sırasında Çeçenler İslamiyet ile tanışmıştır. 10. yüzyıldan sonra Gürcistan etkisi ile Hıristiyanlık inancının yayılması gerçekleşmişse de daha sonra Dağıstan’daki Müslümanların yürütmüş olduğu faaliyetler neticesinde ile İslam dini Çeçenler içerisinde hızlı şekilde yayılmış ve Çeçen halkı üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmiştir.¹⁸

İslamiyet öncesi Putperest inanişaya mensup olan Çeçen halkının tarihsel süreç içerisindeki bu dönemeci hakkında yeterince bilgi yoktur. Gürcü Kralı David ile Kraliçe Tamara’nın Kafkasya bölgesinde ve Çeçenistan’da Hıristiyan inanişayı yaymak için göstermiş oldukları yoğun çabalara rağmen Hıristiyanlık Çeçenler arasında rağbet görmemiştir. 8 ve 9.

¹⁴ Koçkar, M. Tekin, Koçkar, A. Abrek, “Çeçen ve İnguş Halklarının Geleneksel Müzik ve Çalgılarına Genel Bir Bakış”, **Uluslararası Cumhuriyet Sanat Günleri Sempozyumu**, 2017.

¹⁵ Anadol, Cemal, **Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler**, Kamer Yayınları, 1996, s. 19.

¹⁶ Kutlu, Tarık, **Şimali Kafkasya’da Çeçenler**, Türk Kültürü, 1972, s. 295-302.

¹⁷ Kupronov, E. İ., Çeçen İnguş Tarihine Dair, s.40-41.

¹⁸ Yıldız, Muharrem, **Dünden Bugüne Kafkasya**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2006, s. 45.

yüzyıllarda ortaya çıkan Arap-Hazar savaşları sırasında Çeçenler İslamiyet’i tanımıştır ve bu dönemden sonra çok yavaş olmakla birlikte ilk Çeçenler İslamiyet inancını benimsemiştir. Çeçen halkının İslâmiyet’i kabul süreci yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Çeçenlerin islamiyeti kabul sürecinde 13 ve 14. yüzyıllarda Altın Orda Devletinin sağladığı katkı yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte 1391-1395 yılları arasında Altın Orda Devletini parçalayan Timur’un, İslâm sancağını taşıması da bölgede islam inancının yayılması adına müsbet sonuçlar doğurması beklenirken Timur’un uyguladığı sert politikalar neticesinde Çeçenlerin İslam inancını kabul sürecinde menfi etkisi söz konusu olmuştur. Timur’un Ordusunun bölgeden çekilmesinden sonra yine Altın Orda ve Azerbaycan müslümanlarının etkisiyle hız kazanan Çeçenistan’daki İslâmiyet’in yayılış süreci nihayet 19. Yüzyıla gelindiğinde tamamlanmıştır.19.yüzyılın ortalarında Çeçenler bölgedeki İnguşlar’ı da İslam inancıyla tanıştırmıştır ve böylelikle İslâmiyet inancı bölgenin hâkim dini olmuştur. Lakin 1859’da Şeyh Şamil’in teslim olması sonrasında Ruslar’ın bütün Kafkasya’yı egemenliği altına alması ve Bolşevik ihtilali sonrasında da sosyalist sistemin tesis edilmesi bölgedeki İslâmî gelişmeye olumsuz yönde etki etmiştir.¹⁹

2.1.2. Çeçenistan Nüfusunun Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi

Ruslar, yayılmacı politikaları çerçevesinde, Kafkasya sınırında ilk olarak, 1552’de Korkunç İvan’ın Kazan şehrini daha sonra 1556’da Astrahan’ı ele geçirmesiyle işgal sürecine başlamışlardır. Sonrasında bu işgal giderek genişlemiş 18. Yüzyılın sonlarında Güney Kafkasya, 19.yüzyılın ortalarında 1859’da Şeyh Şamil’in silah bırakması ile Kuzey Kafkasya Rus hakimiyetine girmiştir. Devam eden bu işgal sürecinde, bölgeyi hakimiyetleri altında tutabilmek ve *emperyalist çıkarlarına uygun planlarını gerçekleştirmek için Kuzey Kafkasya’yı kontrolünü altına almayı amaç edinen Ruslar, Kafkasya bölgesinin sömürgeleştirilmesi ya da tamamıyla Rusya ile bütünleştirilmesi ve entegrasyonunun sağlanması noktasındaki yaklaşımları arasında çelişkiye düşmüşlerdir. Bu sebepten ötürü Rusların Kafkasya özelindeki uyguladıkları kontrol etme ve egemenlik stratejileri tarihsel süreçlere ve yöneticilerin bakış açılarındaki çeşitliliğe göre değişkenlik göstermiştir. Çarlık Rusya’sı, 16’ncı yüzyılın ortalarından günümüze değin Kuzey Kafkasya dağlı halklarına yönelik olarak uyguladığı; Kazakların kullanılarak bölgedeki iskan politikası, Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma, işbirlikçiler yolu ile bölgede hakimiyet kurma istihbari faaliyet yürütme, böl ve yönet, sürgün*

¹⁹ Sultanoviç, Jamuhanov Culeyman, Çeçenistan, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cecenistan>

ve göç ettirme, Rus ve slav unsurları yerleştirme, baskı ve şiddet ekseninde politikalarını yaygınlaştırarak sürdürmüştür. Çarlık Rusya'sının tarihsel süreç içerisinde uyguladığı bu politikalar meyvesini vermiş olmasına ve bölgedeki halklarının bölünmesi neticesinde İmparatorluğa karşı güçlü ve sistematik bir ulusal kurtuluş mücadelesinin engellenmesi ekseninden kısmi ve dönemsel bir başarılı sağlanmış olmasına rağmen, Kafkasya bölgesinin tam anlamıyla kontrol altına alınması tarihin hiçbir döneminde gerçekleşmemiştir.²⁰

Kuzey Kafkasya'da yaşanan nüfus hareketleri neticesinde bölgenin demografik yapısında önemli bir değişim ortaya çıkmıştır. Bu nüfus hareketlerine ve demografik yapının değişimine yol açan birçok faktör söz konusudur. Rusların Kafkasları işgali öncesi, Kuzey Kafkasya'da Rus nüfusu yoktur. Ancak işgal sonrası bölgede kalıcı olmak ve hedeflerini gerçekleştirmek isteyen Çarlık Rusyası, bu amaçları doğrultusunda bölgede sürgün, iskan, ruslaştırma, katliam, soykırım gibi uygulamalarına girişmiştir. Bu politika ve uygulamaların sonucunda binyıllardır bu kadim topraklarda yaşayan, Kuzey Kafkasya Dağlı halklarını benliklerinden koparmış ve bölgeyi kontrolünde tutabilmek için imparatorluğun diğer bölgelerinden getirilen Rus, Kazak, Çingene, Ukraynalı gibi unsurları Kafkaslara yerleştirmiş ve bölgenin halihazırda karışık ve karmaşık olan demografik yapısını içinden çıkılmaz bir hale sürüklemiştir. Nitekim bu ve benzeri uygulamalarda istenilen sonucu tam anlamıyla vermemiş, demografik yapı Çarlık Rusyası'ndan günümüze kadar sürekli değişkenlik göstermiş, bölgede istenilen istikrar ve güven ortamı yüzyıllardır sağlanamamıştır. Rusların Kafkasya'yı işgal sürecinde uygulamış olduğu iskân metodunda bölgedeki dinamiklere göre farklılıklar dikkat çekmektedir. Çarlık Rusya'sı, işgal ettiği topraklarda aşağıda zikredilen hususları uygulamıştır.

1 – Bölgedeki otokton halkları Müslümanlık inancından alı koyma ve bu halkları baskı, cebir, şiddet ve propaganda yolu ile Hıristiyanlaştırmaya teşebbüsleri sergilemek.

2 – Ruslar başta olmak üzere işgal edilen topraklara yerleştirilen unsurları, ticaret ve ulaştırma merkezlerine iskân ederek bölgeyi hakimiyeti altında tutmak.

3 – Bölge halkını ve halkın ziraî araç - gerecini bunun yanı sıra hayvanlarını ve hattâ kendileri dahi bölgeye yerleştirilen Ruslara yardıma ve angaryaya maruz bırakmak.

²⁰ Bingöl, Osman, **Tarihsel Süreçte Rusyanın Kuzey Kafkasya'yı Kontrol Stratejilerinde Gelenen Aşama: Başarısızlık ve Terör**, Karadeniz Araştırmaları, 2013, s. 137.

4 – İşgal sonrası bölgedeki verimli arazilerin bölge halkından baskı ve şiddet yoluyla alınması ve bölgeye iskan edilen Ruslara tahsis edilmesi

5 – bölgede iskân edilen Rusların tutum ve davranışlarının sürekli kontrol altında tutulması.

Millet	Yerel(%)				Rus(%)			
	1979	1989	2002	2010	1979	1989	2002	2010
Cumhuriyet	21,1	22,1	24,1	25,2	70,8	68,0	64,4	63,6
Adıgey	21,1	22,1	24,1	25,2	70,8	68,0	64,4	63,6
Dağıstan	86,0	86,6	90,2	91,2	11,0	9,2	4,6	3,6
İnguş	11,6	12,9	77,2	94,1	31,7	23,1	1,1	0,8
Kabardin-Balkar	45,5	52,2	55,3	57,2	35,1	31,9	25,1	22,5
Karaçay-Çerkez	29,7	31,2	38,5	41,0	45,0	42,4	33,6	31,6
Kuzey Osetya	50,5	52,9	62,7	65,1	34,0	29,9	23,1	20,8
Çeçenistan	52,9	57,8	93,4	95,3	31,7	23,1	3,6	1,9

Tablo 1.Kuzey Kafkasya'nın demografik yapısının yıllar içindeki değişimi(www.perepis2002.ru:/www.perepis2010.ru:/www.gks.ru adresinden alınan verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur.)

Rusya Çeçenistan coğrafyası da dahil olmak üzere kuzey Kafkasya'da ki işgalini tamamlamak ve emperyal hayallerini gerçekleştirmek adına bölgenin demografik yapısını kendi lehine değiştirmek amacıyla bölgenin otokton halkı olan Çeçenleri Sibiryanın ve Kazakistanın soğuk steplerine sürgün etmiş, yerli halktan boşalan topraklara ise; Rus, Tatar ve Ukraynalı nüfusu iskan etmiştir.

Çeçenistan'ın Etnik Durumu								
	1926 Yılı		1959 Yılı		1989 Yılı		2010 Yılı	
Etnik	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Group	293.298	67,3	238.331	39,7	715.306	66	1.206.551	95,3
Çeçenler	103.271	23,5	296.794	49,4	269.130	24,8	24.382	1,9
Ruslar	2.217	0,5			9.591	0,9	12.221	1
Kumuklar	830	0,2			6.035	0,6	4.864	0,4
Avarlar	162	0			6.885	0,6	3.444	0,3
Nogaylar	798	0,2	3.639	0,6	25.136	2,3	1.296	0,1
İnguşlar	11.474	2,6	11.947	2	11.884	1,4		
Ukraynalılar	5.978	1,4	12,136	2	14.666	1,4		
Ermeniler	18.840	4,13	37.550	6,3	25.800	2,4		
Diğer								

Tablo 1. Çeçenistan'ın Etnik Durumu, Özey, Ramazan, Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası, Pegem Akademi, Ankara 2017.

Rusların Kuzey Kafkasya'yı işgali ile birlikte, Çeçenistan'ın demografik yapısında önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Rus işgali öncesinde Çeçenistan'da Rus nüfus bulunmazken işgal sonrasında Rus yayılcılığı hız kazanmış ve Sovyet devrimi sonrası 1926 yılında yapılan nüfus sayımında Çeçenistan'da Çeçenlerin nüfusu 293,298 kişi olarak tespit edilmiş ve Çeçenler nüfusun % 67,3 ünü teşkil etmişleridir. Ruslar ise 103,271 kişi ile Çeçenistan özerk yönetimi nüfusunun %23,5'ünü oluşturmuştur. 1944 yılında gerçekleştirilen sürgün ile birlikte ise ikinci dünya savaşında Almanlara yardım ettiği iddiası ile 500-700 bin Çeçen ve 90 bin İnguş yaşadıkları topraklardan kopartılarak Kazakistan steplerine sürgün edilmiştir. Bu sürgün neticesinde Çeçen nüfusu önemli miktarda azalmıştır. 1959 yılında 238,331 nüfusu ile Çeçenler nüfusun % 39,7 sini oluştururken Ruslar 296.794 kişilik nüfusu ile Çeçenistan'da nüfusun % 49,4'ünü teşkil ederek azınlık olarak iskan edildikleri bu coğrafyada çoğunluğu elde etmişlerdir.

Stalin ölümü sonrası 1956 yılında Çeçenler sürgünden Anavatanlarına geri dönmüşlerdir. Anavatana dönüş ve Çeçen halkının sahip olduğu yüksek doğurganlık oranı neticesinde Çeçenistan Özerk Cumhuriyetinde demografik yapı Çeçenler lehine şekillenmeye başlamıştır. 1989 yılına gelindiğinde 715,306 kişilik nüfusu ile Çeçenler nüfusun % 66,02'ini oluştururken Ruslar 269.794 kişilik nüfusu ile bölge nüfusunun % 24,8'ini teşkil etmişlerdir.

1990'lı yıllara gelindiğinde Sovyetler Birliği tarihsel süreç içerisindeki yolculuğunu tamamlamış ve 1991 yılında yıkılmıştır. Sovyetler Birliğinin parçalanması ve dağılması neticesinde birlikten ayrılan 15 devlet bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu ayrılıkçı hareketler neticesinde Çeçenistan 1991 yılında tek taraflı olarak bağımsızlık ilanında bulunmuştur. 1994 yılı aralık ayında Rusya'nın Grozniyi işgali ile başlayan ve günümüze kadar süregelen çatışmalar neticesinde Çeçenistan'da ciddi demografik değişimler yaşanmıştır. Kasım 1991 yılında 1.450.000 nüfusa sahip olan Çeçenistan yaşadığı ciddi sivil kayıplar ve ortaya çıkan mülteci sorunu ekseninde nüfusunun önemli bir bölümünü kaybetmiş ve savaş sonrası nüfusu 996.427 kişiye kadar düşerek 1.000.000 kişinin altına gerilemiştir.

Yaşanan bu çatışma ve şiddet sarmalı neticesinde heterojen bir nüfus yapısına sahip olan Çeçenistanın demografik yapısı da giderek homojen bir hal almıştır. Bağımsızlık ilanı ve 1. Çeçen-Rus savaşı öncesi 1989 yılında Çeçenistan nüfusunun % 24,8'ini Ruslar teşkil ederken daha sonra ülkedeki Rus nüfusun önemli bir bölümü göç etmek zorunda kalmıştır. 2010 yılında ise 1.268.989 kişi olan Çeçenistan nüfusunun % 95,3'ünü Çeçenler, %1,9'unu ise Ruslar oluşturmuştur. Tarihsel süreç içerisinde Çeçenistan'da aktif olarak varlığını sürdüren ve dönem dönem azınlık olmaktan çıkıp Çeçenistan nüfusunun asli unsurunu oluşturan Rus nüfusu 1956 yılında Çeçenlerin sürgünden dönmesi ile birlikte kademeli olarak azalışını sürdürmüş ve günümüze gelindiğinde 2020 yılı nüfus sayımında Ruslar, Çeçenistan nüfusunun yalnızca %0,9'unu teşkil eder hale gelmiştir.

Rusların, Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan'ı işgali ile birlikte bölgede etkin olabilmek ve işgali sağlamlaştırmak adına yapmış oldukları iskan ve sürgün politikaları neticesinde Çeçenistan'ın demografik yapısında hayati değişiklikler vuku bulmuştur. 1926 yılında 300.000 dolaylarına yaklaşan Çeçen nüfusunu zaman zaman azalma eğilimine girse de 1991 yılında 1.450.000 kişiye kadar yükselmiş 1990'lı yıllarda başlayan ve günümüze kadar sürse de ekseriyetle 2000'li yılların başına kadar etkili olan şiddetli çatışma ve savaş ortamı neticesinde ciddi oranda nüfus azalmaya başlamış ve 1 milyonun altına düşmüştür. 2003 yılı sonrası ve özellikle Ramazan Kadırov iktidarı sonrasında çatışmaların önemli oranda azalması ve Çeçen halkının sahip olduğu yüksek doğurganlık özelliği neticesinde Çeçenistan nüfusu 2020 yılı sayımlarına göre 1milyon 488 bin 392 kişiye kadar çıkmıştır.

2.2. Ekonomik Yapı

Çeçenistan ekonomisi uzun yıllardır süre gelen savaş ve istikrarsızlığın yarattığı iklim nedeniyle büyük yara almıştır ve yakın gelecekte savaş ve çatışmalar son bulsa da bu yaşanan sürecin sancısı ekonomi üzerinde hali hazırda devam etmektedir. 1994 yılında Rusların Grozni'ye girmesi ile başlayan savaş uzun yıllar sürmüştür bu durum ise Çeçenistan'ı adeta yok oluşun eşiğine getirmiştir. Savaş ve yaşanan şiddetli çatışmalar neticesinde başta başkent Grozni olmak üzere Çeçenistan harabeye dönmüş ülkenin altyapısı ağır kayba uğramıştır. Genç Nüfusunu savaşta kaybeden Çeçenistan mülteci sorunu ile de karşı karşıya kalmış ve ülke ekonomisi durma noktasına gelmiştir. 2000'li yıllarla birlikte çatışmalarının şiddetinin giderek azalması ve görece Çeçenistan'ın güvenli bir bölge olması ekonomiyi bir nebze olsun ayağa kaldırsa da günümüzde Çeçenistan ekonomisi sorunlu yapısı ile dikkat çekmektedir.

Çeçenistan Cumhuriyeti bütçesinin 2003 yılı itibariyle 8 milyar 550 milyon ruble dolaylarında olduğu ve Çeçenistan'ın mevcut bütçesinin yalnızca % 18'lik bölümünün ülkenin kendi öz kaynaklarından sağlandığı bilinmektedir. Bu denklemde Çeçenistan'ın bütçe açığı ise 150 milyar ruble civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca 2003 yılında Rusya tarafından Çeçenistan Cumhuriyetine sosyal ve ekonomik yaşantının canlanması için 3.5 milyar ruble fon ayırdığı da bilinmektedir. İkinci Çeçen-Rus savaşından günümüze kadar Çeçenistan'ın bütün finansal incelendiğinde Çeçenistan'ın bu çatışma ve yıkım sarmalından kurtulması, ekonomik ve sosyal temelde ülkenin yeniden inşası için yapılan harcamaların tutarı 63 milyar ruble olarak ciddi rakamlara ulaşmıştır.²¹

Çeçenistan ekonomisinin hayatta kalabilmesi merkezi hükümetten alacağı desteğe bağlıdır çünkü Çeçen hükümetinin bütçesinin ezici çoğunluğu Merkezden yollanan fonlar aracılığı ile oluşturulmaktadır.

Ekonomist Aleksandra Suslina, 2015 yılında Çeçenya'nın bütçe gelirlerinin 73,7 milyar ruble veya 2014'tekinden yüzde 6 daha fazla olarak belirlendiğini, ancak bu tutarın yalnızca 12,3 milyar rublesinin karşılandığını belirtmiştir. Yine bu dönemde Çeçenistan'ın vergi ve vergi dışı gelirlerinde yüzde 4'lük bir azalma söz konusudur. 2015 yılında federal hükümetten sağlanan sübvansiyonlar Çeçenistan'ın toplam bütçesinin %81'ini oluşturmaktadır.²²

²¹ Kafkasya'da Bir Ülke: Çeçenistan, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/2331/kafkasyada_bir_ulke_cecenistan.

²²Chechen Leader Kadyrov Challenges Moscow Over Budget Subsidies, <https://www.rferl.org/a/chechnya-kadyrov-challenges-moscow-budget-subsidies/28123822.html>

Bu yapılan yardımlar neticesinde savaş sonrası harabeye dönen Grozni, Rusya federal hükümetinin sağladığı büyük finansman desteği ile yeniden inşa edildi. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, babası çatışma sırasında taraf değiştiren eski bir savaş ağası olan Ramzan Kadırov ile yaptığı anlaşmaya göre, Kadırov'a sadakat ve istikrar karşılığında cumhuriyetin kontrolünü ve federal parayı verdi.²³Son yıllarda başkent Grozninin yeniden inşa edilmesi ve modern bir çevre kazanması, Çeçen ekonomisinde yaşanan minimal düzeydeki olumlu seyir hepsinin altında yatan en önemli sebep Federal hükümetin Çeçenistan'ı fonlamasıdır.

Çeçenistan ekonomisi uzun zamandır federal fonlama ve petrol üretimi ile varlığını sürdürmektedir. Çeçenistan ekonomisi için petrol üretimi geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir kalemdir. Ancak petrol rezervleri de giderek azalmakta petrol üretimi canlılığını ve verimliliğini kaybetmektedir. Çeçen ekonomisi gerekli dönüşümü sağlayamaz ise şayet Federal bütçeden gelecek olan maddi yardıma daha da bağımlı hale gelecektir.

Çeçenistan aynı zamanda tarım ve hayvancılık ülkesidir. Ülkedeki tarım arazileri yaygın olarak Terek havzasında yer almaktadır. Zirai üretimde meyveciliğe, bağcılığa ve tütün ekimine önem verilmiştir; Çeçenistan'da hayvancılık faaliyetleri de gelişme göstermektedir.²⁴ekili alanların önemli bir bölümü tahıl ekimi için ayrılmıştır. Çeçen topraklarında ayçiçeği, üzüm ve sebze üretimi yaygındır.

Çeçenistan ekonomisini daha da yakından tanımak ve karakteristik yapısını ortaya koyabilmek adına aşağıda ifade edilen çeşitli değerlendirmeler yer almaktadır.

2016 yılında Çeçenistan Cumhuriyeti'nde kişi başına düşen GSYİH 118.696 ruble idi. 1997 ve 2016 yılları arasında Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti'nin kişi başına düşen GRP'si, yıllık artan bir oranda artarak 0'dan 118.696 ruble'ye yükseldi ve 2005'te maksimum seviyeye ulaştı ve ardından 2016'da %6.26'ya geriledi.

Kasım 2020'de Çeçenistan'ın sanayi üretim endeksi %109,7 idi. Çeçenistan Cumhuriyeti sanayi üretim endeksi son aylarda değişkenlik arzetsen de Aralık 2019 - Kasım 2020 döneminde artış eğiliminde olup Kasım 2020'de %109,7 ile sonuçlanmıştır.

²³Chechnya's Economic Recovery Tested By Slowdown, <https://www.ft.com/content/8233d33c-eed0-11e4-a81a-00144feab7de>

²⁴Sultanoviç, Jamuhanov Culeyman, Çeçenistan, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cecenistan>

Çeçenistan Cumhuriyeti'nin yurt dışına elektrik ihracatı bir önceki yıl 205.651 milyon kwh iken 2016 yılında 195.892 milyon kwh seviyesinde gerçekleşti, bu %4.75'lik bir değişim söz konusudur.

2017 yılının ikinci çeyreğinde Çeçenistan Cumhuriyeti'ne yapılan ihracat 1 milyon ABD doları olmuştur. Çeçen Cumhuriyeti'nin ihracatı son yıllarda büyük dalgalanmalar gösterse de, 2012-2017 döneminde artış eğiliminde olup 2017'nin ikinci çeyreğinde 1 milyon ABD doları rakamlarına ulaşmıştır. 2017'nin 2. çeyreğinde Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti'nin ithalatı 28 milyon ABD doları oldu. Çeçenistan Cumhuriyeti'nin ithalat rakamlarında son yıllarda dalgalı bir seyir görülse de 2012 -2017 döneminde artış eğiliminde olup 2017 2. çeyrekte 28 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. İthalat ihracat dengesi incelendiğinde Çeçenistan'ın ihracat rakamları oldukça düşük düzeyde yer almasına karşın ithalat rakamları ihracat rakamlarınının 28 katına ulaşmaktadır. Bu durum ise Çeçenistan'ın cari açık sorununu daha da derinleştirmektedir.

Çeçenistan'da, 1990'lı yıllarda yaşanan savaşlar nedeniyle ülke ekonomisi tamamen tahrip olmuş ve neredeyse durma noktasına gelmiştir. Günümüzde ise toparlanma ve gelişme eğiliminde olan Çeçenistan ekonomisinde sanayi üretimi tarımsal üretiminden 1,4 kat daha fazladır. 2000'li yıllardan itibaren gelişmeye başlayan Çeçenistan ekonomisinde 2019 yılı verilerine göre ülke GSYİH'sinin büyüme oranı %2,5'tir. Çeçenistan %13'lük işsizlik oranı ile Rusya Federasyonu içerisinde işsizliğin en yüksek olduğu bölgelerden birisidir. Çeçenistan nüfusunun yaklaşık olarak %20'si yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Çeçenistan'da çalışan nüfusun sayısı ise 700.000 kişi civarındadır. Çalışan nüfusun; %23'ü tarım, ormancılık ve balıkçılık, %17'si eğitim, %11'i inşaat, %10'u toptan ve perakende ticaret, %8'i sağlık ve sosyal hizmetler, %5'i ise ulaştırma sektörlerinde istihdam olmaktadır.²⁵

2020 yılı 2. çeyreğinde Çeçenistan Cumhuriyeti için işgücü 643.2 bin kişiydi. Çeçenistan Cumhuriyetinde işgücü rakamları son yıllarda dalgalı bir şekilde değişmektedir. 2018 - 2020 döneminde artış eğiliminde olup 2020 ikinci çeyrekte 643,2 bin kişi ile sona ermiştir.

2020'nin 2. çeyreğinde Çeçenistan'da işsiz nüfusu 102,7 bin kişi oldu, yine aynı yılın 2. çeyreğinde Çeçenistan Cumhuriyeti'nde işsizlik oranı %16 oldu. Çeçenistan Cumhuriyeti'nde işsizlik oranı son yıllarda önemli ölçüde dalgalanma gösterse de 2018- 2020 döneminde artış eğiliminde olup 2020'nin 2. çeyreğinde %16 ile sona ermiştir. Çeçenistan Cumhuriyeti'nde

²⁵ Çeçenistan Ülke Profili, <https://www.insamer.com/tr/ulke-profilii-cecenistan/>

yoksulluk oranı, bir önceki yıl %14,2'den 2015'te %16'ya yükseldi. Toplam nüfusun %16'sı işsiz durumundadır. Çeçenistan nüfusunun önemli bir bölümü işsizlik sıkıntısı yaşamaktadır son yıllarda ülke yatırım almasına ve istihdam sağlanmasına rağmen bunlar yeteri düzeyde gerçekleşmemiştir.²⁶

2015 yılında Çeçenya Cumhuriyeti'nde kişi başına düşen kişisel gelir 22.457 ruble idi. 2011-2015 yılları arasında Çeçenya Cumhuriyeti'nin kişi başına düşen kişisel geliri, yıllık artan bir oranda artarak 14.027'den 22.457 ruble'ye yükseldi ve 2014'te maksimum %15.13'e ulaştı ve 2015'te %13.49'a geriledi.

Çeçen Cumhuriyeti, ekonomik ve sosyal kalkınma konusunda bir dizi federal ve bölgesel program uygulamaktadır. Bölgesel GSYİH içindeki en büyük paylar devlet yönetimine (%15'in üzerinde), toptan ve perakende ticarete (%15'in üzerinde) ve inşaat (%20'nin üzerinde) aittir. Sanayi ve tarımın payı %7'den fazla değildir. Sanayi, hammadde çıkarma ve elektrik, gaz ve su üretimi ve dağıtımı ile işlemeye odaklanmıştır. Hammaddeler (bölgesel GSYİH'nın yaklaşık %2'si) keşfedilen gaz ve petrol sahalarında (Grozneftegaz şirketi) çıkarılmaktadır. Ayrıca inşaat sektörü ve maden suyu için hammadde yatakları da bulunmaktadır. Bu tek karlı endüstridir, ancak aynı zamanda mevcut alanların tükenmesi ve yenilerinin keşfedilmemesi nedeniyle üretimi azaltma eğilimindedir. Jeolojik keşif, ekonomik kalkınmanın bir başka önemli alanıdır.

İmalat sektörü (bölgesel GSYİH'nın yaklaşık %3'ü) petrol ürünleri, metalik olmayan mineral ürünler, makine yapımı ve gıda endüstrisini içermektedir. Bakü-Novorossiysk federal boru hattı cumhuriyetten geçiyor. Petrokimya kompleksi bölge ekonomisinin temelidir ve modernizasyonu sosyoekonomik gelişimini hızlandıracaktır. Elektrik, gaz ve su üretimi ve dağıtımı (bölgesel GSYİH'nın en fazla %2'si), termik ve kombine ısı ve termik santraller tarafından temsil edilen enerji kompleksine dayanmaktadır. Boru hatları, Güney Kafkasya ve Dağıstan Cumhuriyeti'ndeki gaz tedarik şebekelerine erişim sağlıyor.

Nurenergo Kuzey Kafkasya Bölgeler Arası Dağıtım Ağı Şirketi, cumhuriyetteki elektrik dağıtımıcısıdır. Yeni elektrik santralleri inşa etmek, imalat sanayinin gelişimi için esastır. Argun Nehri üzerinde bir dizi hidroelektrik santralının yanı sıra Agrun ve Grozny şehirlerinde kombine ısı ve elektrik santralleri inşa etmek için çalışmalar devam ediyor. Bölgedeki yaklaşık %90 hanenin gaz tedarik sistemine erişimi var. Tarımda hayvancılık, bitki yetiştiriciliğinden

²⁶ Çeçenistan Ekonomik Verileri, <https://knoema.com/atlas/Russian-Federation/Chechnya-Republic-of>

daha önemlidir. Sığır eti ve süt üretimi, koyun yetiştiriciliği, hububat, bakliyat ve ayııeği üretimi geleneksel tarım alanlarıdır. Balık yetiştiriciliğinin yanı sıra sebze ve meyve yetiştirmek için uygun koşullar vardır.

Çeçenistan'da ekili alanların büyük bir bölümü tahıl üretimine ayrılmıştır. Ayrıca lkede Ayııeek, zm ve sebze üretimi de yaygın Şekilde yapılmaktadır. Hayvancılık faaliyetleri ise kısmen gelişme göstermiştir. Örneğin, 1978 yılı üretim verilerine bakıldığında o yılda 30.500 ton, et 207.000 ton süt, 110 milyon dolaylarında yumurta üretimi gerçekleştirilmiştir.²⁷

Çeçen Cumhuriyeti, eğitim, spor, rekreasyon, tarihi, kültürel ve karma turizm dahil olmak üzere çeşitli turizm türleri için gerekli tüm kaynaklara sahiptir.

Pitoresk manzaralar, temiz dağ havası ve dağ gllerinin yanı sıra sayısız tarihi, kültürel ve mimari simge ve Kafkas kültürü hakkında fikir edinme fırsatı Çeçenistan'ı çekici ve cazip bir yer haline getiriyor ve turizm ve rekreasyon gelişimi için tüm koşulları yaratıyor.

Turistik güzergahlar, cumhuriyetin doğa koruma alanlarını ve kutsal alanlarını (Argun Devlet Mimari ve Doğa Müzesi-Rezervi, Vedenov ve Shali av barınakları) içerir.

Cumhuriyetin dağlık kesiminde yer alan bir diğer özel manzara ise dağ köylerinin teraslarının üzerinde yükselen taş kulelerdir. Çeçen Cumhuriyeti'nin en önemli mimari Őaheseri olarak kabul ediliyorlar ve araştırmacılar için taş kronikler gibi bir Şey haline geldiler. Çoğu mimari mücevher olan 300'den fazla tapınak ve 100 cami bölgenin dini kurumlarına aittir.

Alp turizminin gelişmesi, Çeçenistan'ın dağlık bölgelerinde yaşayan insanların yatırım ve ticari faaliyetlerine güçlü bir ivme kazandırmalıdır. Toplamda, bir dağ turizmi kümelenmesinin kurulması, bölgedeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişimi için ek bir faktör haline gelecektir.

Çeçenistan'da hizmet ve Turizm sektörünün gelişimi uzun yıllar yaşanan çatışmalar neticesinde sekteye uğramıştır. Son yıllarda ise Çeçenistan'da çatışmalar önemli oranda azalmıştır ve bölgeye huzur ve güvenlik iklimi hakim olmuştur bu durum Çeçenistan'da Turizm sektörünün canlanmasını sağlamışsa da istenilen boyutta değildir. Başkent Grozni bu anlamda hizmet alımı ve turizm sektörü anlamında en gelişmiş destinasyondur. Lakin dünya geneline bakılacak olunursa Çeçenistan'ın bir Turizm lkesi olabilmesi ve hizmet sektörünün gelişmesi

²⁷ zey, Ramazan, **Kafkasya ve Kafkas lkeleri Coğrafyası**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2016 s. 97.

için atılması gereken önemli adımlar ve Çeçenistan'ın dünya arenasında düzeltilmesi gereken bir imajı bulunmaktadır. Bu hususlar sağlandığında turizm sektörü Çeçenistan ekonomisi için önemli bir girdi kalemi oluşturacaktır.

2.3. Siyasi Coğrafya Bağlamında Çeçenistan'ın Potansiyel Kaynakları

2.3.1. Enerji Üretimi ve Kafkasya Enerji Koridoru Açısından Çeçenistan'ın Önemi

Kuzey Kafkasya coğrafyasında tarihsel, sosyal, siyasi ve ekonomik yönleri ile irdelendiğinde karşımıza çıkan Çeçenistan Cumhuriyeti kendi içerisinde barındırdıkları kaotik ve karmaşık yapısı dikkat çekmektedir. Hazar Denizi ile Karadeniz arasında önemli bir koridor teşkil eden Kuzey Kafkasya coğrafyasının orta noktasında bulunan enerji üretimi ve dağılımı konusunda sahip olduğu coğrafi ve politik durumdan ötürü önemli bir ülke konumundadır. Enerji üretim ve kapasite değerleri incelendiğinde Çeçenistan cumhuriyetinin 2016 yılı yıllık elektrik üretimi 9.461.4 milyon kwh olmuştur. Elektrik üretiminin ezici çoğunluğunu petrole dayalı çalıştırılan termik santrallerden elde edilen enerji üretimi oluşturmaktadır.

Çeçenistan Cumhuriyetinde elektrik üretimi son yıllarda büyük dalgalanmalar gösterse de 2007- 2016 döneminde artış eğiliminde olup 2016 yılında 9.461.4 milyon kwh ile sona ermiştir. 2016 yılında Çeçenistan Cumhuriyeti'nin elektrik tüketimi 2.636.936.4 milyon kwh'dir. Çeçenistan Cumhuriyeti'nin elektrik tüketimi 2012 yılında 2.338.200 milyon kwh iken 2016 yılında yıllık ortalama %3,07 oranında büyüyerek 2.636.936.4 milyon kwh'ye yükseldi²⁸.

Çeçenistan'ın en önemli doğal kaynağını petrol oluşturmaktadır. Çeçenistan'ın kanıtlanmış petrol rezervleri 17.9 milyon varildir. Petrol dışında ise kömür ve doğal gaz rezervleri bulunmakla birlikte dikkat çekici ve ekonomik anlamda yeteri düzeyde faydalanamamaktadır. Çeçenistan'da ilk ticari petrol üretimi 1893 yılına dayanmaktadır. 19. Yüzyılın sonunda başlayan petrol üretimi günümüze gelindiğinde ciddi daralmalar yaşamıştır. 1980'li yıllarda 4 milyon ton olan yıllık petrol üretimi, 2003 yılında yılda 1.5 milyon tona gerilemiştir. Çeçenistan Cumhuriyeti'nde petrol üretimi son yıllarda giderek düşmektedir. Groznetgaz'ın internet sitesinden elde edilen verilere göre 2013 yılında 3,9 milyon varil ham petrol çıkarılmıştır 2015 yılında ise bu rakam 2,9 milyon varile kadar gerilemiştir.

²⁸Çeçenistan Ekonomik Verileri, <https://knoema.com/atlas/Russian-Federation/Chechnya-Republic-of>

Çeçenistan'ın petrol endüstrisinde eski bir çalışan olan Magomed Arbiyev, Çeçenistan'ın yakında petrolünün tamamen bitebileceğini savunuyor. 'Çeçen petrol kompleksinde son 10-15 yılda üretim dört kattan fazla düştü. Arbiyev *OC Media*'ya verdiği demeçte, kuyuların %90'ının sele maruz kaldığını ve yakında kullanılamaz hale geleceğini söyledi.²⁹

Çeçenistan'da Doğalgaz rezervleri ve doğalgaz üretimi olmakla birlikte petrol kaynakları açısından kayda değer boyutlara ulaşmamaktadır. Çeçenistan'ın muhtemel Doğalgaz rezervi 0,3 milyar metreküptür. Doğalgaz üretimi ise değişkenlik göstermekle birlikte, 2017 yılında 4 milyon metreküp, 2018 yılında 1 milyon metreküp ve 2019 yılında 3 milyon metreküp doğalgaz üretimi gerçekleşmiştir.

Çeçen Cumhuriyeti, güvencesiz güvenlik durumuna rağmen, 2002'de 30.000 varil olan petrol üretimini 2003'te 36.000 varil/gün'e çıkardı ve gaz üretimini neredeyse iki katına çıkararak 44 *MMcfd*³⁰ye çıkardı.

Hazar Denizi ve çevresi petrol ve doğalgaz kaynakları açısından son derece zengin bir coğrafyadır. Bu nedenle tarihsel süreç içerisinde bu bölge egemen güçlerin ve bölgedeki başat aktörlerin faaliyet sahası haline gelmiştir. Bu bağlamda irdelendiğinde karşımıza çıkmaktadır ki Kafkasya coğrafyası, Hazar Denizi ve çevresinde yer alan petrol ve doğalgaz kaynaklarının dünya pazarına sağlıklı, ekonomik ve güvenli şekilde ulaştırılması için güç mücadelelerinin görüldüğü ve çatışmaların oldukça fazla yaşandığı alan olmuştur.

Bölgede çatışma yaşanan sahalara bakıldığında Çeçenistan coğrafyası karşımıza çıkmaktadır. Hazar Denizi ve çevresinde çıkartılan petrolün taşınması için aktarıldığı boru hatlarının güzergâhında bulunması ve önemli zenginliklere sahip olması hasebiyle bölgedeki çatışmalar büyük önem arz etmektedir. Çeçenistan'da yaşanan ayrılıkçı ayaklanmanın başarıya ulaşma endişesi, Rusya'yı tedirgin etmiş ve Çeçenistan'a müdahale etmeye sürüklemiştir. Bağımsız bir Çeçenistan devletinin kurulması ile Rusya Hazar enerji kaynaklarından yeterince faydalanamayacak ve elinde tuttuğu Kafkasların anahtarını kaybedecekti. Bu anlamda Çeçenistan devletinin özerk yapısının korunması ve Rusya Federasyonu'na bağlı kalması bu bölgeden geçen petrol boru hatlarının da güvenliğini ve sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

²⁹Çeçenistan Petrol Üretimi, <https://oc-media.org/chechnya-to-acquire-rights-to-its-own-oil-from-russian-state-oil-company/>

³⁰ *MMcfd*: Günde milyon standart fit küp

Çeçenistan’da başlayan ve Kuzey Kafkasya’ya sirayet eden ayrılıkçı hareketler ve çatışmalar Hazar Denizindeki mevcut kaynakların dünya pazarına ulaşımını sekteye uğratmakta ve tehlikeye düşürmektedir. Bölgenin Enerji üretiminin dış pazara sunulabilmesi adına Kuzey Kafkasya ve özelinde Çeçenistan mevcut enerji koridorunun en önemli sac ayaklarını oluşturmaktadır.

1990’lı yıllarda Çeçenistan ve çevresinde görülen çatışmalar bölgedeki enerji nakil trafiğini olumsuz yönde etkilemiştir. 2000’li yıllar ile birlikte bölgedeki çatışmaların ciddi miktarda azalması ve Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan’ın eski kaotik atmosfere nazaran oldukça güvenli bir saha olmasından ötürü Kuzey Kafkasya enerji koridorunun sürdürülebilirliğini ve bu koridor açısında boru hatlarının güvenliğini ve Hazar Denzinde çıkarılan petrolün önce Kara denize oradan dünya pazarına ulaşımının sağlanması ile Çeçenistan’ın önemini artırmaktadır. Lakin huzur ve asayiş ortamının son bulması ve çatışmaların yeniden alevlenmesi üzerinde Çeçenistan özelinde bu durumun Kuzey Kafkasya geneline yayılması ihtimali nedeniyle enerji koridorunda kritik öneme sahip olan Çeçenistan baypas edilerek Gürcistan üzerinde var olan mevcut güzergahlar da kullanılabilir. Son tahlilde Kafkasya Enerji koridoru içerisinde önemli bir konumda bulunan Çeçenistan’ın bu durumu sürdürülebilir kılması için çatışma, şiddet ve kaos sarmalından uzak kalması gerekmektedir.

2.3.1.1. Çeçenistan’da Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi

Çeçenistan’daki petrol yataklarına ilişkin ilk bilgiler, yakındaki köylülerin yağlayıcı olarak kullandığı Çeçenistan’ın bazı bölgelerinde yerin altından fişkıran tuhaf siyah bir maddenin akıntılarını kayda alan gezginlerin yazınlarında ortaya çıkmıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, Çarlık Rusya’sının Çeçenistan’ı işgalinden sonra, küçük ölçekli ev tabanlı petrol üretimi sürmekteydi ve tarihler 1893 yılını gösterdiğinde Starye Promysla tarafından kuzey Grozny banliyösünde ilk ticari petrol kuyusu işletmeye alınmıştır.

Çeçenistan Cumhuriyeti’nin ekonomisi petrole dayanmaktadır. Çeçenistan’daki petrol yatakları, Grozni ile Gudermes arasındaki Sunja vadisinde ve Sunja ile Terek dağları bölgesinde yer alır. Çıkarılan petrol Grozni’deki rafineride işlenmektedir. Ayrıca üretilen petrol, boru hatları ile Mahaçkale limanına ve Karadeniz kıyısındaki Tuapse limanına sevk edilir.³¹

³¹ Özey, Ramazan, **Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2016 s. 97.

19.yüzyılda arlık Rusya'sı için en önemli ve en zengin petrol yatakları Çeçenistan'ın başkenti Grozni'nin yakınlarna yer alan petrol bölgeleridir. Grozni'nin kuzeybatısında yer alan ve yüzeye yakın bu petrol kuyularından ilk olarak 1833 yılından günümüze değin petrol çıkarılmaktadır. 1915 yılında Grozni petrol bölgesinden petrol üretim kapasitesi ortalama günde 33.400 varil dolaylarındaydı. Bu retim değeri o dönemde arlık Rusya'sının toplam petrol üretiminin %18'ini tekabül ediyordu. Rus petrol endüstrisindeki yabancı sermayenin etkin şekilde petrol üretimini kontrol altında tutmaktaydı Rusya'da petrol arama ve çıkarma faaliyetlerinde aktif olan İngiltere toplam yabancı sermayenin %60'ına elinde bulundurmakta idi. Petrol retim sahalarında hâkimiyeti eline alan İngiltere aynı zamanda Grozni petrollerinin %50'sini elinde bulundurmaktaydı.³²

Bolşevik ihtilalinden önce Çeçenistan'da petrol sahaları Belçika, İngiliz, Alman, Rus, een ve Azeri firmaları tarafından geliştirildi. Bolşevik devletleştirmeden sonra, üretim hacmini yirminci yüzyılın başlarındaki seviyelere geri döndürmek on beş yıl sürdü. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında, Çeçenistan ve İnguşetya zerk biriminde yılda ortalama 4 milyon ton dolaylarında yüksek kalite de ham petrol rimi gerçekleşmiştir; bu, durum Hitler'i Grozni ve Bakü petrol rezervleri üzerinde kontrol arayışında cezbeden bir ödül olmuştur.³³

1936 yılında Mahaçkale ile Grozni arasında inşa edilen ham petrol boru hattı ile Bakü'den çıkartılan petrolün taşınarak Grozni'ye ulaştırılması ve buradaki petrol rafinerilerinin, tam kapasitede çalışması sağlanmıştır. İkinci Dünya savaşı sürecinde düşük petrol üretimine rağmen Grozni, Bakü'den sonra, SSCB'nin ikinci büyük havzası konumundaydı. Savaştan sonraki süreçten 1950'lerin ortalarına kadar Grozni bölgesinde ham petrol rimi 2-3 milyon ton arasında seyretmektedir. Bu dönemde Grozni'de çıkarılan petrol, rafinerilerin ihtiyaını karşılamamaktaydı bu doğrultuda Volga-Ural havzasından Grozni rafinerisine petrol taşınmaya devam edilmiştir. 1950'li yılların sonunda ise Grozni'nin yakınlarındaki Karabulak ve Malgobek sahalarındaki derin petrol kuyuları Grozni rafinerisinin ihtiyaçlarını karşılamak için işletmeye açılmıştır.³⁴ Yeni işletmeye açılan bu petrol havzaları da boru hatları vasıtası ile Grozni rafinerisine aktarılmıştır. Grozni yakınlarındaki yeni havzaların işletmeye aılması neticesinde petrol rimi 1965 yılında 9 milyon ton dolaylarına

³² Ebel, Robert E., "The history and politics of Chechen oil", *Caspian Crossroads Magazine*, 1995.

³³ Çeçenistan Petrol rimi, <https://jamestown.org/program/oil-in-chechnya-a-brief-history/>

³⁴ Kuloğlu, Rüştü Mürşit, *Çeçenistan'da Sosyo Kültürel ve Siyasi Gelişmeler*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997, s. 36.

yükselmiştir. 1950'lerde Kuma nehrinin güney kesimlerindeki Nogay düzlüklerinde petrol bulununca, buradaki petrol havzaları da Grozni rafinerisine boru hatları ile bağlanmıştır. Artan petrol üretimi sonucunda Grozni'deki petrol rafinerisine bağlı olarak petrokimya sanayisinde gelişmeler gözlemlenmiştir. 1954'te petrol ve aseton, 1958'da ise sentetik alkol 1962 yılında polietilen, 1968'de sentetik kauçuk fabrikaları açılarak bu alandaki yatırımlar artırılmıştır. 1980'li yıllarda ham petrol üretimi önemli bir artış göstererek 15 milyon tona dolaylarına ulaşmıştır. Lakin Volga-Ural ve Kazakistan'ın yanı sıra Türkmenistan gibi sahalarda büyük petrol rezervleri bulunması neticesinde Grozni petrol havzası yavaş yavaş önemini kaybetmiştir.³⁵

Grozni petrol sahasında 1932 yılında gerçekleştirilen günlük 154.000 varillik petrol üretimi ile petrol üretiminde pik noktaya ulaşılmıştır. Grozni petrol sahası ise günümüz koşullarında belirlenen standartlar dikkate alındığında göre verimli bir petrol sahası olarak görülmemektedir. 1950'li yılların ortalarında Sovyetler Birliği'nin enerji politikasında petrolün rolünün artması ile birlikte Sovyetler Birliği'nin farklı bölgelerinde yeni petrol rezervlerinin keşfedilmesi neticesinde Grozni petrolünün Sovyetler Birliği açısından önemini giderek azaltmıştır. 1980 yılında Kafkasya'da üretilen petrolün %40'ını Grozni petrolü teşkil etmekteydi bunula birlikte Kuban ve Stavropol bölgelerindeki petrol üretiminin azalması sonrasında 1992'de Kafkasya'da üretilen petrolün %50'sini Grozni petrolü karşılar hâle gelmiştir.³⁶

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası siyasal boşluk ve kaostan yararlanan Çeçenistan'ın 1991 yılında Rusya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilân etmesi sonrasında ortaya çıkan siyasî ve ekonomik istikrarsızlıkların yanı sıra yaşanan çatışmalar Çeçenistan'da gerçekleştirilen petrol üretimini olumsuz yönde etkilemiştir. Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanımayan Rusya'nın 1994 yılı Aralık ayında Çeçenistan'ı işgal etmesi ile birlikte Çeçenistan'da petrol endüstrisinde çalışan yetişmiş iş gücünün büyük bölümü Rusya'ya karşı girişilen savaşa katılmış ve bu durumdan ötürü petrol üretimi günlük 6.500 varilin altına düşmüştür. Rusya Enerji Bakanlığının yayınlamış olduğu raporuna göre ise 1994

³⁵ Ünlü, Medet, **Çeçenistan Gerçeği**, Ankara, 1995 s. 25.

³⁶ Tavkul, Ufuk, "Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu İçerisinde Rusya Açısından Çeçenistan'ın Stratejik Önemi, <https://www.turansam.org/makale.php?id=214>

Aralık ayı başlarında Çeçenistan Cumhuriyetinin sahip olduğu 1500 civarındaki petrol kuyularından yalnızca 100 kadarında petrol üretimi gerçekleştiriliyordu.³⁷

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce Çeçenistan'da büyük çaplı üç adet petrol rafinerisi bulunmaktaydı ve bu rafinerilerin, maksimum 20 milyon ton dolaylarında Çeçen ve Kazak ham petrolü işleme kapasitesi bulunmaktaydı. Bu bağlamda Çeçenistan'ın sahip olduğu üç farklı tür rafinerinin varlığı her tür ham petrolün ve petrol türevlerinin işlenmesine olanak veriyordu ve bu durum Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra petrol tesislerinin kontrolünü elde etmek isteyenler unsurlar için bu sahaları çok cazip hale getirmekteydi. Mevcut Çeçenistan yönetiminin sergilemiş olduğu yanlış politikalar neticesinde Ruslar bölgede yaşanan çatışmalar sonrasında kendi bölgelerinde ve Azerbaycan'da çıkartılan ve işlenen petrolün taşınması için farklı güzergahlar ve Çeçenistan'ı baypas edecek boru hatlarının arayışına itmiş ve bu doğrultuda Çeçenistan'ı baypas eden yeni güzergahlar belirlenmiştir.

Çeçenistan'nın sahip olduğu petrol yatakları 5-6 metre gibi sığ noktalarda ve yüzeye yakın derinliklerde bulunduğundan ötürü petrol sık sık fişkirarak yüzeye çıkmakta ve toprağa sızarak da ayrıca toprağın kirlenmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda ifade etmek gerekir se Çeçenistan Cumhuriyetinin bazı bölgelerinde toprağın üst katmanı petrole doymuş vaziyettedir; Bazı noktalarda ise petrol ürünleri yaklaşık olarak 2 metreye kadar yüzeye sızmış durumdadır.

Çeçenistan'da mevcut petrol rezervlerinin giderek azaldığı ve üretim maliyetlerinin arttığı gözlemlenmektedir. 1893 yılında ticari anlamda petrol üretiminin başlamasından bu yana petrol rezervleri azalmış olup İkinci Dünya Savaşı döneminde zirveye çıkan petrol üretiminin önemli ölçüde azaldığı saptanmıştır. Daha önce yüzeye yakın kaynakların işletilmesi ve bu kuyuların kuruması neticesinde açılan yeni yataklar yüzeye uzak ve derin noktalarda yer almaktadır son tahlilde azalan rezerv ve üretim değerleri ile yaşanan maliyet artışı ve sürdürülebilir, güvenli üretimin sağlanamaması sebebiyle Çeçenistan'da petrol üretimi cazibesini ve önemini kaybetmiştir.

Orta Asya ve Hazar denizi enerji kaynaklarına yakınlığı ve bu sahalarda çıkarılan kaynakların dünya pazarına sunulabilmesi için Kuzey Kafkasya bölgesi ve bu bölge özelinde,

³⁷ Ebel, Robert E., "The history and politics of Chechen oil", Caspian Crossroads Magazine, 1995.

sahip olduğu stratejik konumu ile boru hatları sayesinde Çeçenistan Cumhuriyeti önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa kıtası ile Orta Asya bölgesi arasında bir geçiş köprüsü konumunda olması ve Karadeniz ile Hazar denizine kıyısının olması hasebiyle de Rusya'nın Karadeniz – Boğazlar - Akdeniz yolu ile sıcak denizlere ve dolayısıyla Süveyş Kanalına kadar inebilmesi ve bu noktadan da okyanuslara açılabilmesini mümkün kılması nedeniyle ve Rusya'nın stratejik çıkarları açısından oldukça büyük öneme haiz bir bölge olan Kafkasya, sahip olduğu ve yukarıda zikredilen jeopolitik yönden güçlü ve yadsınamaz doneleri ile oldukça stratejik bir bölgedir. Kafkasların dağlık ve engebeli arazi yapısı bu bölgedeki ulaşım imkanlarını son derece sınırlandırmakta ve çok az alternatif yol güzergahının ve ulaşım ağının bulunmasına sebebiyet vermektedir. Büyük ve Küçük Kafkas dağlarının bir araya getirdiği Kafkas sıradağları Kafkasya coğrafyasını Güney ve Kuzey olmak üzere iki bölgeye ayırırken aynı zamanda Rusya ile Gürcistan ve Azerbaycan'ı da birbirinden ayırmaktadır. Bu noktada arazi yapısının zor koşullarından ötürü birbiriyle ilişkili sahalar arasında direkt olarak ulaşım imkân tanımamaktadır. Bu bağlamda komşu olan Gürcistan'a bağlı özerk Abhazya Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu'na içerisinde yer alan ve yine Abhazya gibi Özerk statüye sahip olan Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti arasında doğrudan ulaşımı sağlayacak bir karayolu bağlantısı söz konusu değildir. Kafkas sıradağlarının engin dorukları ve geçit vermez arazi yapısı ile Kafkasya coğrafyası içerisinde bu engin dağları aşım da geçebilen yalnızca iki karayolu mevcuttur. Birinci geçidimiz, Rusya Federasyonuna bağlı Kuzey Osetya'dan Gürcistan'a bağlı Güney Osetya'ya ulaşımı sağlayan Daryal geçididir. Daryal geçidinden hareketle Gürcistan'ın başkenti olan Tiflis'e ulaşım söz konusu bir gerçekliktir. İkinci güzergah ise Rusya Federasyonuna bağlı özerk cumhuriyet olan Dağıstan'dan Azerbaycan'a ulaşımı sağlayan Derbent geçididir. Derbent geçidi sayesinde Rusya ve Kafkasya'dan yani esasından Kuzey Kafkasya'dan güney Kafkasya'ya geçiş ve Bakü'ye ulaşım.³⁸

³⁸ Tavkul, Ufuk, "Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu İçerisinde Rusya Açısından Çeçenistan'ın Stratejik Önemi, <https://www.turansam.org/makale.php?id=214>

Kuzey Kafkasya coğrafyası Petrol ve doğalgaz rezervleri göz önünde bulundurulduğunda Rusya Federasyonu açısından fazla öneme sahip olmasa da Hazar Denizi çevresinde ki petrollerinin batı ve dünya pazarına ulaştırılmasında göz önünde bulundurulmaktadır. Muhtemel ve mevcut boru hatlarının üzerinde yer alması nedeniyle Kuzey Kafkasya bölgesi Rusya Federasyonu için paha biçilmez bir kıymete sahiptir. Bölgede aynı zamanda Grozni ve çevresinde petrol rafinerilerinin ve petrokimya tesislerinin yer almasından ötürü bu bölge Rusya için stratejik ve ekonomik anlamda büyük önem taşımaktadır. Tüm bu anlatılanların dışında Kafkasya bölgesinin Enerji koridoru olması ve petrol boru hatlarının bölgede yoğunluk kazanması Rusya'nın bu bölgeye olan iştahını daha da kabartmaktadır.

Günümüzde Rusya Federasyonu'nun Karadeniz kenarında küçük bir limanı bulunması nedeniyle, Kuzey Kafkasya'da Rus nüfusun yoğun olarak yaşadığı ve çoğunlukta bulunduğu Rostov, Krasnodar ve Stavropol özerk yönetimlerinde istikrarlı siyasal ortamın korunması Rusya Federasyonu açısından hayati öneme sahiptir. Kafkaslar'da siyasal istikrarın bozulması ve çatışmaların meydana gelmesi hâlinde Rusya'nın Karadeniz'e çıkışı tehlikeye düşmektedir. Bu bağlamda Kafkasların ve Karadeniz sahip olduğu jeostratejik konumundan ötürü Rusya'nın Kafkasya'yı ve bundan ötürü Karadeniz'e çıkış noktasına sahip olması Rusya'ya büyük imkan sağlamaktadır. Karadeniz kıyısındaki Novorossisk ve Tuapse limanları Rusya için büyük öneme sahiptir bu iki limanda da petrol tesisleri bulunmaktadır.³⁹

Çeçenistan'daki petrol rezervleri Rusya için önem arzetmemektedir. Grozni ve çevresinde gerçekleştirilen üretim Rusya'nın toplam üretiminin çok çok azına tekabül etmektedir. Doğru ve sağlıklı verilere ulaşmak her ne kadar güç olsa da eldeki veriler ışığında iyimser bir tahmin yapıldığında dahi Çeçen ve İnguş Cumhuriyetindeki petrol rezervi 60 milyon ton civarındadır ve en fazla 15 yıl içerisinde tükenecektir.

³⁹ Ruban, Larisa, "Growing instability in the North Caucasus: A major threat to Russian regional security", **Caspian Crossroads Magazine**, 1997.

Bakü yakınlarındaki Sangachal Terminalinden başlayan Rusya Federasyonu içerisinde önce Çeçenistan daha sonra Karadeniz kıyılarındaki Novorossiysk terminaline uzanan 1330 km uzunluğundaki petrol boru hattıdır. Boru hattının Azerbaycan'daki bölümü, SOCAR tarafından işletilmektedir ve Rusya'da kalan bölümü ise Transneft tarafından işletilmektedir.

Güney Kafkasya'da bulunan Azerbaycan'ın günlük petrol üretim kapasitesi 700 bin varil dolaylarındadır ve yılda ortalama 4.2 milyar dolarlık petrol geliri ile Güney Kafkasya ve Kafkasları enerji koridoru açısından önemli bir noktada konumlandırmakta ve Kafkasya coğrafyasını bölgedeki petrol ve doğalgazın Avrupa ve dünya pazarına ulaştırılması için stratejik bir üs ve kıymetli bir güzergah olmasını sağlamıştır.⁴⁰

Hazar Denizi çevresindeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının Kafkaslardan geçecek bir boru hattı vasıtası ile Karadeniz kıyısında bulunan Novorossiysk limanına taşınması ve buradan da Avrupa ve dünya enerji arzının hizmetine sunulması Kafkasya'nın ve Çeçenistan'ın bölgedeki önemini artırmaktadır. Lakin bölgede etnik temele dayalı geçmişte şiddetli çatışmaların yaşanması Bakü-Novorossiysk hattı üzerinde ciddi endişelere yol açmıştır ve daha güvenli alternatif hatların inşası başlamıştır. Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den başlayarak önce kuzeye doğru yönelen boru hattı Dağıstan topraklarına girmekte bu noktadan ise ciddi çatışma tehdidi olan Çeçenistan'a geçmektedir. Çeçenistan'ın başkenti Grozni'den İnguşetya topraklarına yönelen boru hattının bu lokasyonunda ise İnguş-Oset etnik gerginliği bulunmaktadır. Bu bölgeden karadenize doğru yönelen boru hattı güzergahı Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin başkenti olan Çerkessk şehrine ulaşmaktadır boru hattının bu bölümünde ise bölgede yaşayan Karaçay ile Çerkes etnik unsurları arasında çatışma tehlikesi bulunmaktadır.

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılmaktadır ki Bakü-Novorossiysk boru hattının güvenliğinin sağlanması geçtiği güzergahların sosyal ve politik durumu ile yakından ilişkilidir, bu bağlamda boru hattının geçtiği noktalarda yaşanacak çatışmalarda boru hattı ciddi zararlar görebilir bu durum ise mevcut boru hattının güvenliğini ve buna bağlı olarak da işlevselliğini tartışmaya açmaktadır. Bu paralelde Rusya Federasyonu açısından bakıldığında Bakü-Novorossiysk petrol boru hattının geleceğini tehlikeye atmaktadır. Mevcut petrol boru hattı güzergahında önemli

⁴⁰ Goldman, I., "Petroleum, pipelines and paranoia in the Caucasus", **International Conference on "International Law and the Chechen Republic"** Cracow, 1995.

ve stratejik bir noktada duran Çeçenistan'ın tek taraflı olarak Rusya'dan bağımsızlığını ilan etmesi ve akabinde yaşanan savaşta Rusların mağlup olması uluslararası alanda enerji ve petrol de dahil olmak üzere bir çok sektörde diplomatik gücünün zayıflamasına ve bu sektörlerde güvenilirliğini yitirmesine yol açmıştır. Sovyetlerin dağılması sonrası Güney Kafkasya'daki ülkelerin bağımsız olması neticesinde Rusya'nın bu bölgedeki hakimiyetinin derin şekilde yaralanması sonrası Rusya, Kuzey Kafkasya'daki ayrılıkçı hareketleri tetikleyeceği endişesi ile Kafkasya'daki her türlü bağımsızlık hareketlerini bastırmak yoluna gitmiş bu amaç doğrultusunda ise Çeçenistan'daki ayrılıkçı hareketleri şiddet yolu ile bastırmayı tercih etmiştir.

Birinci Çeçen-Rus savaşını Rusların kaybetmesi ve akabinde 30 Ağustos 1996 tarihinde taraflar arasında imzalanan Hasavyurt Ateşkes anlaşması ile Çeçenistan'a kademeli olarak bağımsızlık verileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda Rus birliklerinin Çeçenistan'dan çekilmesi ile birlikte Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinde Aslan Mashadov liderliğinde bir geçici hükümet kurulmuştur. Lakin Çeçenistan'da ayrılıkçı hareketlerin hız kazanması, bağımsızlık ilanı, Rusların Çeçenistanı işgali ve sonrasında yaşanan şiddetli çatışmalar ve nihayetinde Rusların Çeçenistan'ı terk etmesi ile sonuçlanan süreç ile birlikte Bakü-Novorossisk boru hattının Rusya Federasyonu açısından taşıdığı önem bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Bölgede yaşanan çatışmalar neticesinde Bakü-Novorossisk boru hattının Çeçenistan'dan geçen kesiminin büyük bölümü savaş döneminde Çeçenler tarafından tahrip edilmesi sonrası kullanılamaz hâle geldi. Yaşanan çatışmalar nedeniyle 1999 yılı ortalarına kadar toplam olarak 95 gün kapalı kalan Bakü-Novorossisk boru hattının yeniden inşası yönünde projelendirme yapılmış ve boru hattının yeniden inşası projesi bu dönemde Avrupa Kalkınma Bankası tarafından finanse edilmiştir. Bu durum ise Bakü-Novorossisk petrol boru hattının Rusya'nın yanı sıra Avrupa enerji arzının güvenliği ve sürdürülebilirliği için de son derece önemli olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır.⁴¹

Çeçenistan Kuzey Kafkasya'da bulunduğu konumdan ötürü stratejik bir noktada yer almakta ve etkin bir rol oynamaktadır. Bundan ötürü için bölgeyi elinde tutmak isteyen Rusya için Çeçenistan oldukça stratejik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hazar Denizi ve Orta Asya enerji potansiyelinin işlenmesi ve dünya pazarına sunulması sırasında Kafkasya Enerji

⁴¹ Tavkul, Ufuk, "Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu İçerisinde Rusya Açısından Çeçenistan'ın Stratejik Önemi, <https://www.turansam.org/makale.php?id=214>

koridorunda stratejik bir konumda yer alan Çeçenistan kilit ülke konumundadır. Lakin her ne kadar Çeçenistan önemi haiz bir ülke de olsa değişen konjonktürel şartlar göz önünde bulundurulduğunda esasen Çeçenistan kendi içinde ve yakın çevresinde güvenliği ve petrol boru hatlarının sürdürülebilir şekilde çalışmasını sağlayamaz ise Çeçenistanı bölgedeki enerji koridorundan baypas edecek yeni alternatif rotalar da mevcuttur. Mevcut politik denklemde ve reel politik düzlemde Çeçenistan son yıllarda Çatışma ve kaos sarmalından uzaklaşmış ve güvenli bir ülke izlenimi uyandırmaktadır bu durum ise Çeçenistan'ın bölge üzerindeki önemini korumakta ve gelecek yüzyıla taşımaktadır.

2.3.1.2. Çeçenistan'da Petrol Üretiminin Önemi

Çeçenistan Cumhuriyeti'nde enerji üretimi büyük oranda petrole dayanmaktadır. Lakin uzun yıllardır işletilen petrol yatakları artık tükenme noktasına gelmiştir son derece verimsiz olan bu yataklardaki petrol üretimi de oldukça az seviyededir. Enerji üretiminin yanı sıra Çeçenistan ekonomisini de şekillendiren ana etken olarak karşımıza petrol çıkmaktadır. Uzun yıllar süre gelen savaş ve çatışma ortamı neticesinde Çeçenistan ekonomisi durma noktasına gelmiştir. Şuan Çeçenistan ekonomisinde işleyen en önemli sektör petrol sanayisidir. Grozni'de yer alan rafineride işlenen petrol ve türevleri ile petrol sanayisi için gerekli malzeme ve ekipman üretimi, sorunlu Çeçenistan ekonomisine can suyu olmaktadır. Çeçenistan ekonomisi için hayati öneme sahip olan petrol üretimi ise giderek düşmekte ve rezervlerin yakın gelecekte tükeneceği öngörülmektedir. Bu bağlamda bir an önce petrole dayalı ekonomik model revize edilmeli tarım ve hayvancılık gelişmiş usuller ile teşvik edilmeli, bölgenin turizm potansiyeli değerlendirilmelidir. Aksi halde petrole dayalı olan Çeçen ekonomisinin daha da yara alması içten bile değildir. Petrol dışında doğalgaz ve kömür üretimi de yeteri düzeyde gerçekleşmemekte ekonomik anlamda sağladıkları katma değer sınırlı kalmaktadır.

3. ÇEÇENİSTAN'IN JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Jeopolitik, coğrafyanın politikaya verdiği yön ayrıca coğrafyanın politik olarak yorumlanması biçimidir.⁴² Fiziki coğrafya *siyasi açıdan* bitaraftır bununla birlikte fiziki coğrafya uygun biçimde kullanılabilmesi koşulu ile bir *müttefikeve bir ortağa* dönüştürülebilir.⁴³ Jeopolitiği yalnızca fiziki coğrafya ile sınırlandırmak doğru değildir. “*Coğrafi, siyasi, ekonomik, askerî, ekolojik ve etnik-dinî- demografik gibi beşeri faktörlerin yapılar üzerindeki etkinliklerini göz önünde bulundurarak, devletlerin ve bölgelerin yanısıra bir bütün olarak dünyanın gelişme sürecini ve ilkelerini irdeleyen bilim dalıdır.*”⁴⁴ Ülkelerin coğrafi ve jeopolitik unsurları o ülkelerin gelişimi ve tarihsel süreç içerisinde yaşadığı olay ve olguları şekillendiren ana etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri jeopolitik unsurlarının bir bölümünü teşkil etmektedir ve ülke üzerinde doğrudan etkiye sahiptir.

Jeopolitik, coğrafya disiplini konusunda büyük katkısı fiziki coğrafya ile tarih disiplinin ilişkisine yönelmiş ve incelemiş olan İbni Haldun sayesinde fiziki, sosyal ve ekonomik coğrafya; sosyoloji ekonomi ve siyasi tarihle birleş senteze dayalı olarak yeni ve benzersiz bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁵ Yukarıdaki aktarılan jeopolitik tanımlamaları sonrasında Çeçenistan Cumhuriyetinin sahip olduğu jeopolitik unsurlar yerel bölgesel ve küresel çapta irdelenmiştir. Kafkasya coğrafyası bünyesinde yer alan çeşitli etnik unsurların varlığı ve fiziki sınırların muğlak oluşu nedeniyle, günümüzde bilim ve siyaset camiasında Kafkasya denildiğinde birbirinden oldukça farklı coğrafi sınırları bulunan birden fazla Kafkasya tanımı bulunmaktadır. Tarihi kriterlerin yanısıra etnik, sosyal ve kültürel kriterler temelinde ele alındığında Kafkasya Coğrafyasını, bir etnik ve kültürel coğrafya formasyonu olarak kabul etmek ve Kafkasya'nın sınırlarını muğlaklıktan çıkarıp bu bağlamda tespit etmek olasıdır. Bu sınırlama sayesinde bölgedeki tarihi ve etnik yapısıyla ilişkilendirilen olayları daha doğru şekilde anlamayı ve bölge ve bölgedeki olay ve olgular hakkındaki analizlerimizi gerçeklik temelinde yapabilmemizi sağlayacaktır.⁴⁶ Kafkasya bölgesinin etnik, sosyal ve ekonomik yapısı

⁴² Tarakçı, Nejat, **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, Çantay Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 32.

⁴³ C. Sloan Gray, “Coğrafya ve Strateji: Uygulamada Jeopolitik”, ed. Sloan & Gray, **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 215-237.

⁴⁴ J. Ericson, “Rusya Yabana Atılamaz: Jeopolitik Gerçekler ve Fanteziler”, ed. Geoffrey Sloan ve Colin Gray, **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 323-357.

⁴⁵ Cömert, Servet, Jeopolitik ve Türkiyenin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam, **Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, 2002, s. 16.

⁴⁶ Tavkul, Ufuk, “Etnik ve Siyasi Sorunlar Denkleminde Kafkasya”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkasya Özel Sayısı**, 2015, s. 44.

incelendiğinde siyasi coğrafya perspektifinde bir yarım yapmak da mümkündür. Hazar Denizi ile Karadeniz arasında uzanan, geçit vermez yüksek dağlık arazilerin yer aldığı bu bölgeye Kafkasya denilmektedir. Tarihsel süreç incelendiğinde göze çarpan ilk detay Kafkasya ismidir. Terminolojik anlamda Kafkasya terimi İlk olarak MÖ 490 yılında Aiskhylos ismi ile anılan Yunan yazarın eserinde geçmiştir. Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir geçiş koridoru olan Kafkaslar, ismini Karadeniz’den başlayıp Güneydoğu da Hazar Denizi kıyılarına kadar uzanan ve geçit vermezliği ile nam salmış Kafkas dağlarından almaktadır. *Kavkas* adı eski Yunanlılardan Romalılara *Kavkasus* biçiminde geçmiş ve tarih boyunca Kafkasya da yer alan ve Karadeniz ile Hazar denizi arasında uzanan büyük dağ silsilesinin adı olarak ifade edilmektedir. Ortaçağ dönemi süresince unutulmuş ve Kafkasya halkları tarafından da yaşadıkları bölge için kullanılmamış olan Kafkasya sözcüğü, Rusya’da Petersburg şehrinde bulunan “İmparatorluk İlimler Akademisi’nin” bilim insanlarının çalışmaları neticesinde canlandırılmış ve Çarlık Rusya’sının işgal ettiği olduğu bu dağlık engebeli ve benzersiz coğrafyayı tanıtmak tanımlamak ve anlamlandırmak için eski dönemde Yunanlıların ve Romalıların kullanmış olduğu Kavkasus adı *Kavkaz* biçiminde Rus dilinde ve literatüründe yer almıştır. Rus literatürüne giren bu ifade o tarihten günümüze bölgeyi isimlendirmek için yaygın kullanıla bir isim olmuştur.⁴⁷

Kafkasların sahip olduğu dağlık ve engebeli arazi yapısı ile fiziki coğrafya özellikleri nedeniyle bu bölgede çok az alternatif yol güzergâhlarının ve ulaşım sistemlerinin bulunmasını sağlamıştır. Kafkaslardaki ulaşım güzergahlarını ve ana yol haritalarını yapılandıran geçitler büyük öneme haizdir. Büyük Kafkas dağları Kafkasya ile Transkafkasyayı, dolayısıyla Rusya ile güneydeki bağımsız devletler Azerbaycan ve Gürcistan’ı birbirinden fiziki ve siyasi olarak ayırmaktadır, bu bağlamda coğrafyadaki komşu ülkeler ile birbirleri ile yakın ilişkili bölgeler arasında zorlu arazi yapısından ötürü ulaşım ve yol imkanı vermemektedir. Örneğin Güney ve Kuzey Kafkasya’da ulaşımı sağlayan en önemli yol hatları bu zorlu ve engebeli dağları yaran geçitlerden sağlanmaktadır. Abhazya ile Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti arasında direkt ulaşımı sağlayan bir karayolu ulaşımı yoktur.⁴⁸

⁴⁷ Kırzioğlu, Fahrettin, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451 – 1590)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

⁴⁸ Tavkul, Ufuk, “Kafkasya’nın Jeopolitik Konumu İçerisinde Rusya Açısından Çeçenistan’ın Stratejik Önemi, <https://www.turansam.org/makale.php?id=214>

Çeçenistan petrol rezervleri ve üretimi ile ayrıca Kafkasya Enerji koridoru açısından sahip olduğu konumundan ötürü oldukça stratejik bir noktada yer almaktadır. 1893 yılında ilk ticari petrol üretimi sonrası Çeçenistan'ın Rusya açısından önemi giderek artmaya başlamıştır. 1940'lı yıllara gelindiğinde ise Çeçenistan'da petrol üretimi zirve noktalara ulaşmıştır ve Rusya petrol üretiminin önemli bir bölümünü tek başına sağlamıştır. Son yıllarda petrol üretimi bir hayli azalsa da Çeçenistan Cumhuriyeti sahip olduğu güçlü jeopolitik unsurları sayesinde bölgede stratejik bir noktada yer almakta ve Rusya açısından Kafkasya'nın anahtarı konumundadır.

Rusya Federasyonu dünyanın sayılı petrol üreticilerindedir, sahip olduğu petrol rezervleri ve mevcut üretim potansiyelleri incelendiğinde federasyon bünyesinde bulunan Çeçenistan Özerk Cumhuriyetinin petrol rezervleri ve petrol üretimi geçmişte büyük öneme sahip olsa da günümüzde bu önemini kaybetmiş bulunmaktadır. Çeçenistan jeopolitiği değişkenliğini korumakta ve farklı unsurların etkisi ile Çeçenistan Rusya açısından stratejik önemini muhafaza etmektedir. Hazar Denizi havzasında çıkarılan petrol ve doğalgazın batı ve dünya pazarına ulaştırılması için Kafkasya Enerji koridoru stratejik öneme sahiptir. Bu bölgede bulunan boru hatları vasıtası ile Hazar denizindeki enerji kaynakları dünya pazarına sunulmaktadır. Tam da bu noktada Çeçenistan Cumhuriyeti mevcut coğrafi konumundan ve sınırları içinden geçen boru hatları neticesinde stratejik öneme haiz bir ülke statükosunu sürdürmektedir. Ülkede yer alan Bakü- Novorossisk Petrol Boru hattı ile Azerbaycan petrolü Karadeniz'e taşınmakta ve buradan dünya piyasalarına ihraç edilmektedir. Hazar petrolünün Karadeniz'e ve Avrupa'ya taşınması için bu hat tek alternatif olmasa da bölge jeopolitiği açısından önemi tartışılmazdır.

Rusların Kafkasları işgali ile birlikte Çeçenler büyük bir direniş hareketi başlatmıştır, Kafkas dağlarının sarp ve aşılmaz doruklarında mevzilenen direniş unsurları Rusların Kuzey Kafkasya'ya girişini uzun yıllar engellemişlerdir. Nitekim yüzyıl başında Güney Kafkasya'ya tamamı ile hâkim olan Çarlık Rusya'sı Kuzey Kafkasya'da işgali ancak 1859'da Şeyh Şamilin teslim olması ile tamamlamıştır. Kuzey Kafkasya'da ve Çeçenistan'ın güney sınırında yer alan ve Çeçenistan coğrafyasının, jeopolitiğinin değişmez ve en önemli unsurunu oluşturan Büyük Kafkas Dağları, Kafkas coğrafyası ile birlikte anılmaktadır. Bölge halklarının özelliklerine dahi sirayet eden bu dağlar yüzyıllardır Rus işgaline direnen bölge halklarına kanat germiş ve koruması altına almıştır. Engin zirveleri aşılmaz yolları ve sarp yamaçları ile Kafkas dağları

Rus-Çeçen çatışmasında Çeçenlerin her daim sığınağı olmuştur. Bu anlamda Büyük Kafkas Dağları Çeçenistan jeopolitiğinin en önemli unsurudur.

Sovyet yönetiminin Çarlık Rusya'sı artığı Şovenizm'in bir yansıması olarak Sovyetlerde yaşayan halklara karşı uygulamaya koyduğu asimilasyon ve Ruslaştırma politikası neticesinde Sovyet topraklarında yaşayan toplulukların eski kimliklerini unutmaları ve Ruslaşmasıydı. 1930'lu yıllarda, Sovyetler içerisindeki Rus olmayan etnik gruplar arasında iyi eğitilen unsurların 1980'li yıllara gelindiğinde oluşturulan yapay bir "Sovyet" kimliği içerisinde tamamen asimile olacağı şeklinde düşüncesi bu bağlamda makul bir düşünce idi. Lakin Sovyet yönetiminin bu düşüncesinin gerçekleşmediği yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumun aksine Sovyetler Birliği içerisindeki dağılmanın öncesindeki son yıllarında yaşanmakta olan süreç bizlere göstermiştir ki şovenist doktrin çerçevesinde "yeni bir Sovyet insanı" oluşturma düşüncesi Sovyetler bünyesindeki halklar içerisinde rağbet görmemiş aksine Kafkasya'da ve Orta Asya'da sıkça karşımıza çıkan, Rus olmayan birçok Türk ve Çeçen unsuru gibi diğer etnik unsurlarda milli değerler korunmuş ve bağımsızlık yanlısı ayrılıkçı hareketler güç kazanmanın yanı sıra toplumda karşılık bulup kendilerine etki ve faaliyet alanı açmışlardır.⁴⁹

Sovyetler Birliği'nin dağılması neticesinde Kafkasya'da ayrılıkçı hareketler Çeçenler vasıtası ile yeniden hortlamış ve Çeçenistan Cumhuriyeti Rusya'dan ayrılarak tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Kafkasya Jeopolitik denklemde hiçbir zaman masa dışına itilemeyen Çeçenler yirminci yüzyılın sonunda bir kez daha tarih sahnesinde boy göstermiş ve Kuzey Kafkasya bölgesinde, etkisi azalsa da günümüzde de askeri ve politik olarak varlığını sürdüren ayrılıkçı ve bağımsızlık yanlısı fikirlerin fitilini ateşlemiştir. Rusya Federasyonu ise Çeçenistan'ın stratejik önemi ve jeopolitik denklemdeki yerinden ötürü bu ayaklanmalara liderlik eden ve diğer özerk cumhuriyetlere yol gösteren bir örnek teşkil etmemesi maksadı ile Çeçenistan'ın bağımsızlığına müsaade etmemiştir. Yukarıdaki satırlarda zikredilen stratejik ve jeopolitik unsurların Çeçenistan özelinde varlığı Çeçenistan'ı Rusya açısından ve Rusya dışında bölgenin diğer başat aktörleri nezdinde stratejik bir öneme sahip kılmaktadır. Bahse konu olan

⁴⁹ Lattwak, Edward, **The Grand Strategy of the Soviet Union**, New York, St. Martin's Press, 1983, s. 9.

jeopolitik unsurların varlığı Çeçenistan'ın Kafkasya coğrafyasındaki stratejik önemini korumaktadır.

Kuzey Kafkasya coğrafyasında tarihsel ve coğrafi bağları kuvvetli olan Çeçenistan'ın sahip olduğu coğrafi konum, fiziki coğrafya özellikleri, beşeri coğrafya özellikleri genel unsurlar ve bunların özelinde ülkenin Kafkasya enerji koridorunda sahip olduğu önemli stratejik nokta, güneyinde yer alan ulaşılması ve aşılması zor Büyük Kafkas dağları, kendine has fiziki yapısı ve Çeçen halkının sahip olduğu homojen etnik ve dini yapı gibi yerel unsurlar Çeçenistan Cumhuriyeti'ne jeopolitik olarak önem atfetmektedir.

3.1. Çeçenistan'ın Jeopolitik Unsurları

3.1.1. Konum Unsuru

Kuzey Kafkasya bölgesinde Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet olan Çeçenistan, bir kara devletidir. İç denizlere ya da okyanuslara kıyısı bulunmamaktadır. Doğusunda Dağıstan güneyinde Gürcistan batısında İnguşetya ve Kuzeyinde ise Stavropol Krayı ile çevrili bulunmaktadır. Kuzey Kafkasya bölgesi Karadeniz ve Hazar denizi arasında uzanmakla birlikte Çeçenistan'ın denize kıyısı yoktur ve en yakın Hazar Denizine olan uzaklığı 100 km'dir. En önemli su yolları kaynağını Büyük Kafkas dağlarından alan Sunja ve Terek nehirleridir.

Ülkenin güneyinde yer alan Büyük Kafkas Dağlarının kuzey etekleri Çeçenistan coğrafyasını önemli oranda etkilemekte ve şekillendirmektedir ayrıca Çeçenlerin sahip olduğu inatçı, savaşçı ve mücadeleci bir kimlik dahi kazandırmaktadır. Ruslara karşı direniş hareketleri geçmişten günümüze bu dağlık ve sarp, engin dağlarda süregelmiştir.

Çeçenistan'ın mevcut konumu göz önünde bulundurulduğunda tampon bir devletten öte Güney Kafkasya ile Kuzey Kafkasya bölgeleri arasında geçişgenlik özelliği gösteren bir devlet profiline sahip olduğu söylenebilir. Hazar Denizi kıyısında çıkarılan petrolün dünya pazarına taşınabilmesi boru hatları vasıtası ile olmaktadır bu anlamda Kafkasya Enerji Koridoru için bir geçiş güzergahı alternatifini olan Çeçenistan mevcut boru hatları ile önemli bir politik aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bakü'den başlayan ve Karadeniz kıyısındaki Novorossisk'e kadar uzanan ayrıca Çeçenistan topraklarından geçen petrol boru hattı önem arz etmekte ve Çeçenistan'a bölge politikasında ve reel politik denklemde güç kazandırmaktadır.

Çeçenistan üzerinde yer aldığı konumundan ve jeopolitik kaynaklarından ötürü geçmişten günümüze önemini korumakta ve konjonktür zaman zaman değişse de Kafkasya bölgesinde ve Kuzey Kafkasya özelinde potansiyelini ve gücünü artırmaktadır. Asya ve Avrupa geçişi için stratejik öneme sahip olan Hazar denizi enerji kaynaklarına yakınlığı ve bu sahaların güvenliği ile bu bölgeden çıkarılacak olan petrol ve doğalgazın dünya pazarına taşınması açısından önemli bir jeopolitik olgu ve başat unsur oluşturan Kafkasya Coğrafyası, heybetli dorukları, hamasi geçmişi ve harikulade coğrafyası ile karşımıza çıkmaktadır. Kafkasya coğrafyası içerisinde Çeçenistan’da benzer şartları barındırmakta ve tarihsel süreç irdelendiğinde Kafkasya ve Çeçenistan’ın kaderi paralellik göstermekte yüzyıllardır bölgeye hakim olmak isteyen başat güçler ve emperyal ordular ile Kafkas halkları şiddetli bir çatışma içerisinde yer almakta işgal, istila, savaş ve göç olgusu bölge atmosferine hakim olmaktadır.

3.1.2. Hâkimiyet Teorileri Ekseninde Çeçenistan’a Genel Bakış

Ülkelerin politik ve askeri güçleri ve de egemenlik alanlarının ulaştığı sınırlar ile bu koşulların beraberinde getirdiği politikalar üzerinde yapılan inceleme ve düşünceler neticesinde düşünürler tarafından dünya hakimiyetine giden yolda politikalar belirlenmiştir. Düşünürler tarafından ortaya atılan bu fikirler küresel güçlerin dünya hakimiyeti amaçlarını perçinlemiştir. Bu doğrultuda geliştirilen hakimiyet teorileri siyasi ve askeri politikaların belirlenmesinde büyük rol oynamıştır. Jeopolitiğin artan önemi devlet adamlarının coğrafyaya ve jeostratejiye olan ilgisini artırmıştır. Bu bağlamda bilim adamları tarafından sunulan dünya hakimiyeti görüşleri yaygınlık kazanmıştır. Hakimiyet görüşleri içerisinde Kafkasya ve çevresi sahip olduğu jeopolitik konumundan ötürü önemsenmiştir. Çeçenistan ise bu bağlamda önemli bir noktada yer almaktadır.

3.1.2.1. Mackinder’in Heartland Teorisi

“Yeryüzünün kalbi teorisi” siyasî coğrafyacısı ve aynı zamanda jeopolitikçi olan Ünlü İngiliz Halford John Mackinder tarafından geliştirilmiş ve ortaya atılmış bir teoridir. 1861 ve 1947 yılları arasında Britanya’da yaşamını sürdüren Mackinder, biyoloji ve hukuk öğreniminin yanısıra coğrafya eğitimi de almıştır. 1904 yılında Kraliyet Coğrafya Derneği’nde yayımladığı “Tarihin Coğrafî Eksenini” adlı bildirisi ile Mackinder, Kara Hâkimiyet Teorisi’nin temellerini atan isim olmuştur. Daha sonra yıllarda ise 1919’ yayımladığı “Demokratik İdealler ve Gerçek” kitabında bu teorisini geliştirmiş ve daha kapsamlı temeller altında şekillendirmiştir. Siyasi

çalışmlara da hız veren Mackinder 1910–1922 yılları arasında BritanyaParlamentosu’na girmiş ve burada yayılmacı fikirleriden ötürü burada oldukça dikkat çekmiştir.⁵⁰

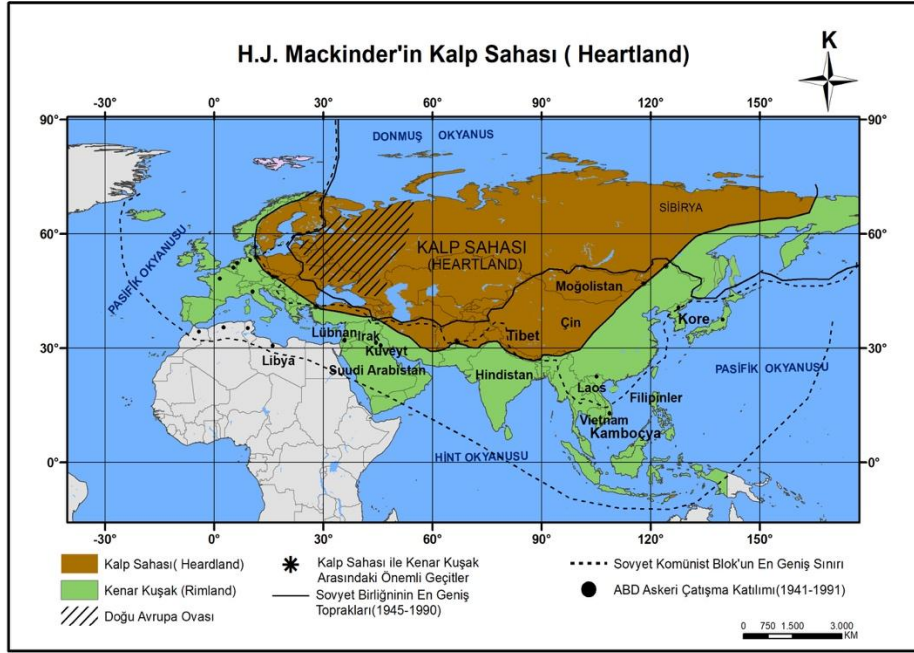
Mackinder’in kara hakimiyet teorisini kendi cümleleri ile özetleyecek olursak şunları söylemektedir; *“Avrupa, Asya ve Afrika an karaları bir bütün olarak dünya adasını oluşturmaktadır. Bu Eski ana karaların dışında kalan Amerika, Avustralya ve Antarktika gibi kıtalar ise, Dünyanın Uydularını oluşturmaktadır.”*⁵¹ Dünya Adası içinde kalan, Doğu Avrupa ile Sibirya bölgesi ise dünyanın “Heartland’ı (kalp Sahası)” nı oluşturmaktadır. Heartland’ın çevresindeki Balkanlardan başlayarak Çin’e kadar uzanan alanlar ise “İç veya Kenar Hilâl” ya da “Rimland” kuşağı olarak ifade edilmektedir. Belirtilen alanların dışında kalan Amerika-Afrika-Avustralya-Japonya hattı tanımlamalarda “Dış veya Kenar Hilâl” şeklinde belirtilmektedir.⁵² Dünyamızı inceleyen mackinder ortaya koyduğu teorisini aşağıdaki belirtilen ifedeler ile sonuçlandırmaktadır. *“Doğu Avrupa’ya egemen olan bir devlet Heartland’a hâkim olur. Heartland’a hakim olan da İç- Kenar Hilâl’i ya da Rimland’ı yönetir. Sonrasında ise Dış-kenar Hilâl’e yani bütün dünyaya egemen olur”*⁵³

⁵⁰ Özey, Ramazan, “Mackinderin Heartland Teorisinin Düşündürdükleri”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, 2017, s. 9

⁵¹ Mackinder, H. J., *Britain and the British Seas*. New York, 1902.

⁵² Mackinder, H. J., "The Geographical Pivot of History", **The Geographical Journal**, 2004, 298-321.

⁵³ Mackinder H. J., “Democratic Ideals and Reality”, **Greenwood Press Reprint**, 1981.

Harita 4. Halford Mackinder'in Kalp Sahası, Ramazan Özey, Mackhinderin Heartland Teorisinin Düşündürdükleri Marmara Coğrafya Dergisi Ocak 2017 Sayı 35 S. 97.

Çeçenistan bulunduğu konum itibari ile önemli bir noktada yer almaktadır. Kıymetli bir jeopolitikçi ve siyasi coğrafyacı olarak nitelendirilen *Mackinder 1904 yılındaki ifadelerinde; Asya'da Obi ile Lena ırmakları arasında kalan Sibiryա bölgesini, "Dünya Kalesi" veya "Heartland" (Dünyanın Kalbi) olarak nitelendirmiştir. Lakin Mackinder bu görüşünü ilerleyen zamanlarda üç kez değiştirmiş ve son olarak 1943'de "Heartland" bölgesini, Sibiryա'nın batı kesimine yani Doğu Avrupa düzlüklerine kaydırды.*⁵⁴ lakin ifade edilen alanların sınırları ve bölgeler göz önünde bulundurulduğunda Kafkasya bölgesinin dolayısı ile Çeçenistan'ın kalp sahası adı verilen bu bölgede bulunduğu görülmektedir.

Siyasi Coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Friedrich Ratzel'in 1897 yılında yayımlanan "Siyasi Coğrafya" adlı çalışması çağdaş jeopolit düşüncenin başlangıcı olarak görülmektedir. Ratzel, siyasi coğrafyanın kuruluşuna yaptığı katkıdan ötürü jeopolitiğe geçişe hızlandırmıştır. Ratzel'e göre; siyasi coğrafya mükemmel haritalar ortaya koymakta ve ülkeleri tanımak için yeni bilgi ve veriler sunmakta, hava, nüfus, iklim gibi etkenlerin etkilerini yeterli

⁵⁴ Alcenat, W. & Scott, M, "Revisiting the Pivot: The Influence of Heartland Theory in Great Power Politics" Retrieved, 2015.

bir şekilde ortaya koymakta ise de, siyasi bilimlerin üzerinde doyurucu bir etkiye ulaşamamasından ötürü suni ve yalın durmaktadır.⁵⁵ O vakit coğrafya, siyasal bilimleri de yine kendi alanında inceleyecek ve siyasi coğrafyayı statik olmaktan kurtarıp ona canlılık katacaktır.⁵⁶

Mackinder ve Haushofer'in fikirlerinin şekillenmesinde etkili olan Ratzel, 1903'de yayımladığı "Siyasî Coğrafya" adlı çalışmasında, oldukça ilgi çekici ve kıymetli fikirler ortaya koymuştur. Özetle Ratzel; " Bir devlet; bir toprak parçası ve onun üstünde yaşayan insanların birleşip bütünleşmesinden ortaya çıkan bir doğa yaratığıdır. Bu sebepten ötürü bu yaratık da diğer yaratıklar gibi, doğar, büyür, gelişir ve ölür. Devlet'in sınırları değişmez bir oldu değildir. Devletlerin doğal bir sınırı yoktur. Devletlerin büyümesi, bir başka devlet tarafından engellenmiş olursa, bu durum bir savaşa sebep teşkil edebilir ve savaş kaçınılmaz bir son olarak karşımıza çıkar." Bu düşünce özellikle Almanya'daki siyasi otoriteler tarafından benimsenmiş ve daha sonra bütün Avrupa ülkelerinde kabul gören bir görüş olmuştur. Emperyalizm ruhunun doruk noktasına ulaştığı o dönemin Avrupasında, bu düşünceler ekseninde Birinci Dünya Savaşını meydana gelmiştir. Bu savaşta bize göstermiştir ki sanayi inkılabını tamamlayan Avrupa ülkelerinin; dünya egemenliğine talip olmuştur. Birinci dünya savaşı sonrası bu düşünce son bulmamış ve daha sonrasında, Germen ırkının sütünlüğünü savunan ve topraklarını genişletmek isteyen Hitler tarafından İkinci Dünya Savaşı'nda da kullanılmıştır.⁵⁷

Almanlar Mackinder'in görüşlerinden etkilenmişler ve Alman ulusuna yaşam alanı yaratmak adına İkinci Dünya Savaşında bir dizi işgal hareketine girişmişlerdir bunun neticesinde de Sovyet Rusya'ya saldıran Hitler Almanya'sı Çeçenistan'da dahil olmak üzere Kafkasya'yı işgal etmiştir. Bu yazılanların ışığında söylenebilir ki Çeçenistan konum unsuru bağlamında güçlü jeopolitik tabana sahip stratejik öneme haiz bir ülkedir.

Ünlü düşünür Aristo kurgulamış olduğu devlet modelinde nüfus ile üzerinde yaşanan toprağın niteliklerini ve birbirlerine oranını esas almış; başkentin ihtiyaçlarını, ordunun ve donanmanın kurum ve kuruluşlarını, alanlarını ve diğer coğrafi unsurlarını irdeleyerek fiziki çevre şartlarının ve iklimin devletlerin yapılarında belirleyici yönde etki ettikleri yönündeki düşüncelere sahiptir. Aristo yaşadığı zaman diliminde Atina şehir devletinin coğrafi ve fiziki

⁵⁵ Özey, Ramazan, "Mackinderin Heartland Teorisinin Düşündürdükleri", **Marmara Coğrafya Dergisi**, 2017, s. 98.

⁵⁶ Fettweis, J. C., "Revisiting Mackinder and Angell: The Obsolescence of Great Power Politics." **Comparative Strategy**, 2003, 109-129.

⁵⁷ Özey, Ramazan, "Mackinderin Heartland Teorisinin Düşündürdükleri", **Marmara Coğrafya Dergisi**, 2017, s. 98.

yapısını dikkate almak koşuluyla, bir ülkenin büyümesi ve de gelişebilmesi için muhtemel olarak gelebilecek olan dış saldırılardan tepeler ve dağlarla korunmuş olmasının yanı sıra deniz aşırı ticaretten azami oranda faydalanmak için bir limana yakın olunması gerektiği yönündeki düşüncelerini sunmuştur.⁵⁸

Mukaddime isimli çalışmasında devletlerin doğuş-yükseliş ve çöküş süreçlerini inceleyen ve bunları anlamlandırmaya ve de açıklamaya çalışan kendisine, Sosyal bilimci ve Sosyolog sıfatlandırmaları da İbni Haldun, iklim özelliklerinin insan karakterini şekillendirdiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda iklimlerin yalnızca insanı değil insanın paralelinde doğrudan medeniyetleri ve kültürleri de etkilediği görülmektedir. Tarih sahnesinde ortaya çıkan medeniyetler ekseriyetle çok sıcak ya da soğuk iklimlerde değil, aksine ılıman iklim özelliklerinin görüldüğü bölgelerde ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. kavramsal olarak egemenlik sözcüğünü ilk kullanan kişi Fransız Jean Bodin'dir. Bodin "*Cumhuriyetin Altı Kitabı*" adlı eserinde iklim ve insan arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Bodin'e göre insanların karakteristik özellikleri iklime göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu noktada sonraki satırlarımızda belirtilen örneklemeler anlatılan hususları tastik edici niteliktedir. Soğuk bölgede yaşayan insanların fiziki yapıları itibari ile daha güçlü, sıcak bölge insanların ise zeki ve yetenekli oldukları yönündeki çıkarımlar gerçeklerle de örtüşmektedir.⁵⁹

Coğrafya-Sosyoloji ve politika arasındaki ilişkinin irdelenmesi modern bir olgudan ziyade geçmiş dönemlerde ortaya çıkmış ve modern zamanda da disiplinler arası etkileşim ve iletişim yolu ile incelemeler sürmüştür. Bununla birlikte jeopolitik biliminin ortaya çıkışı süreci 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başları olarak kabul görmektedir.19. asrın sonlarına doğru ortaya çıkan siyasal, teknolojik ve bilimsel gelişmeler neticesinde Jeopolitiğin yeni bir bilim olarak ortaya çıkış süreci hızlanmıştır.⁶⁰

Bu bağlamda incelemelere tabi tutulan devletlerin alan, konum gibi jeopolitik unsurları ve diğer jeopolitik öğeleri devletlerin kurulması büyümesi ve yıkılmasına doğrudan etki etmekte Mevcut devlet yapısının büyüklüğü ve etki alanını belirlemekte diğer faktörlerle birlikte rol oynamaktadır.

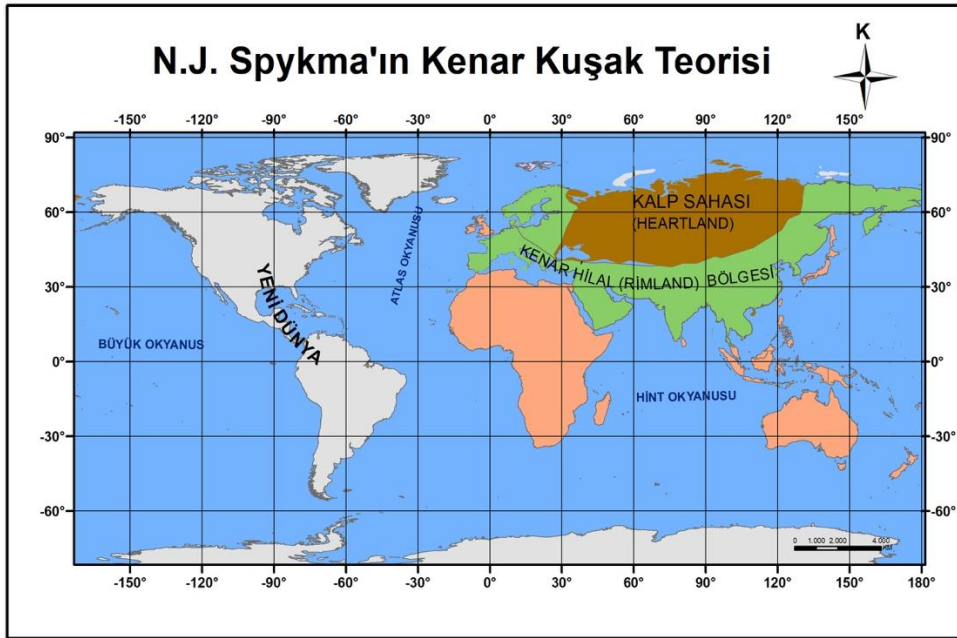
⁵⁸ Mackubin, Thomas Owens, "In Defense of Classical Geopolitics ", **Naval War College Review**, 1999, s 60-72.

⁵⁹ Özey, Ramazan, **Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi**, İstanbul, 21. Asır Yayınevi, 2010, s. 36.

⁶⁰ Defay, Alexandre, **Jeopolitik**, Ankara, Dost Kitabevi, 2005, s. 14-15.

3.1.2.2. Rimland Teorisine Göre Çeçenistan'ın Coğrafi Konumu

Spykman'ın jeopolitik disiplini açısından sahip olduğu düşünce ve fikirlerini yayımlamış olduğu eserlerinde görmek mümkündür. 1942 tarihinde Yale Üniversitesi bünyesinde basımı gerçekleştirilen “Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi” adlı eserinde devletlerin karşılıklı ilişkilerinde güç kullanımı ve güç dengesi siyasetini üzerine incelemelerde bulunmuştur. Spykman, jeopolitik disiplin ekseninde geliştirdiği görüş ve analizlerini 1942 yılında Yale Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta ortaya koymuştur.⁶¹

Harita 5. Rimland Teorisine Göre Dünya.

Barışın Coğrafyası isimli çalışmasında Spykman, Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisi (Heartland) ile aynı coğrafi değerlendirmeleri kullanmış olmakla birlikte Mackinder'in Heartland'ı çevreleyen iç/ kenar hilal sahasının önemini gözardı ettiğini ortaya koymuştur. Mackinder'in, Heartland Teorisi'ndeki jeopolitik tanımlaması şu şekildedir; Doğu Avrupa bölgesine hakim olan Kalpgah'a egemen olur, Kalpgah'a egemen olan Dünya Adası'na hükmeder, Dünya Adası'na hakim olan Dünyayı egemenliği altına alır. Lakin Spykman, Mackinder'in yanıldığını sonucuna varmıştır ve Avrasya'nın asıl güç potansiyeli yalnızca

⁶¹ Kocakınar, Mustafa, **Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler Ve Pratikler**, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/19571/amerikan_dis_politikasinda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.

Kalpgah'ta değil aynı zamanda bu kalpgahı çevreleyen ülkeler kuşağında yani bir başka ifade ile Kenar Kuşak (Rimland) 'ta olduğu görüşünü çalışmaları ile ortaya koymuştur. Bu noktada Spykman'ın jeopolitik tanımlaması şu şekildedir; Kenar Kuşak ülkelerine egemen olan Avrasya'ya hükmeder, Avrasya'ya hükmeden dünyayı kontrol altında tutar.⁶² Spykman'ın Rimland kuşağında bulunan ülkeler Batı Avrupa'dan başlamakta sonrasında Türkiye, İran, Pakistan, Irak, Afganistan, Çin, Hindistan ve Kore'yi içine almaktadır. Spykman'ın yaklaşımına göre bu ülkelerin yer aldığı bölgeler Kenar Kuşak olarak kabul edilir ve kara ile deniz kuvvetleri arasında tampon bir bölge konumundadır.⁶³

Spyekman'a göre Avrasya'nın çevreleyen kenar denizlerle kıta arasında kalan ve Heartlan'ı bir yarım ay biçiminde sarmalayan ülkeler Heartlan'dan daha büyük önem taşımaktadır. Kenar ülkeler nüfusça yoğun ve gelişmiştir, Kenar kuşak geliştikçe Hearlan'ın önemi azalmaktadır.⁶⁴

Kenar ülkelerin dünya siyasetinin kilit noktaları olduğunu belirten Spyekman "kenar ülkeleri kontrol edenin Avrasya'ya egemen olabileceğini, Avrasya'ya egemen olanında dünyanın kaderini etkileyebileceğini" savunmuştur. "hava kuvvetlerinin gelişmesinden sonra Spyekman'ın belirttiği gibi kenar denizler, dünya üzerindeki jeopolitik bölgeler içinde en çok etkilenen ve korunması güçleşen yerler haline gelmiştir, deniz, kara ve hava hareketi bakımından Batılılarca ağırlığın en çok verileceği yerler kenar denizler olacaktır.⁶⁵ Bu durumdan ötürü Hazar denizi ve Karadeniz eksenini Heartlan'ı güneybatı bölgesinden sınırlandırması ve çevrelemesi bakımından önem arz etmektedir. Çeçenistan ise Heartland'ın güneybatı sınırında kenar kuşağa yakın bir noktada yer almaktadır. Jeopolitik anlamda bu iki teori açısından bakılacak olunursa Çeçenistan bulunduğu konum itibari ile jeopolitik sınırların kesişim noktasındadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Çeçenistan, jeopolitik olguları ve tarihsel sürecin etkisinde mekânsal dinamizmine uygun olarak potansiyel olarak çatışma ortamında yer almaktadır.

⁶² Spykman, Nicholas J., **The Geography of the Peace**, New York, Harcourt Brace and Company, 1944, s. 43.

⁶³ Kocakenar, Mustafa, **Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler Ve Pratikler**, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/19571/amerikan_dis_politikasinda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.

⁶⁴ Nalbant, Ali İhsan, Azerbaycan'ın Siyasi Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, 2003, s. 45.

⁶⁵ Günel, Kamil, **Coğrafya'nın Siyasal Gücü**, İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1994. s. 170.

3.1.3. Alan Unsuru

Alan unsuru Devlet yapısının oluşması ve sonrasında gelişmesinde en başat unsur olarak görülen alan unsuru günümüzde devletin oluşum ve gelişimi adına tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Stratejik kaynaklar, yetişmiş insan unsuru ileri seviyede teknolojik gelişme ve profesyonel ordu yapılanmaları gibi etkenler günümüzde alan unsurunun önüne geçmiş durumdadır. Alan unsuru yani bir devletin yeryüzünde kapladığı alanın boyutları geçmişe göre önemini yitirse de yukarıda zikredilen hususların sağlanması ile yeterli genişlikte alana sahip olan devletler gelişimlerini hızlandırmaktadır.

Modern öncesi dönemde devletlerin büyüklükleri, yeryüzünde kapladıkları alan ile ifade olunmaktaydı. Günümüzde ise alan unsuru önemli olmakla beraber diğer unsurlardan bağımsız olarak tek başına öneme sahip değildir. Ekonomik ve teknolojik gelişme, modern ordu düzeni gibi unsurları sağlayan devletler alanları küçük olsa da politik arenada güçlü bir temsil kabiliyetine sahip olmaktadır. Yatay mekan unsurları ile bireylerin gelişmişlik düzeyleri ve teknolojik iyileştirmeler devletleri şekillendirmektedir. Genel ölçülere bağlı olarak bir sınıflandırma yapıldığında Çeçenistan sahip olduğu 13.300 km²lik yüzölçümü ile küçük bir ülke konumundadır ve bu anlamda alan küçüklüğünün yanı sıra diğer unsurlar açısından da zayıf yanları bulunması sebebiyle dezavantajlı bir devlet yapısına sahiptir.

3.1.4. Biçim Unsuru

Çeçenistan Cumhuriyeti sınıflandırma üzere Toplu Alanlı Devlet tipine girer. Devlet açısından biçiminin avantajlı olması için daireye yakın biçimli olmalıdır. Bu şekilde siyasi ve idari hizmetler daha kolay gerçekleştirilir. Çeçenistan yapısı itibari ile avantajlı konumdadır lakin uzun yıllardır yaşanan çatışmalar ülkenin gelişimini sekteye uğratmış olsa da son yıllarda bu durum tersi yönde değişme göstermiştir. Çatışma ortamının zayıflaması ve görece güvenli ortamın tesis edilmesi Çeçenistan'ın gelişimini olumlu yönde etkilemektedir.

3.1.5. Sınır Unsuru

Çeçenistan'ın güneyinde Gürcistan, doğusunda Dağıstan, batısında İnguşetya ve kuzeyinde Stavropol Krayı yer almaktadır. Güney sınırında yer alan Gürcistan harici Çeçenistan'ın sınır komşularını oluşturan diğer devletler Rusya Federasyonuna bağlı otonom cumhuriyetlerdir. Çeçenistan'ın sınırları doğal sınırlar ile paralellik göstermekle birlikte Sovyet döneminde kasti olarak yapılan yanlışlardan ötürü İnguşetya ile sınır anlaşmazlığı yaşamakta ve zaman zaman bu durum çatışmaya dönüşmektedir. İnguşlar 1991 yılında Çeçenistan-İçkerya

cumhuriyeti adı altında Çeçenler ile birlikte bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir lakin 1992 yılında aldıkları karar neticesinde İnguşetya Çeçenistan- İçkerya cumhuriyetinden ayrılmış ve Rusya'ya bağlanmıştır. Bu dönemden sonra sık sık Çeçenistan-İnguşetya sınırında çatışmalar yaşanmaktadır.

3.2. Küresel Güçler ve Çeçenistan

Kafkasya Avrasya ile Avrupa arasında köprü konumunda ve geçiş koridoru özelliğine sahip bir coğrafyadır. Bu konumundan ve jeopolitik öneminden ötürü tarih boyunca savaş, işgal, istila ve çatışmalara maruz kalmıştır. Çeçenistan Cumhuriyeti ise adeta Kafkasya coğrafyası ile aynı kaderi yaşamıştır. Kafkasya'daki güç mücadelelerinin merkezi haline gelmiş olan Çeçenistan ve Kafkas coğrafyası bu sürecin sancısını günümüzde dahi yaşamaktadır. Geçmişte Çarlık Rusya'sı, Osmanlı İmparatorluğu ve İran'ın sık sık hakimiyet mücadelesine sahne olan Çeçenistan, günümüzde de küresel güçlerin etki alanında ve Kafkasya bölgesi için yürütülen faaliyetlerin odağı haline gelmiştir.

Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında yaşanan ayrılıkçı hareketlerin neticesinde Çeçenistan Rusya'dan ayrılarak tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu yaşananlar neticesinde Avrupa Birliği, Türkiye, İran ABD gibi güçler bölgedeki hareketliliği yakından takip etmiş ve gerektiği durumlarda aksiyon almışlardır.

Kafkasya 19. Yüzyılda İngiliz imparatorluğu ve Rus Çarlığı arasında yaşanan rekabetin, başka bir deyişle "Büyük Oyun"un sahnelendiği bölgeydi. İki güç arasındaki rekabet sona ererken Kafkasya 20. Yüzyılda da "İkinci Büyük Oyun"a sahne olmuştur. Büyük oyunun bu yeni versiyonu, 19. Yüzyıldaki versiyonunun aksine Rusya, Çin, Türkiye ve Batılı devletlerin de bulunduğu pek çok yeni aktörü içermektedir. İki dönem arasında Büyük Oyun'daki en önemli değişim ise etki alanları konusunda olmuştur. 19. Yüzyılda amaç siyasi nüfuz ve stratejik avantaj elde etmek iken, 20. Yüzyılda eksen ekonomi ve enerji alanına kaymıştır. Bu çerçevede ekonomik çıkarlar, boru hatları, alternatif enerji kaynakları, yeni pazarlar ve yeni bağımsızlık kazanmış ülkelere yapılan yatırımlar İkinci Oyun'un merkezinde yer almaktadır.⁶⁶

⁶⁶ Aydın, Mustafa, "Orta Asya'nın Değişen Dinamiği ve Jeopolitiği", Mustafa Aydın (der), **Küresel Politikada Orta Asya: Avrasya Üçlemesi I**, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s. 6.

3.2.1. ABD'nin Çeçenistan Politikası

Azerbaycanlı ünlü tarihçi Ziya Bünyadov Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Kafkasya Coğrafyası hakkında "*Türkiye'nin jeopolitik önemini ve sahip olduğu stratejik değeri anlatmaya gerek yoktur, bunu Napolyon dahi belirtmişti. Lakin, günümüzde Türkiye kadar belki de Türkiyeden daha da önemli jeostratejik saha Kafkasya'dır. Ufacık bir toprak parçasında (450.000 km²) çok büyük ve tarihi bir mücadele verilmektedir. Tarihte en çok kan dökülen bölgelerden birisi de burasıdır. Kafkasyalılar, dünyanın en çok acı çeken halkıdır*"⁶⁷ şeklinde beyanatları olmuştur. Ayrıca Türk dış politikasının tanınmış yüzlerinden diplomat Gündüz Aktan ise *Kafkasya'nın, Sovyetler Birliği döneminin son bulması neticesinde kaos ve kargaşanın hakim olduğu bir dönemde tarihsel sürecin en istikrarsız dönemlerinden birini yaşadığını belirterek, Rusya, İran ve Türkiye gibi bölgesel aktörlerin yanı sıra, ABD ve AB'nin etkinlik ve imtiyaz kazanma çabalarına sahne olduğunu; bölgenin jeostratejik önemini kabul etmekle birlikte çok tehlikeli olaylara da gebe olduğunu*⁶⁸ aktarmaktadır.

War and change in World Politics isimli eserinde ünlü siyaset bilimci Robert Gilpin, çatışma ve savaşların, özellikle de hangi ülke ya da ülkelerin başat güç olacağını belirleyen 'hegemonik savaşlar'ın tarihsel süreç içerisinde uluslararası düzende değişimi tetikleyen başlıca unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁹ Bu bağlamında ortaya çıkan denklemler dünya siyasetine ve konjonktürüne yön vermektedir. Örneğin 19. Yüzyılın başında ve ikinci yarısında ortaya çıkan ve büyük bir değişim ve dönüşümü de beraberinde getiren birinci ve ikinci dünya savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği liderliğinde iki kutuplu dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Lakin bu yeni düzen de uzun yıllar dünya siyasetine egemen olamamış soğuk savaş döneminde zirveye çıkan ABD ve Sovyetler Birliğinin siyasi çıkar çatışması beraberinde bu bloklara bağlı diğer ülkeleri de etkisi altına almıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise Sovyetler Birliği dağılmış ve birliği oluşturan ülkeler bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu durum ise iki kutuplu dünya düzeninin son bulmasına ve Yeni Dünya Düzenin başat aktör olan ABD tarafından inşa edilmesini sağlamıştır.

Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi diğer global aktörlerin yeniden yükselişe geçmesi ile birlikte sistematik düzeyde Dünya siyasetinde denklemlerin değiştiği

⁶⁷ Bünyadov, Ziya, **Azerbaycan, Azerbaycan Devlet Neşriyatı**, Azerbaycan Diline Tercüme, Azereşr, 1989, s. 12.

⁶⁸ Aktan, Gündüz, "Türkiye'nin Kafkasya Politikasının Anlattıkları"

http://www.kafkas.org.tr/ajans/2002/ocak/16.01.2002_konferans_gunduz_aktan_.htm

⁶⁹ Gilpin, Robert, **War and Change in World Politics**, New York, Cambridge University Press, 1981.

görülmektedir. ABD, askeri ve siyasi denklemde yumuşak hiyerarşi içinde başat konumunu korumakla birlikte, özellikle ekonomik ve teknolojik potansiyel açısından hiyerarşik ve çok merkezli ilişki düzenlerinin iç içe geçtiği yeni bir yapı doğmuştur.⁷⁰ Ayrıca Kafkasya coğrafyasında bir taraftan küreselleşme, diğer taraftan da ayrışma süreçleri ve ayrılıkçı hareketler süratle devam etmektedir. Bu durum, alt kültürlerin daha da belirginleşmesi sağlamıştır, muğlak bir geleceğin ve çatışmaların egemen olduğu süreç, bölgesel aktörlere daha geniş bir hareket ve etki olanağı sağlamaktadır. Bunun yanısıra, Kafkasya coğrafyasına incelediğimizde, Soğuk Savaş döneminde tamamıyla Sovyet egemenliği altında olan bölgede, soğuk savaş sonrasında bir takım hareketlilik ve ayrılıkçı düşünceler filizlenmiştir. Bu dönemde ayrıca ABD ve Rusya gibi başat aktörler arasında yeni bir takım gruplaşmaların Sovyetler birliğinin dağılması sonrası Rusya'nın "arka bahçesi" olarak gördüğü Kafkasya'daki etkinlik savaşımı, enerji stratejileri ekseninde ortaya çıkmıştır.⁷¹

Sovyetler birliğinin yıkılması sonrasında izleyen senelerde Kafkasya, ABD'nin dış politika'da öncelikleri meseleleri arasında bulunmamaktaydı ve ABD, Kafkasya coğrafyasına yönelik çıkarlarını bu coğrafyadaki enerji kaynakları merkezinde tanımlamaktaydı. 1990'lı yılların ortalarından itibaren ABD'nin politikalarında değişkenlik gözlenmiş ve ABD'nin bölgeye yönelik çıkarlarının anlamlandırılmasında jeopolitik özellikler öne çıkmaya başlamıştır. ABD'nin politikasındaki farklılığın da etkisi ile bölgedeki devletler ile ABD arasında ikili ilişkilerde 1990'ların ortalarından itibaren bir artış gözlemlenmiştir.

ABD, Jeo-stratejik konumu itibari ile Kafkasya coğrafyasına aralarında uzak mesafe dahi olsa müdahalede bulunmakta ve Rusya ile Kafkasya'yı paylaşma ve Kafkasya'dan yararlanma bağlamında çatışma yaşamaktadır. ABD'nin Musevi asıllı ünlü spekülör George Soros aracılığı ile Gürcistan'da yaptığı ve lale devrimi olarak ifade edilen müdahaleler neticesinde iktidar koltuğuna Saakaşvilinin oturması sağlanmıştır. Akabinde ise Gürcistan'ın Acaristan'a girmesiyle bu durumdan hiç de hoşnut olmayan Rusya Acaristan'a tanklarla girmiştir. Bu noktada ABD Gürcistan'a destek vermekten kaçınmış ve Rusya'nın müdahalesine seyirci kalmıştır.⁷²

⁷⁰ Sönmezoğlu, Faruk, **Dünya ve Türkiye**, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s. 985-1006.

⁷¹ Yılmaz, Şuhnaz, Amerika Birleşik Devletleri'nin Kafkasya Politikaları, https://www.academia.edu/11985283/Amerika_Birle%C5%9Fik_Devletlerinin_Kafkasya_Politikalar%C4%B1

⁷² Elnur Hasan Mikail, "ABD'nin Kafkasya Politikasının Güvenlik Boyutu", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 2012, S. 87-97.

Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra ABD dış politikasında en önemli değişim 11 Eylül saldırıları ile gerçekleştirmiştir. Son yıllarda ABD'nin Kafkasya ve Çeçenistan politikalarındaki değişimi ve bölge politikalarını anlamak ve analizini sağlıklı yapabilmek adına 11 Eylül Saldırıları ve sonrasında yaşanan süreç büyük önem taşımaktadır. Dünyanın en güçlü devletleri arasında zikredilen ve Küresel başat bir güç odağı olan ABD'ye karşı gerçekleştirilen bu saldırılar devlet dışı aktörlerin küresel boyutta ne derece tehditkar ve tehlikeli hale geldiğini ortaya koymuştur. Terör saldırıları ABD hükümeti ve Amerikan halkı içerisinde bir travmaya yol açmıştır. Küresel Terör ile mücadele adı altında ABD deniz aşırı güç sahalarında yeni mücadelelere girişmiş ve Dünya Kamuoyundan ve Amerikan halkından görece destek görmüştür.

Bu dönemde Ortadoğu'ya nazaran ikincil bir konumda kalsa da, ABD benzer bir şekilde eskiden Sovyetler Birliği'nin etkisi altında bulunan Kafkasya'da da etkin olabilmek adına politikalarını şekillendirmiş ve girişimlerde bulunmuştur. Politik ve stratejik temelin yanı sıra Kafkasya Enerji koridoru üzerindeki etkenler ile enerji arzı ve dağıtımını açısından Kafkasya ABD için önem arz etmektedir. Bu anlamda politik, stratejik ve ekonomik faktörler ele alındığında ABD'nin Kafkasya politikasına yön veren unsurlar olarak ön görülmektedir.

Soğuk Savaş'ın bitiminden sonraki yıllarda Rusya'ya öncelik veren ve Rusya'nın batılı ülkeler ile olan ilişkilerine odaklanmış durumda olan ABD dış politikası, Kafkasya'yı da yalnızca bölgedeki enerji kaynaklarının Batı ve Dünya pazarına daha güvenli bir şekilde transferinin gerçekleştirilmesi açısından ele almıştır. Rusya ile geliştirilen ilişkiler ABD dış politikasında öncelik oluşturmuştur.

Brzezinski bu dönemde Rusya'nın küresel bir işbirliği içinde sisteme entegre olması gerektiğini savunmaktaydı. Bunun da gerçekleşebilirse demokratikleşme ile olacağını, ama kuvvetle muhtemel gerçekleşmez ise de uluslararası örgütlerde Ruslara önemli noktalarda roller vermek suretiyle, bir anlamda onları küstürmeyerek mümkün olacağını belirtmiştir.⁷³ Bundan hareketle Soğuk Savaş sonrası Rusya'yla ilişkilerde işbirliği temel öncelik olmuştur. 90'larda gerçekleşmemiş iş birliği, 11 Eylül sonrası teröre karşı savaş sürecinde gerçekleşti. Bu dönemde Rusya ABD'ye istihbarat bilgilerini vererek yardımcı olurken, ABD de Rusya için de problem teşkil eden Taliban ile mücadele etti.⁷⁴ Afganistan'ın işgali sırasında Rusya ABD'nin ordu

⁷³ Brezezinski, Zbigniew "A Geostategy for Eurasia", **Foreign Affairs**, 1997 s. 56

⁷⁴ Wallander, Celeste A., **Silk Road**, Great Game or Soft Underbelly? The New US-Russia Relationship and Implications for Eurasia, 2004, s. 92.

güçlerini ve askeri ekipman ve teçhizatlarını Afganistan'a geçirmesi için kendi topraklarını transit olarak kullanmasına imkan tanımıştır.⁷⁵ Irak Savaşı öncesi dönemde ABD, Fouskas'ın da ifade ettiği gibi, ikili ilişkilerde Rusya'yı yabancılaştırmamaya ve ikili ilişkilerde yapıcı olmaya çabalıyordu. Bu sebepten ötürü ABD hükümeti 1993 yılında "Barış İçin Ortaklık" sürecini başlattı ve Mayıs 2002'de ise NATO-Rusya Konseyi kurulmuş oldu. Ayrıca her iki ülke on yıl içinde nükleer savaş başlıkları sayısının düşürmesi konusunda da anlaşmaya vardılar.⁷⁶ ABD ayrıca birinci Çeçen-Rus savaşında da Rusya ile iş birliği içerisinde olmuş ve toprak bütünlüğünü sağlamıştır. 1996 yılında ayrılıkçı Çeçen lideri Dudayev'in bulunduğu yeri tespit etmek isteyen Rusya'ya ABD yardım etmiş Cevher Dudayev uydu telefonu ile görüşme gerçekleştirirken yerini tespit eden Amerikan istihbaratı koordinatları Rusya'ya bildirmiş ve düzenlenen hava harekatı sonucu Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Cevher Dudayev şehit edilmiştir.

ABD açısından Kafkasya bültenini ve politikasını şekillendiren hususlardan birisi de Çeçenistan'da meydana gelen mevcut siyasi ve askeri gelişmeler olmuştur. ABD'nin Rusya ve Kafkasya politikası kapsamında Çeçenistan, öncelikli konular arasında yer almamış olsa da ABD hükümeti Çeçenistan meselesine bazı dönemlerde öncelik vermiştir. 90'lı yılların sonlarına doğru Rusya Federasyonu'nun Çeçenistan'a yönelik müdahalesindeki artışların gözlemlendiği sıralarda, Amerika Rusya'ya karşı çok daha eleştirel yaklaşmıştır.⁷⁷ Lakin, 11 Eylül saldırıları akabinde Amerika'nın Çeçenistan politikasında önemli değişiklikler gözlemlenmiştir. 11 Eylül öncesi dönemlerde sıklıkla insan hakları ihlallerini dile getiren Amerikan yönetimi, 11 Eylül saldırıları sonrası sonrası Rusya'yı Çeçenlere karşı destekleme yolunu izlemiştir. Bu yıllarda George Bush liderliğindeki ABD hükümetinin esas amacı, terörle mücadele noktasında Rusya'ya destek vermek suretiyle, Putin Rusya'sının kendi "teröre karşı savaş" çabalarını desteklemesini sağlamaktır.⁷⁸

ABD yönetimi, bu konuda Rusya'nın desteğini kazanmayı sağlamış olsa da, ilerleyen süreçte Çeçenistan politikasında başarılı sonuçlar elde edememiştir. Günümüzde ise Amerikan

⁷⁵ Gordon, Phillip H., **Overview of U.S. Relations with Europe and Eurasia**, Testimony to House Foreign Affairs Subcommittee on Europe and Eurasia, 2011, <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2011/158214.htm>.

⁷⁶ Fouskas, Vassilis, "US Macht-politik in Eurasia and the Re-fashioning of the Greater Middle East," **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, 2002, s. 102.

⁷⁷ Thomas Graham, "U.S. Role in Chechnya", *New York Times*, 10 Aralık 1999.

⁷⁸ Mendelson, Sarah E., "Toward a U.S. Policy in Chechnya", **Ponars Policy Memo**, 2001, s. 204.

yönetimi, bir taraftan bu konuda Rusya'ya verdiği desteği sürdürmekte diğer taraftan ise insan hakları ihlalleri hususunda Rusya'yı eleştirmeyi sürdürmektedir.

Bu politika bağlamında, ABD bölgede kullanılmak üzere yardım paketleri oluşturmakta ve çeşitli kuruluşlar aracılığı ile yardım faaliyetlerini yürütmektedir. Rus yönetimi ise Amerikan yönetiminin bu eleştirilerinden rahatsızlık duyduğunu belirterek, kendi iç meselelerine karışılmamasını ve kendi iç meselelerini kendilerinin çözüme kavuşturacağı yönündeki söylemlerini vurgulamaktadır.

ABD 1990'lı yıllarda tek taraflı bağımsızlık ilanı ile sonuçlanan Çeçen ayrılıkçı hareketinin başarılı olacağına olan inancı bulunmamaktadır. Rusya'nın Kuzey Kafkasya'daki güçlü pozisyonu ABD'nin Çeçenistan üzerinde etkin olmasına ve politika üretmesine imkan tanımamaktadır. Milliyetçi karaktere sahip olan Çeçenistan'daki ayrılıkçı hareketlerin giderek selefi ve radikal çizgiye doğru kayması ve Körfezden gelen Küresel Cihat yanlısı milislerin bölgede gerçekleştirdiği eylemler ABD'yi de rahatsız etmektedir. Bu politikanın yanı sıra ABD hükümeti, mevcut Çeçenistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Ramazan Kadirov'u ve eylemlerini eleştirmekte Kadirov'un Rusya yanlısı açıklama, tutum ve davranışlarından ötürü Çeçenistan'a cephe almakta Kadirov ve yakın çevresindeki bazı isimlere ABD hükümeti ekonomik ve siyasi bir takım yaptırımlar uygulamaktadır. Son olarak 2020 yılında ABD dışişlerinden yapılan açıklama ile Çeçenistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ramazan Kadirov'un ABD'ye seyahat etmesi yasaklanmıştır. Ayrıca ABD Çeçenistan'da yaşanan insan hakları ihlallerini de yakından takip etmektedir. AGİT ve çeşitli kuruluşların Çeçenistan'da yaşanan hak ihlalleri ile alakalı hazırlamış oldukları raporlar dikkatle incelenmekte ve yaptırımlar da dahil olmak üzere çeşitli uygulamalar karşımıza çıkmaktadır.

3.2.2. Avrupa Birliği'nin Çeçenistan Politikası

Sovyetler Birliği'nin çöküşü neticesinde, dünya siyasetinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dünya düzeni olarak ta ifade edilen dönemde, tüm küresel ve bölgesel aktörler gibi AT'yi de etkilemiştir. Bu bağlamda, Topluluk derinleşmeye ve genişlemeye, etki alanını artırmaya karar vermiş ve AB adını almıştır. Avrupa Birliği'nin dış politikada ortak bir görüş benimsemesi ve ortak bir politika izlemeye karar vermesi, AB ile Rusya arasındaki ilişkilerin

önem kazanmasına yol açmıştır.⁷⁹ AB Rusya ile olan ilişkilerini geliştirip derinleştirmek istemiş ayrıca Kafkasya coğrafyası ise daha aktif bir politika izlemiştir. Güney Kafkasya’da Sovyetlerden ayrılıp bağımsızlığını ilan eden devletlerle ilişkiler kurulması, Kuzey Kafkasya’da ise Çeçenistan gibi Rusya içerisindeki Özerk Cumhuriyetlerde yaşanan hareketlilik yakından takip edilmiştir.

AB, uyguladığı politikalar çerçevesinde dünya siyasetinde başat konumda yer alan aktörler ile sürdürdüğü ilişkilerinde temelde ekonomik saiklerle politika üretmektedir. Bununla birlikte insan hakları, Avrupa Birliği’nin üçüncü ülkelerle ilişkilerinde ısrarla gündem de tuttuğu önemli bir konudur. Bu bağlamda mevcut politik düzlemde AB’nin, ABD haricinde Rusya veya Çin gibi başat aktörler ile yürüttüğü ikili ilişkilerinde insan hakları söylemlerini sıklıkla gündeme getirme çabası içinde olduğu ve bu minvalde oluşturduğu politikalarla ikili ilişkileri şekillendirdiği bilinmektedir. Çin ile Avrupa Birliği ilişkisinde belirleyici konulardan olan insan hakları konusu⁸⁰ AB’nin Rusya ile olan ilişkilerinde de önemli gündemlerinden biri olmakta ve AB-Rusya ilişkilerinde belirli dönemlerde ön planda yer almaktadır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin akabinde birçok noktada olduğu gibi Kafkasya coğrafyasında da siyasi bir boşluk ortaya çıkmıştır. Bağımsızlığını ilan eden devletlerin süratle tanınması ve bu devletlerle temas kurulması ve ikili ilişkilerin geliştirilmek istenmesi ayrıca Kuzey Kafkasya’da özellikle Çeçenistan coğrafyasında yaşanan çatışmalarda taraflara anlaşma zemini ve itidal çağrısında bulunulması Avrupa Birliği’nin Kafkasya ve Çeçenistan’da daha etkin olmak adına politikalar ürettiğinin ve bunları uygulamaya koyduğunun işaretidir. AB’nin Kafkasya ve Çeçenistan politikalarını enerji, ekonomi, güvenlik, terör gibi unsurlar temel hatları ile şekillendirmektedir.

Sovyetler Birliği’nin yıkılması ile Kafkasya bölgesinde askeri ve siyasi atmosferin değişmesi ile güç dengesinde yaşanan bozulmalar ile Kafkasya’nın stratejik önemi, küresel güçlerin dikkatini çekmiş ve aktörlerin ilgisinin Kafkasya’ya yönelmesine yol açmıştır. Rusya’nın bölgeyi kendi toprakları olarak görmesi ve himayesi hakimiyeti altında tutması, Amerika’nın egemen unsur olarak bölgede etkinliğini artırmayı amaçlaması, Orta Doğu’dan sonra Kafkasya’nın da uluslararası rekabetin odak noktası haline gelmesine yol açmıştır.

⁷⁹ Korkmaz, Dicle, “Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği İlişkilerinin Üç Temel Belge Çerçevesinde İncelenmesi” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, 2007, s. 1.

⁸⁰ Aras, İlhan, **Avrupa Birliği ve Çin: Siyasi-Ekonomik İlişkiler**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 134-139.

Kafkasya ve Çeçenistan ile tarihsel, kültürel bağlara sahip olan iki önemli güç Türkiye ve İran da Kafkasya jeopolitiğinde diğer önemli aktörlerdir. Sovyetlerin dağılması ile birlikte bu bölgede etkin olmak isteyen ve gücüyle orantılı olarak dünya siyasetinde aktif olarak rol alan ve bu siyasete yön verme isteyen Avrupa Birliği gelecekte Kafkasya denklemi içindeki etkinliğini daha da artıracak ön görülmektedir.

AB ile Kafkas ülkeleri arasındaki ilişkiler, Sovyetler Birliğinin dağılması sonrası Kafkas ülkelerinin bağımsızlığını kazanmasıyla sonrasında başlamış ve gelişme kaydetmiştir. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıyan AB bu ülkelerin bağımsızlığını tanıdıktan sonra akabinde diplomatik ve ikili ilişkilerine hız vermiştir.⁸¹

Avrupa Birliği'nin Kafkasya politikasının esasını 1999 yılında oluşturulan 'Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması' oluşturur. Bu bağlamda ekonomik ve teknik konular Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının esasını oluşturmakta ve ana hatlarını şekillendirmektedir. Bu anlaşmanın esas mali aygıtı da TACIS yani 'Bağımsız Devletler Topluluğu'na Yönelik Teknik Yardım Programı'dır.⁸²TACIS ile birlikte Sovyet modeli sosyalist ekonomiden, Batı modeli serbest pazar ekonomisine dayanan liberal yönetimlere geçiş ve sürekliliğinin sağlanması ve bu temelde ekonomik programların belirlenmesi amaç edinilmiştir. Bu program minvalinde Kafkasya coğrafyasında eğitime faaliyetleri ile enerji ve ulaşım sektörüne gıda üretimi ve dağıtımına faaliyetlerine ayrıca sanayi işletmelerinin yanı sıra ticari işletmelere destek sağlanmıştır. Özetlemek gerekirse; Avrupa Birliği, TACIS programı ile birlikte Sovyetler Birliğinin dağılması sonrası Kafkasya'da ortaya çıkan fırsatları değerlendirmek istemiş ve bölgede batı yanlısı rejimler tesis edilmesi ve ülkelerin modernleşmesine katkı sağlayarak aynı zamanda kendi güvenliğini de garanti altına almayı amaçlamıştır. Avrupa Birliği'nin bölgeye yönelik olarak gerçekleştirmiş olduğu bir başka program ise yine TACIS bünyesinde olan INOGATE (Enerji Kaynaklarının İşletilmesi ve Transfer Edilmesi) Projesidir. Bu program ile Avrupa Birliği, Kafkasya coğrafyasındaki enerji kaynaklarının tasarrufunda ve lojistik dağıtım sürecinde söz sahibi olmuştur.⁸³ Güney Kafkasya bölgesinde bulunan bağımsız devletlerle işbirliğinde veyakın temas halinde olan AB bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerini geliştirmenin yanı sıra Kuzey Kafkasya bölgesinde ise yaşanan anti demokratik sorunlu işlemler ve bölgede

⁸¹ Demir, Ali Faik, "AB'nin Güney Kafkasya Politikası", **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, 2003, s. 369-372.

⁸² Çakmak, Haydar, **AB'nin Kafkasya Politikası**, Karadeniz Araştırmaları, 2004, s.140.

⁸³ Çakmak, Haydar, **AB'nin Kafkasya Politikası**, Karadeniz Araştırmaları, 2004, s.141.

yaşanan insan hakları suçları ile yükselen terör tehdidinin varlığına karşı yapılan açıklamalar ve Rusya'ya karşı yaptırımlar ile karşımıza çıkmaktadır.

Çeçenistan'da Rusya ile çatışmaların yaşanmasından bu yana Avrupa Birliği, Rusya'nın bölgeyi tekrardan işgalini ve insanlık dışı uygulamalarını eleştirse de son tahlilde yapılan açıklamalarla Rusya'nın bölgedeki toprak bütünlüğü savunulmuş ve soruna siyasi bir çözüm bulunması tavsiye edilmiştir. Kafkasya gibi stratejik bir coğrafyada jeopolitik denklemler özelinde stratejik bir konumda yer alan Çeçenistan'ın Avrupa Birliği için önemi vardır lakin Avrupa Birliği' bölgede yaşanan olayları yeteri kadar hakim olamamakta ve yön verme sevk ve idare etme yönlendirme gibi imkanları da bulunmamaktadır. Çeçenistan Cumhurbaşkanı Ramazan Kadirov'un uslanmaz bir Rus yanlısı politika sergilemesi ve ülke içindeki tartışmalı eylemleri Avrupa Birliği tarafından olumlu karşılanmamakta ve kadirov hükümetine sempati ile bakılmamaktadır. Çeçenistan'da gerek Kadirov hükümeti gerek se de Rusya merkezi hükümetinin yapmış oldukları illegal eylemler ve ağır insan hakları ihlalleri neticesinde Avrupa Birliği ile yeterince yakın temas sağlanamamakta ve bölge AB'nin çeşitli yaptırımlarına maruz kalmaktadır.

Kafkasya ve Çeçenistan bölgesi Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu enerji arzının sağlanması ve Avrupa'ya taşınması için elzem bir noktada yer almaktadır. Lakin Çeçenistan'ın Rusya Federasyonu'na bağlı bulunması AB'nin Çeçenistan politikasını sınırlandırmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Batılı güç odakları, Rusya Federasyonu ve çevresindeki insan haklarını korumayı ve demokratik yöntemleri geliştirmeyi amaç edinen geniş kapsamlı adli ve siyasi boyutta reformları gerçekleştirmeyi ve bölgedeki ekonomik dönüşümü desteklemeyi amaçlamışlardır. AB de bu çerçevede hareket etmiştir.⁸⁴ Bu kapsamda ilgili bölümde AB'nin Kuzey Kafkasya'da yer alan Çeçenistan'a bakışını ve ayrıca AB-Rusya ilişkilerinde Çeçenistan meselesinde yaşanan insan hakları konusu ele alınmıştır.

1994'de Avrupa Birliği-Rusya ikili ilişkilerinin genel politikasını çerçeleleyen Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması taraflar arasında imza altına alınmış lakin Avrupa Birliği üye devletleri Çeçenistan'da süregelen savaşa karşı bir protesto olarak Rusya ile yapılacak olan anlaşmanın taraflar nezdinde onaylanmasını geciktirmişler, bu sebepten ötürü anlaşma ancak 1997 yılında

⁸⁴ Saari, Sinikukka, "What Went Wrong with the EU's Human Rights Policy in Russia?", **The EU-Russia Centre Review, EU Human Rights Policy towards Russia**, 2010, s. 17.

yürürlüğe girmiştir.⁸⁵ Avrupa Birliği, bu süreçte Rusya Federasyonu ve Çeçenistan'a karşı dört şart ileri sürmüştür bunlar ise: AGİT'in Çeçenistan'daki varlığının tesis edilmesi, insani yardımın bölgeye ulaştırılmasına imkan sağlanması, ateşkesin yürürlüğe girmesi ve Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğüne saygı duyulması temelinde siyasi çözüm yollarının aranmasıdır.⁸⁶ Avrupa Birliği'nin ön koşul olarak sunduğu şartlara rağmen anlaşmanın onaylanmasının geriye bırakılması sembolik olarak kalmıştır. Rusya Federasyonu ise Avrupa Birliği'nin anlaşmayı sürümceme de bırakmasını ve imzalamamasını sükunetle karşılamış ve Avrupa Birliği'nin sunduğu şartları kabul edip uygulamak için çok da çabalamamıştır. Son tahlilde Avrupa Birliği, öne sürdüğü koşullardan vazgeçmek durumunda kalmış ve iki taraf arasında anlaşma imza altına alınmıştır.⁸⁷

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Çeçenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi sonrasında ise Rusların Çeçenistan'ı işgal etmesi bölgedeki çatışma ortamını daha da kızıştırmıştır. Avrupa Birliği ise Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanımamakla birlikte yaptığı açıklamalarla Rusya'nın toprak bütünlüğünü savunmuş, bunun yanı sıra bölgedeki sorunların siyasi yolla çözüme kavuşturulmasını istemiştir. Ayrıca çatışmalarda Rusların sebebiyet verdiği insan hakları ihlallerine de karşı çıkarak bu yaşananların bir an önce sona erdirilmesi için Kremlin'e çağrıda bulunmuştur. Bu süreçte Rusya'ya karşı bir takım yaptırımlarda uygulayan Avrupa Birliği, Rusya'nın kararlı tutumu sonrası geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bu anlatılanların ışığında Avrupa Birliği'nin Çeçenistan'a karşı çelişkili ve anlaşılır olmayan fazlasıyla muğlak ve ortada kalmış bir politika ortaya koyduğu söylenebilir.

Çeçenistan'a askeri müdahalesinden ötürü Rusya'yı eleştiren Avrupa Birliği, bölgede yaşanan çatışmanın bir an önce sona erdirilmesi ve siyasi bir çözüme yönelik tarafların anlaşması gerektiğini belirtmiştir. Çatışmalar ve askeri müdahale boyunca Avrupa Birliği ne Rusya'nın toprak bütünlüğüyle alakalı bir tartışma başlatmış ne de Rus yetkililer üzerinde baskı yaratmak için mali desteğin kesilmesine yönelik görüşleri gündeme getirmiştir. Birinci Çeçen-Rus Savaşı, AB ve Rusya arasındaki anlaşmanın ertelenmesine neden olurken, 1999 yılında başlayan İkinci Çeçen-Rus Savaşı, Çeçenistan'daki insan hakları ihlalleriyle ilgili iddiaları daha

⁸⁵ Panebianco, Stefania, "Promoting human rights and democracy in European Union relations with Russia and China", (Ed. Sonia Lucarelli, Ian Manners), **Values and Principles in European Union Foreign Policy**, Routledge, London and New York, 2006, s. 133-134.

⁸⁶ Forsberg, Tuomas, "The EU, Human Rights, and the Russo-Chechen", **Political Science Quarterly**, 2005, s. 460.

⁸⁷ Saari, Sinikukka, "What Went Wrong with the EU's Human Rights Policy in Russia?", **The EU-Russia Centre Review, EU Human Rights Policy towards Russia**, 2010, s. 17.

çok gün yüzüne çıkarmıştır. Avrupa Birliği ise bir taraftan yaptırımlardan söz ederken diğer taraftan ise TACIS yardımlarının büyük bir bölümünün demokrasi ve insan hakları kanalına kanalize edilmesine karar vermiştir. Rusya ile Avrupa Birliği arasında imzalanacak olan işbirliği ve bilimle ilgili anlaşmanın onaylanmasını askıya almıştır. Bunun yanı sıra Avrupa Birliğine bağlı organlar Çeçenistan'daki insan hakları ihlalleriyle alakalı olarak açıklama yapmaya ve raporlar yayınlamaya devam etmiştir.

Son tahlilde Avrupa Birliği Çeçenistan'ı ve bölgede gerçekleştirilen faaliyetleri yakından takip etmekte bölge dinamiklerini iyi analiz etmektedir. Bölgedeki bağımsız devletlerle Sovyetler birliğinin dağılması sonrası iyi ilişkiler gerçekleştiren Avrupa Birliği bölgedeki etkinliğini giderek artırmaktadır. Çeçenistan'a da mümkün olduğunca nüfuz etmeye çalışan Avrupa Birliği ülkede yaşanan çatışmaları ve insan hakları ihlalleri ile bir takım otoriter eğilimleri göz önünde bulundurup değerlendirmekte ve bu hususların iyileştirilmesi ve güvenlik sebepleri öne sürülerek hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına karşı çıkmakta Rusya'yı bu konuda çeşitli yaptırımlar vasıtası ile uyarmakta ve bölge dinamiklerine hakim olmaya çalışmaktadır. Kremlin ve Grozni de yer alan her iki hükümeti de ciddi şekilde uyuşmazlık yaşayan ve yukarıda ifade edilen hususlar özelinde uyaran ve etki etmek isteyen Avrupa Birliği bu yönde yoğun mesai harcamaktadır.

3.2.3. Rusya'nın Çeçenistan Politikası

Ruslar ile Çeçen halkının tanışmaları ve ilişki kurmaları Çarlık dönemi kadar eski tarihlere dayanmaktadır. Rus Çarı I. Petro'nun, “*Mümkün olabildiğince Hindistan ve İstanbul'a yakın olmak gerekir. Çünkü buralara egemen olan dünyaya hükmeder' düşüncesini ortaya koyduğu 1722' yılından beri Rusya'nın başına geçen bütün çarlar, bu amacı ve hayali gerçeğe dönüştürmek için kendilerine engel olarak Kırım'ı, Türkistan'ı, Kuzey Kafkasya'yı ve bölge halklarını görmüşlerdir.*”⁸⁸ Çarlık Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası doğrultusunda Çarlık Rusya'sı ile bölgedeki Kafkas halkları arasında yaşanan çatışmalar 1700'lü yılların sonlarında başlamıştır ve bu dönemden sonra Çeçenler Çarlık Rusya'sına karşı Şeyh Mansur ve Şeyh Şamil gibi liderlerin önderliğinde direniş hareketlerini başlatmışlardır.⁸⁹

Çarlık Rusya'sının 1783 yılında Azak Kalesi'ni ele geçirmesi ve Kafkasya'ya komşu olmalarıyla neticesinde Ruslar için Çeçenlerin tanışıklığı o dönemde başlamıştır. Diğer

⁸⁸ Özey, Ramazan, **Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası**, Pegem Akademi, Ankara 2017, s. 31-32.

⁸⁹ Altun, Fatih Mustafa, Çeçen Sorunu ve Rusya'nın Terörle Mücadele Politikaları, https://www.academia.edu/18266141/%C3%87e%C3%A7en_Sorunu_ve_Rusyan%C4%B1n_Ter%C3, s. 4-5.

Kafkasyalı Müslüman halklar gibi Çeçenler de Ortodoks Rus Çarlığı'nın Kafkasya'daki istilasına karşı harekete geçmişlerdir ve Ruslara karşı direnişi örgütlemişlerdir. Çeçen direnişi aralıklarla devam ederek 19. ve 20. yüzyılda da sürmüştür. Ruslara karşı ilk silahlı direniş hareketi Osmanlı tarafından desteklenen Şeyh Mansur önderliğinde başlatılmış olup, bu direniş hareketi 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Ruslar tarafından sonlandırılmıştır. Şeyh Mansur döneminin sona ermesinden sonra 30 yıl kadar sürecek olan ve kritik savaflara sahne olan İmam Gazi Muhammed ile başlayan ve Şeyh Şamil döneminde sona eren direniş süreci başlamıştır.⁹⁰

1785 yılında Çeçenistan'da Kafkas halklarını Ruslara karşı örgütlemeye ve direnmeye çağıran Şeyh Mansur "*Gazavat Hareketi*"nin temellerini atmıştır. Ruslara karşı ciddi şekilde mücadeleye girişen, Kafkasya dağlı halklarını Rus emperyalizmine karşı tek çatı altında toplamayı başaran ilk halk önderi olan lakin Çarlık İmparatorluğunun düzenli orduları karşısında varlık gösteremeyen Şeyh Mansur o dönemde Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde bulunan Anapa Kalesi'ne teslim olmuştur. Lakin bu kalenin de düşmesi ve Rusya'nın eline geçmesinin ardından Ruslar tarafından ele geçirilerek ölümüne kadar esaret altında tutulmuştur.⁹¹

1834 yılında Gazavat Hareketi'nin lideri olarak Çeçenlerin başına Şeyh Şamil geçmiştir. Şeyh Şamil ve ordusu 1837 yılında Rus ordusu ile giriştiği bir savaşta Ruslara büyük kayıplar yaşatmış ve bozguna uğratmıştır. Rus Çar'ı bu olayın ardından Şamil'e mektup yazarak bu savaştan vazgeçmesini istese de Şeyh Şamil bu duruma razı olmamıştır. Kafkas direniş unsurlarının bu direnişi neticesinde ciddi zararlara uğrayan Rus orduları Kırım Savaşı'ndan da mağlubiyetle ayrılmıştır. Bu kayıpların ve mağlubiyetlerin arkasından iktidar koltuğuna yeni oturan Rus Çar'ı kurmuş olduğu orduyla 1859 yılında Şamil'i esir almış ve yaklaşık 10 yıl süren esaretin ardından hacca giden Şeyh Şamil burada hac görevini yerine getirdikten sonra Medine'de hayatını kaybetmiştir. Şeyh Şamil'in Rus ordusu tarafından teslim alınmasının ardından 5 yıl daha Ruslara karşı mücadeleyi sürdüren Çeçen unsurların direnişi 1864 yılında sonlandırılmıştır.

Çarlık Rusya'sı açısından Kafkasya, güneye doğru yol alabilmek etki alanını genişletmek ve Orta Asya'da hâkim olmak için önemli bir dayanak noktası oluşturmaktaydı.

⁹⁰ Budak, Mustafa, "Çarı Dize Getiren Kafkas Kartalı", *Vuslat Dergisi*, 2017, s. 18.

⁹¹ Temizkan, Abdullah, "Osmanlı Devleti İle Rus Çarlığı Arasında İmam Mansur", *Sufi Araştırmaları Mevlana Düşüncesi Araştırmaları Derneği*, s. 15-32.

Çarlık Rusyası ise bu önemli dayanak noktasını ele geçirip Hazar Denizine inmeyi ve Hazar'ı bir iç deniz haline getirmeyi Kafkasya bölgesine egemen olmayı amaç edinmişti. Rusların bu amaçları doğrultusunda uyguladığı politikalar, *“onları bölgede etkin politikalar uygulayan iki büyük Müslüman devlet olan Osmanlı ve İran ile sık sık karşı karşıya getirmekteydi. Böylece ÇarlıkRusyası; Osmanlı devleti ile Karadeniz ve Balkanlar başta olmak üzere Kuzey Kafkasya'da İran ile ise de Güney Kafkasya coğrafyasında mücadele ve çatışmaya girişmiştir. Süre gelen bu çatışmalar ve Şeyh Şamil'in esir alınmasının ardından, Kuzey Kafkasya'da yaşayan yüzbinlerce otokton halklar topraklarından sökülerek zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. Bu zorunlu göç politikasından Abhazlar, Çerkezler, Adıgeler, Karaçaylar, Balkarlar ve Çeçenler'den oluşan etnik unsurlar etkilenmiştir.”*⁹²

1864 yılında gerçekleştirilen sürgün ile birlikte Kafkas halkları zorunlu göçe tabi tutulmuş ve Kafkasya bölgesi, Rusların Hristiyanlaştırma ve yerli olmayan unsurların bölgeye iskanı politikasının bir gereği olarak otokton unsurlardan temizlenerek Ruslaştırma politikasına yoğun olarak maruz kalmıştır. Çoğunluğunu Çerkezlerin oluşturduğu 1 milyon Kafkasyalı topraklarından Sibiry'a'nın steplerine sürülmüştür onlardan boşalan topraklara ise Rus, Tatar ve Ukraynalılar yerleştirilmiştir. Bu amaçla Rusya bölgedeki işgalini kalıcı hale getirmeyi Müslüman Coğrafyası olan Kafkasya'yı Hristiyanlaştırma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda amaçlanan ise Kafkas halkları ve özellikle Çeçenler için birleştirici bir unsur olan İslam'ın etkinliğini azaltmak ve direnişi yok etmek.

İmparatoriçe Katerina, özellikle Kırım'da ordusunun başındaki generalleri aracılığıyla acımasız yöntem ve metodları uygulamaktan çekinmemiştir. Ruslar işgal ettikleri topraklar da emperyalist ve sömürgeci politikaları uygulamaya koymuştur. I. Petro Britanya'nın Doğu Hindistan kumpanyasının benzer bir modelini Kafkasya'da İmparatorluk Rusya'sı için kurmayı, Katerina ise Hristiyanlığı Kuzey Kafkasyalı Müslümanlar dağılı halklar arasında yaymayı amaçlamıştır. Ruslar işgal ettikleri yerel Müslüman topraklarında camileri kamusallaştırmış ve islam inancına mensup bölge halklarının dini hizmetlerine vakıf faaliyetlerine ve dahi okullarına nakdi birikim sağlayacak vakıfları da ellerinden alarak kendi denetimlerine almıştır.⁹³

⁹² Orat, Jülide Akyüz ve Tanrıverdi, Mustafa, “Kafkaslardan Kars'a Hüzünlü Yolculuk”, **146. Yılında 1864 Kafkas Göçü (Savaş ve Sürgün)**, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2014, s. 219-243.

⁹³ Ahmetbeyoğlu, Ali, **Kafkas Dosyası**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006 s. 210-211.

Şeyh Şamil'in Kafkasya'nın topraklarını ve kadim medeniyetini korumak ve Çarlık Rusya'sının emperyal hırsları nedeniyle sömürüye maruz kalmasını engellemek için Ortodoks inanişaya mensup Rus İmparatorluğuna karşı cihad anlayışıyla sürdürdüğü mücadelesinin sonunda esir düşmesiyle Çarlık İmparatorluğu, bölgenin denklemlerini ve geleneklerini göz önünde bulundurmadan imparatorluğun amaçlarına ve çıkarlarına fayda sağlayacak politikalar ortaya koymuştur. *"Bu durumun neticesinde Kafkasya bölgesindeki ekonomik faaliyetler Rus ekonomisiyle bütünleşmeye başlamış olup; 1912'de Rusya'da gerçekleştirilen petrol üretiminin %11,5'i Çeçenistan bölgesinden elde ediliyorken 1918 yılına gelindiğinde bu oran %25 dolaylarına yükselmiştir. Lakin bölgede yaşanan bu gelişmeler Çeçenlere beklenen yararı sağlamamıştır. Çeçenler bölgenin dağlık bölgelerinde yaşarken, artan ekonomik kalkınmadan yalnızca bölgeye iskan edilen Ruslar ve Ukraynalılar yararlanmıştır."*⁹⁴

Kafkasya'ya egemen olmak ve bölgenin jeopolitik kaynaklarını stratejik önemini kullanmak isteyen Çarlık Rusya'sı uzun yıllar sürdürdüğü çatışmaların neticesinde başarılı olmuş ve Kafkasya'ya egemen olmuştur. Askeri çatışmanın son bulması ile birlikte Kafkasya işgalini kalıcı hale getirmek isteyen Çarlık Rusya'sı bölgeyi uyguladıkları politika ile Ruslaştırmaya ve Kafkas halklarını kendi topraklarından uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bölgeye iskan edilen yabancı unsurlar Rusya'yı bölgede kalıcı hale getirmiştir. Çeçenistan'da petrol üretimi ile birlikte ekonomik anlamda gelişme yaşanmış ancak bu durumdan Ruslar faydalanmış olup şehirde yaşamayan kırsalda yer alan Çeçenler gelişmeden ve maddi kaynaklardan mahrum kalmıştır.

Çarlık Rusya'sı, 1500'lü yılların ortalarından başlayarak günümüze değin Kuzey Kafkasya dağlı halklarına yönelik; Kazakların kullanılması, Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma ve de kültürleşme faaliyetlerinin yanı sıra işbirlikçi oluşturma, böl ve yönet, sürgün ve göç ettirme, bölgeye yabancı unsurları iskân etme ile baskı ve şiddet unsurlarını defaatle kurgulamışlardır. İmparatorluk Rusya'sının tarihsel işgal ve kolonizasyon sürecinde uyguladığı bu politikalar Kafkas halklarının bölünmesi ve Rusya'ya karşı güçlü bir ulusal kurtuluş hareketinin sekteye uğratılması açısından kısmi ve dönem dönem bir başarılı sağlmasına rağmen, Kafkasya'nın tam olarak Rusya'nın hakimiyeti altında tutulması hiçbir zaman tam anlamıyla mümkün olamamıştır. Mevcut konjonktürde yoğun istikrarsızlık, radikalleşme ve

⁹⁴ Yeşil, Caner, "Çeçen Sorunu ve Günümüzde Çeçenistan", <http://www.academia.edu/>, 2005, s. 2-3.

terörizm faaliyetleri ile anılan Kuzey Kafkasya'daki temel problemlerin önemli bir kesimi Rusya'nın Kafkasya'yı kontrol altında tutma stratejilerinden doğmaktadır.⁹⁵

İmparatorluk Rusya'sının Kafkasya siyasetinin yansıması olarak 18.yüzyıla gelindiğinde Güney Kafkasya'ya da Rus egemenliği tamimiyle tesis edilmiştir. Lakin Kuzey Kafkasya'da Rusların karşısına çıkan direniş hareketi sonrasında Kuzey Kafkasya'nın Ruslar tarafından hakimiyet altına alınması 1859'dan sonra gerçekleşmiştir. Çarlık Rusya'sının Kafkasya coğrafyasını egemenliği altına almak ve hakimiyeti altına aldığı bu toprakları elinde tutabilmek için bu bağlamda çeşitli politikaları uygulamışlardır. Kafkasya'da Rus işgalinin hız kazanması ile birlikte Ruslar Kafkasya'da Katliam, sürgün, Ruslaştırma ve Rusların bölgelere iskan gibi politikaları Kafkasya genelinde uygulamaya koymuşlardır.

Değişen konjoktüre ve koşullara bağlı olarak Ruslar, Kafkasya'da farklı politikaları uygulamış olsa da esasında Çarlık Rusya'sından Sovyetler Birliğine ve Rusya Federasyonuna kadar Rusların Kafkasya stratejisi büyük oranda değişkenlik göstermemiş ve Ruslar Kafkasya'daki işgalde kalıcı olmayı ve bölgeyi egemenliği altına almayı amaç edinmiştir. Bu durumun altında yatan esas neden ise Rus şovenizmi ve Sıcak denizlere inme politikasıdır. Çarlık Rusya'sının çöküşü ve bunun sonucunda Lenin önderliğinde Bolşeviklerin yönetime gelmesi ve bu dönemde Lenin ve Stalin'in özellikle Rusya genelindeki halklara karşı geliştirdiği "Halkların Kardeşliği" ve "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı" gibi söylemler içinde bulunmaları imparatorluk içerisinde yaşayan halkları Rus esaretinden kurtaracağı yönünde umuda ve heyecana süreklemiştir. Tarihsel kökleri derinlere inen Rus şovenizmi ülke yönetiminde belirli yönetim ve işleyişler ekseninde Sosyalist ideolojiden daha baskın hale gelmiştir. Bu ekseninde Sovyet yönetimi Kafkasya'yı işgal etme ve Ruslaştırma politikalarını uygulamıştır.

Anti-empyralist ve sosyalist bir iç ve dış politika izleyeceklerini öne süren ve bütün dünyaya deklare eden Sovyet Rusya döneminin başlangıç evresinde dönemin ruhuna uygun olarak Panslavizm düşüncesinin giderek zayıfladığı görülmüştür. 1917 Ekim Devrimi Rusya için yeni bir başlangıç olmuş; din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin Sovyetler Birliği sınırları içerisinde yaşamlarını sürdüren tüm unsurların kardeşliği amaç edinilmiştir. Maalesef bu sözler ütöpik bir hedef olmaktan öteye gidememiştir. 1920'li yılların akabinde Sovyetler de"Homo-

⁹⁵ Bingöl, O., "Tarihsel Süreçte Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kontrol Stratejilerinde Geline Aşama: Başarısızlık ve Terör", **Karadeniz Araştırmaları**, 2013, s. 137.

Sovyeticus” bir başka ifade ile Sovyet Adamı yaratma çabaları başlamış ve hız kazanmıştır. Ancak sonrasında Stalin döneminde özellikle 1930’lu yıllardan sonra ve ikinci Dünya savaşı sırasında Rus Milliyetçiliği(Şovenizmi) tarihsel sürecinde zirve noktasına ulaşmıştır.⁹⁶

Ekim Devriminin gerçekleşmesi sonrası yaşanan siyasi ve askeri boşluk ile iç savaş sonrası Kafkaslara tamamıyla hakim olan Sovyetler Birliği Güney Kafkasya’da yer alan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’da Sovyet idaresini teşkil etmiştir. Kuzey Kafkasya’da ise bölge altı ayrı otonom bölge ve özerk cumhuriyetler tesis edilmiş ve bu noktalarda Komünist Parti sekreterliğine sadık yöneticiler yönetime getirilmiştir. Kuzey Kafkasya’nın farklı otonom idarelere ayrılması ile Sovyet yöneticileri bölgedeki direnişi örgütleyen birlik beraberliği zayıflatmak ve Kafkas halklarının tek çatı altında toplanmasını önlemek için Müslüman Kafkasyalı halklara milliyetçilik ve etnisiteye dayalı ayrılıkçı düşünceler aşılanarak Kafkasya’daki etnik temelli çatışmaların diri tutulması ile kolaylıkla yönetilmesi amaçlanmıştır.

Bolşeviklerin önderi Lenin’in hayatını kaybetmesi sonrasında Komünist parti genel sekreteri olan Josef Stalin’in 1930’lardan sonra uygulamaya koyduğu baskıcı stalinist politika(Aliya İzzetbegoviç, Stalinizm = Marksizm+ Rusya) ve şovenist hiziple yönettiği sovyetlerde Ruslar dışındaki Kafkasyalılar da dahil olduğu etnik unsurların, milli kimliklerini ve kültürlerini korumalarına müsaade edilmemiştir, Kafkasya’da yaşayan halklar için asimilasyon ve Ruslaştırma politikaları bu cihette uygulamaya konulmuştur.

Günümüzde ciddi etnik tedirginliklerin mevcut olduğu ve dünyadaki en istikrarsız bölgelerinden biri olan Kuzey Kafkasya coğrafyasında, İstikrarsızlık; etnik milliyetçi çatışmalar, otonom yönetimler içerisinde yaşanan güç çatışmaları ve çeşitli anlaşmazlıklar yanısıra sınır sorunları ve ülkelerinin komşu ülkelerle yaşanan karşılıklı toprak ihtilafları, radikal cihatçı örgütlerin bölgedeki faaliyetlerinin yükselişe geçmesi ve artan terör tehdidi olarak dünya kamuoyunda kendisini olumsuz örneklerle göstermektedir. Bununla beraber, Kuzey Kafkasya’da merkezi Rus hükümetinin ve yerel yöneticilerin başarısız yönetimi, yozlaşma ve yolsuzluk gibi etkenlerden ötürü Kuzey Kafkasya halklarının temel ihtiyaçları yeterince destek ve yardım sağlanamamakta, bölgede işsizlik oranları gün geçtikçe artmakta ve kötü politikaların etkisi ile ekonomi gittikçe kötüye gitmektedir. Son yıllarda Kuzey Kafkasya

⁹⁶ Lattwak, Edward N., **The Grand Strategy of the Soviet Union**, New York, St. Martin’s Press, 1983, s.9.

da yer alan özerk yönetimler yaygın suç oranları, artan yolsuzluk iddiaları ve terörizm etkenleri ile tanımlanan başarısız siyasi oluşumlar olarak hafızalara kazınmaktadır.⁹⁷

Rusya Kafkasya'da işgal ettiği topraklarda kontrolü sağlamayı amaçlayan Ruslar, Kafkasların kolonizasyonunun sağlanması ya da Rus İmparatorluğu içerisinde bölgenin entegre olması, politikaları arasında kalmış ve bu dönemde farklı tutarlı olmayan politikalar ortaya koymuştur, bu sebeple Kafkasya'da hakimiyetini artırmak isteyen Çarlık Rusya'sının politikaları nedeniyle coğrafyada zaten hassas olan dengeleri daha da bozmuş ve çatışma odaklarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ekim Devrimi akabinde ılımlı uygulamalar ile iktidarını korumaya çalışan bolşevikler 1920 yılından sonra iç savaştan başarılı çıkıp iktidarlarını güçlendirdikten sonra Kafkasya'ya yeniden müdahalede bulunmuş olup bölgedeki yerel mahkemeleri lağvetmiştir. Ayrıca müftülük organının yanı sıra cami ve vakıfları da kapatmış akabinde ise latin ve kiril alfabesine geçilmesi yönünde karar alarak Kafkas halklarının dini ve Arapça eğitim almasını engellemiştir. Tüm bu yaşananlar ışığında Sovyetlerin bölgedeki yeni uygulamaları Kafkas halkları nezdinde şiddetli bir direnişle karşılanmış olup 1930'lu yıllarda Josef Stalin'in temizlik ve tasfiye hareketi adı verilen politikaları ekseninde tüm Sovyetlerin genelinde yapıldığı üzere bölgede de siyasi tutuklamalar başlamıştır. Bölgedeki hakimiyetini güçlendirmek ve bölge halklarının kendisine karşı birleşmesini önlemeyi amaçlayan Sovyet otoriteleri, etnik olarak çeşitlilik arz etse de dini inanış yönünden ezici çoğunluğu Müslüman olan ahaliyi ayırtmış temeli olmayan suni olarak oluşturulan bu kimlik temeline dayalı sınırların ardına gizleyerek Kuzey Kafkasya'da altı otonom bölge oluşturmuştur. Bölgedeki siyasi denklem yeniden değiştiren Sovyet Rusya, bu politika sayesinde Kafkas halklarını yapay ve mazisi olmayan sınırlara hapsedilerek egemenliği altına almıştır. Sovyet Rusya'nın planları çerçevesinde vücuda getirilen bu yapay sınır bölge de yaşayan halkların, geçmişten bugüne değin süren etnik temelli çatışmalara ve sınır ihtilaflarına yol açmıştır. *Sovyetler Birliği'nin zorunlu göçe tabi tutma politikası dışında uyguladığı bir başka yaygın uygulama ise bölge halkının asimilasyona maruz bırakılması ve dinsizlik (ateizm) anlayışına bağlı olarak halkın inançlarına müdahale edilmesidir. Bu politikalara karşı duruş sergileyen tarikatlar, bölge insanının direnç noktası olmuş ve Müridizm düsturu ile Çeçenlerin direniş kültürünün canlı kalması sağlamıştır.*" Sovyetler birliği Birlik içerisinde olduğu gibi Çeçenistan'da da Çarlık Rusya'sının benzer uygulaması olan Rus Şovenizmi'nin bir yansıması

⁹⁷ Bingöl, O., Tarihsel Süreçte Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kontrol Stratejilerinde Geline Aşama: Başarısızlık ve Terör, Karadeniz Araştırmaları, 2013, s. 138.

olarak karşımıza çıkan Ruslaştırma ve yerel nüfusun ve de etnik unsurların asimilasyonu ile Sovyet devletinin resmi ideolojisi olan Ateizm bölgede ki en önemli birleştirici unsur olan İslamiyet'e karşı kullanılmıştır.

Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında Kasım 1991'de Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'ndan ayrılarak tek taraflı bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber Çeçen-Rus çatışması yeni bir boyut kazanmıştır. Rusya bu süreçte kendi içerisinde ki Yeltsin, Gorbaçov ve Komünist Parti gibi güç odakları arasında ki güç mücadelesi ve ülkeye hakim olma çabalarının da etkisiyle 1994 yılı aralık ayına dek Çeçenistan'a askeri müdahalede bulunmamıştır. Rusya Çeçenistan'a asker yollamamış olsa da çok köklü ve güçlü bir devlet geleneğine sahip olan olmasından ötürü yaşananlara seyirci kalmamış; Çeçenistan'ın tek taraflı bağımsızlığını tanımamış ve Çeçenistan'da olağan üstü hal ilan etmiştir bununla birlikte ekonomik ambargo da uygulamıştır. Ayrıca "*Geçici Konsey*" adı altında Dudayev hareketine muhalif olan tüm Çeçenlerin bir araya gelmesini ve silahlanmalarını sağlamıştır. Lakin bu durum Dudayev ve çevresindekileri durduramamıştır ve nitekim 1994 yılında Rusya Grozni'ye girmiştir. 2 yıl süren çatışmaların neticesinde Rusya Çeçenistan ile ateşkes anlaşması imzalayarak bölgeden çekilmiştir. Lakin bu çekilme uzun sürmemiş, Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya'daki petrol ve doğalgaz gibi yer altı zenginliklerinin yanı sıra bölgedeki enerji koridoru açısından Çeçenistan'ın önemi ve stratejik öneme sahip bu coğrafyanın kaybedilme ihtimali, Rusya için kabul edilemezdi bir noktadaydı. Bu hususların etkisiyle Rusya Çeçenistan'a saldırabilmek için tüm seçenekleri masaya yatırmıştır. İlk savaşın hezimetle sonuçlanması ve Dünya kamuoyunda Çeçenlerin bilinirliğinin ve mücadelesinin önem kazanması Rusya'nın Çeçenistan'a saldırması için meşruiyet koşulları aramaya yoksa yaratmaya itmiştir, hem iç politikada hem de dış politikada destek ve meşruiyet arayışında olan Kremlin yönetimi bölgedeki radikal unsurların Çeçenistan dışına çıkan faaliyetleri ve Çeçenistan içerisinde ki unsurların çatışmalarını kullanarak 1999 yılında bir kez daha Çeçenistan'ı işgal etmiştir. Sovyetlerin dağılması sonrası büyük toprak kayıpları yaşayan Ruslar Hazar ve Karadeniz arasında kalan Kafkasların kaybedilmesini göze alamamıştır. Kafkaslarda Çeçenistan'ın bağımsız olması Kuzey Kafkasya'daki diğer devletleri de tetikleyebilir endişesi ile Rusya bu duruma müdahale etmiş ve Çeçenistan'ın elinden kayıp gitmesine izin vermemiştir.

Sovyet Rusya'nın parçalanması sonrasında yeni dünya sistemine entegre olmakta zorlanan Rusya Federasyonu; sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda çeşitli problemlerle

karşılaşmıştır. Çeçenistan'ın bağımsızlık ilanı ile yeni sıkıntılarla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Ekonomik ve siyasal anlamda zor ve sancılı bir süreçten geçildiği için askeri müdahaleye karşı çıkan Rus kamuoyunun aksine Moskova yönetimi, çok kısa bir sürede Çeçenistan'daki bu duruma son verileceğini ve Çeçenistan'ın tekrardan Rusya'ya bağlanacağını düşünüyordu. Bununla paralel olarak Kremlin, Çeçenistan topraklarının mevcut sıkıntıları aşmakta hükümetin elini güçlendireceğine ve yardımcı olacağına inanırken aynı zamanda gelecek dönemdeki seçimler için de bir yatırım olarak görmekteydi.

Birinci Çeçen-Rus Savaşı, Moskova yönetiminin istediği gibi sonuçlanmadı ve Rusya Grzoni'nin yıkıntıları ve enkazları arasında Geçmişteki ihtişamın gölgelerini arar hale geldi. İkinci Çeçen-Rus savaşının patlak vermesinden önce, FSB'nin başkanı eski istihbaratçı ve Rusya'daki derin yapılanmalar ile iltisaklı olduğu düşünülen Vladimir Putin Rusya Federasyonu'un başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Başbakanlık döneminde Putin uyguladığı politika ve yaptığı akıllıca manevralar ile oldukça dikkat çekmiştir. Bu dönemde doğru bir siyaset güden ve Çeçenistan problemini ortadan kaldırmakta kararlı tavır sergileyen Putin, Çeçen direnişini köklü olarak çözenin Çeçenistan'ı savaşçılardan temizlemekle mümkün olabileceğinin farkında olan Putin şartların olgunlaşmasını beklemiştir. Dağıstan baskınları, okul, hastane ve tiyatro baskınlarının ardından Moskova başta olmak üzere Rusya'nın dört farklı tarafında patlayan bombalardan dolayı Rus Halkı Çeçenleri sorumlu tutmuştur. Bu durumdan ötürü Rus halkı artık Çeçenistan topraklarında yapılacak bir askeri operasyonu desteklemekteydi. Bu destekle Putin Rusya'sı hedeflediklerine ulaşmış ve Çeçenistan'a karşı saldırıya geçmiştir. Kısa süre de Çeçenistan'ın başkenti de dahil olmak üzere Çeçenistan ele geçirilmiş ve Çeçenistan'ın Rusya'nın bir parçası olduğu ilan edilmiştir. Uluslararası arena da bu duruma yeterince tepki göstermemiş ve sessiz kalmıştır ve istenilen sonuca ulaşılmıştır. Çeçenistan'da ki başarısından dolayı Putin ödüllendirilmiş ve Yeltsin'in istifasının ardından devlet başkanı olarak seçilmiştir. Gorbaçov ve Yeltsin'in başarısız ve basiretsiz tutumlarının aksine Putin'in kararlı ve sert tavizsiz politikası neticesinde Rusya Çeçenistan başta olmak üzere Kuzey Kafkasya'nın tamamına egemen olmuştur.

Knezlikten, İmparatorluğa gelişen ve büyüyen bunun yanısıra etki alanını ve topraklarını önemli miktarda artıran Rusya, emperyal hayalleri ve sıcak denizlere inme politikasının bir yansıması ve uygulaması olarak Kafkasya coğrafyasını kendisine hedef olarak belirlemiş ve bölgedeki saldırganlığı ve acımasız uygulamaları ile hafızalarda ki yerini korumuştur. Hazar Denizi ile Karadeniz arasında Asya ile Avrupa arasında bir köprü vaziyeti

gören jeopolitik ve stratejik öneme haiz müstesna bir alan olan Kafkasya'nın, Çarlık Rusya'sının imparatorluk emellerine hizmet edebilmesi için Rusya tarafından tarihsel süreç içerisinde 1552 yılında Kazan 1556 yılında ise Astrahan hanlığının enge geçirilmesi ile başlamıştır. Kafkasya ve Çeçenistan'da işgal sürecinde yoğun çatışmalar yaşanmış bölge halkı Rus boyunduruluğu altına girmeyi reddetmiş ve mücadele sürerken çatışmalar hız kazanmıştır. Bölgenin stratejik ve jeopolitik öneminin bilincinde olan Çarlık Rusya'sı bölgenin kaynaklarını ve insan gücünü sömürmeyi ayrıca jeostratejik fonksiyonlarından da faydalanmayı amaçlamıştır. İstenilen sonuçların elde edilememesi ve bölgede direnişin sürmesi Çarlık Rusya'sını harekete geçirmiş olup bölgede direnişi kırmak ve işgali kalıcı hale getirebilmek adına çeşitli uygulamalara girişmişlerdir. Bölgede yaşayan otokton halkın zorunlu göçe tabi tutulması ve bölgeye Ruslar da dahil olmak üzere yabancı unsurların iskan edilmesi, bölgenin Hristiyanlaştırılması, Ruslaştırılması gibi yürütölen faaliyetler Kafkaslarda Rusları kalıcı hale getirmek için yapılmıştır. Yıllar içerisinde bölgede yerli nüfus oranları ciddi düzeyde azalmış olup Ruslar çoğunluğu teşkil etmiştir. Bölgenin kaynaklarını sömüren Rusya ekonomik gelişmişlik ve kalkınmayı da bölge halkına pay etmemiştir.⁹⁸

Rusya'nın Çeçenistan ve Kafkasya'da uyguladıkları politikaların ana hatlarını Rus Şovenizmi, emperyal hayaller teşkil etmektedir. Bu düşünceler ekseninde Rusya bölgedeki işgali bölge halkına rağmen sürdürebilmek adına politika üretmeyi sürdürmüştür. Kafkasya ve Çeçenistan'ın jeopolitik öneminden faydalanılması zengin kaynaklarının tüketilmesi ve insan unsurundan faydalanılması Rusya'nın bölge politikasının anlaşılması açısından önemlidir. Kremlin Çeçenistan'ı ve Kuzey Kafkasya'yı her ne kadar Rusya'ya entegre etmek ve sisteme dahil etmek istese de bu durum şiddet ve çatışmanın sona ermesi ve bölge reel politiğın ortaya koyduğu imkanlardan daha fazla faydalanılması dışında bir anlam taşımamaktadır. Rusya toprak bütünlüğüne önem vermekle birlikte Kuzey Kafkasya'daki özerk cumhuriyetler arasında etnik ve sınır meseleleri üzerine suni olarak inşa ettiği çatışmalar vasıtası ile Çeçenlerin ve diğer bölge ölkelerinin birlik oluşturmalarına engel olmaktadır. Kafkasya'nın elinden kayıp gitmesine müsamaha göstermeyecek olan Rusya Çeçenistan'da ve bölgedeki diğer ayrılıkçı hareketler ile yakından ve etkin mücadele etmektedir. Uzun yıllar süregelen şiddet, çatışma ve kaos sarmalı bölgede terörizmi ve çatışmalara tetiklese de Rusya bölgeye merkezden atadığı yerel idareciler ile uzun yıllardır bu sahayı yönetmektedir. Merkezden atanan idarecilere örnek olarak Ramazan

⁹⁸ Sole, Sefa, "Geçmişten Günümüze Rusya'nın Kafkasya Stratejisi", <https://www.stratejikortak.com/2017/02/rusyanin-kafkasya-stratejisi.html>

Kadirov verilebilir. İkinci Çeçen-Rus savaşı sonrası Çeçenlerin mağlup olup direniş gruplarının dağlara çekilmesi neticesinde Rusya Çeçenler içerisinde kendisine sadık bir isim olan Ahmet Kadirov'u getirmiştir. Ahmet Kadirov'un ölümü sonrası ise oğlu Ramazan Kadirov Çeçenistan'ın devlet başkanı olmuştur. Putin ile birlikte Çeçenistan'da verilen savaş daha da şiddetlenmiş ve Çeçen direnişi kırılmıştır. Bölgeye merkezden atanan vali konumunda olan Kadirov Çeçenistan'da Putin'in talimatları doğrultusunda hareket etmiştir.

3.2.4. Türkiye'nin Çeçenistan Politikası

Jeopolitik açıdan Kafkasya coğrafyasının sahip olduğu jeopolitik konumu Avrupa, Asya ve Afrika ana karalarının arasına bulunan ve yaklaşık 5.000 kilometre uzunluğu sahip Akdeniz-Ege Denizi-Marmara ile Boğazlar-Karadeniz ve Azak Denizi gibi birbirine sıkı sıkıya bağlı iç denizlerin oluşturduğu bir su yolunun uc kesiminde aynı zamanda Hazar denizi aracılığıyla da Orta Asya coğrafyasına bağlanmış bir noktada bulunmaktadır.⁹⁹ Çeçenistan da Kafkasya bölgesi gibi jeopolitik olarak güçlü ve stratejik öneme haiz bir ülkedir. Küresel ve yerel aktörlerin Kafkasya ile alakalı olduğu gibi Çeçenistan ile ilgili de planları vardır ve reel politik denklemde buna uygun politikalar şekillendirmeye çalışmaktadırlar. Geçmişte Küresel bir güç ve büyük bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğunun mirasçısı konumunda olan Türkiye Cumhuriyeti oluşturduğu politikalar ile önemli bir bölgesel aktör konumundadır. Kafkasya ve Çeçenistan'da yaşanan gelişmeleri yakından takip eden Türkiye tarihsel ve kültürel olarak yakın akrabalık bağları bulunan bu coğrafya ile alakalı derin bir muhabbet beslemekte ve politikalarında bölge halkının kalkınması, huzuru, güvenliği ve özgürlüğünü temel alan politikalar saptamakta açık ve gizli yürütülen faaliyetler ile Kafkasya ve Çeçenistan'ın yanında yer almaktadır.

Avrupa ile Asya arasında göç eden veyahut askeri olarak bir takım istila ve seferlerde bulunan uluslar, sürekli olarak Kafkasya ile ilgilenmek durumunda olmuşlardır. Bu minvalde güney kesiminde Farslar, Selçuklular, Medler, batıda ise Romalılar ve Osmanlılar, kuzeyde de Hunlar, Moğollar Hazarlar, ve son iki yüzyıldır da Ruslar'ın takip ettiği siyaset büyük benzerlik taşımaktadır. Örneğin Ruslar Kafkasya'yı işgal etmesinden önce doğuda ve batıda herhangi bir ciddi hareket gerçekleştirememişlerdir.¹⁰⁰

⁹⁹ Berkok, İsmail, Tarihte Kafkasya, İstanbul Matbaası, 1958, s. 11.

¹⁰⁰ Berkok, İsmail, Tarihte Kafkasya, İstanbul Matbaası, 1958, s. 12.

Kafkasya'nın Asya ile Avrupa arasında transit ticaret yollarının kesiştiği bir yerde olması, bu bölgeyi ticari yönden daima önemli kılmıştır. Ticaret yollarının getirdiği yüksek gelir, bölgenin çevresindeki devletlere cazip gelmiş, bu yolları kontrolleri altına almak için mücadele etmişlerdir.¹⁰¹

Kafkasya'nın askeri yönden önemini ortaya koyan en önemli jeopolitik unsur, Kafkasya'nın doğal bir kale görünümünde olmasıdır. Kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan yüksek Kafkas dağları, Kafkas coğrafyasını ve bu bölgede yaşayan otokton halkları dış saldırılardan koruyacak niteliğe sahiptir. Bununla beraber Büyük Kafkas Dağları arasında yer alan geçitler de ulaşım açısından tarih boyunca önemlidir.

Tarih boyunca Anadolu'da, Mezopotamya'da ve Batı Asya topraklarında kurulmuş olan imparatorluklardan her biri, güvenlikleri açısından Kafkasya'nın önemini kavramışlardır. Doğu Roma, Sasaniler, Osmanlılar, Safaviler ve nihayet Ruslar, kendi devirlerinde çoğu zaman birbirlerine, bazen de bölge ile ilgili diğer devletlere karşı, Kafkasya gibi tabii bir kalenin sahibi olabilmenin mücadelesini vermişlerdir.¹⁰²

Kafkasya'nın Osmanlı Devleti için önemi kendine has özellikler taşımaktadır. İran ve Rusya tehlikesine karşı Kafkasya'yı tampon bölge olarak kullanmak isteyen Osmanlı Devleti, aynı zamanda, Kafkas ötesinde yerleşik olan, tarihi ve irki akrabaları olan Türklerle temasa geçmek istiyordu bu vesile ile Türkler söz konusu devletleri arkadan sarmayı amaçlamaktaydı.¹⁰³

Kafkasya'da Osmanlı siyaseti ve etkisi önemlidir. Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar giden Osmanlı'nın Kafkasya'ya olan ilgisi bölgede etkin olmasına ayrıca askeri ve siyasi faaliyetler yürütmesini sağlamıştır. Bölgede Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya'sı ve İran ile güç mücadelesine girişmiş ve Kafkasya'nın jeopolitik konumundan faydalanarak güvenliğini ve siyasi kazanç sağlamayı amaçlamıştır. Bununla birlikte 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ile Kuzey Kafkasya halklarından olan Çeçenler temasa geçmiş, 19. yüzyılda ortak düşman olarak görülen Çarlık Rusya'sının Kafkasya'yı işgaline direnen Çeçenler ve diğer Kafkasyalı unsurlara Osmanlı Devleti'nde büyük sempati duyulmuştu.

¹⁰¹ Saray, Mehmet, **Kafkas Araştırmalarının Türkiye İçin Önemi**, Kafkas Araştırmaları I, 1998, s. 1-11.

¹⁰² Gökçe, Cemal, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti**, İstanbul Kitabevi, 1979 s. 42.

¹⁰³ İnalçık, Halil, **Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü 1569**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1948, s.46.

Çarlık Rusya'sının Kuzey Kafkasya'yı hakimiyeti altına almasının akabinde 1864'te Çerkeslerin yanı sıra Çeçenler de Çarlık Rusya'sı tarafından soykırım olarak adlandırılabilen katliamlara ve zorunlu göçe maruz kalmıştır, vatan topraklarından göç ettirilen halkların pek çoğu Osmanlı Devleti'ne sürülmüş, ağırlığını Çerkeslerin oluşturduğu ve Çeçenlerin de yer aldığı göçmenler Osmanlı Devleti'nce ülkenin çeşitli bölgelerine yerleştirilmiştir. Kafkasya'ya ve Çeçenistan'a Rusların tamamıyla egemen olması sonucu Osmanlı bölgedeki etkinliği önemli düzeyde azalmıştır.

Sovyetler Birliğinin dağılması sonucu Cevher Dudayev önderliğindeki Çeçenler bağımsızlık ilan etmişlerdir. Parçalanma serüvenindeki Sovyet Rusya'nın, Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetine müdahale teşebbüslerine engel olan Dudayev, Sonbahar 1991'de kademe kademe Çeçenistan'ı bağımsız temellerle inşa ederken, Türk basınında bu dönemde Çeçenistan'ın bağımsızlık ilanının ve Sovyetler Birliği'nin askeri müdahale girişimine engel olunmasının oldukça pozitif bir dille aktarıldığı dikkat çekmektedir.

Çeçenistan'ın bağımsızlık ilanı Rusya tarafından kabul edilmemiştir. Cevher Dudayev ise Rusya dışında başka ülkelerin, özellikle de İslam ülkelerinin Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanınması ve Çeçenistan ile iyi ilişkiler kurması için çalışmalara başlamış ve çeşitli diplomatik temaslarda bulunmuştur.

Cevher Dudayev, Türkiye tarafından Çeçenistan'ın bağımsızlığının tanınmasına ve Türkiye ile ilişki kurmaya önem vermekteydi. Bu doğrultuda 1992 yılında Türkiye'den Resmi görüşmeler için randevu talep etse de istediği o randevuyu bir türlü alamadı. Akabinde Ağustos 1992 yılında Suudi Arabistan ve Kuveyt'i ziyaret eden Dudayev bu ülkelerde en üst düzeyde ve sıcak bir şekilde karşılandı. Her iki ülkeden de Çeçenistan ile ilişki kurma ve Çeçenistan'ı tanıma sözü aldı. Gerçekleştirilen Ziyaretler neticesinde bu ülkelerle bazı ikili ilişkiler kurulmuş olsa da Çeçenistan'ın bağımsızlığının bu ülkelerce tanınması gerçekleşmedi.

Türkiye'den resmi görüşme talebinde bulunan ancak kendisine randevu verilmeyen Cevher Dudayev, 1993 yılı Ocak ayında Türkiye'yi ziyaret etmek için kendi kullandığı uçak ile Esenboğa Havalimanına iniş yaptı. Havaalanında herhangi bir resmi düzeyde karşılanma olmaması ve Dudayev'in, Başbakan Demirel'den görüşme randevusu da alamaması, kendisinde hayal kırıklığına yol açmıştır. Akabinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) gitmek üzere Ankara'dan kullandığı uçak ile hareket etmek isteyen Dudayev'in kalkışına da izin verilmemiş ancak Cumhurbaşkanı Özal'ın müdahalesiyle Dudayev Ankara'dan ayrılarak

Lefkoşa'ya gidebilmiştir. Nisan 1993'te Cumhurbaşkanı Özal'ın cenazesine katılmak için Türkiye'ye gelen Cevher Dudayev, Başbakan Demirel ile başbakanlık düzeyinde ama resmi olmayan bir takım görüşmeler gerçekleştirmiş fakat bağımsızlığın tanınması ve devletler düzeyinde ikili ilişkilerin kurulması talepleri kabul görmemiştir, tanınma ve ilişki kurmaya dair talepleri reddedilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının akabinde yaşadığı yapısal ve ekonomik çöküş ile kendi sorunları ile mücadele eden Rusya'nın caydırıcılığının azaldığı ve bu bunalımlı ve sancılı süreçten etkilendiği hesapları yapılırken Rusya'nın Sovyetler sonrası müdahalede yetersiz ve etkisiz kaldığı daha sorunlu olan iç ve yapısal meselelerle ilgilendiği bir dönemde Rus etkisinin azaldığı coğrafyalarda Türkiye'nin ön plana çıkma çabasına ve yapacağı atılımlara ABD'nin engel olma niyetinde olmadığı düşünülüyordu.

Doğu Bloğunun, Yugoslavya'nın ve Sovyetlerin dağılması neticesinde Orta Asya, Balkanlar ve Kafkasya'da pek çok yeni cumhuriyetin kurulduğu ve yenilerinin de kurulmaya çalışıldığı, etnik ve dini temelde kanlı çatışmaların yaşandığı bu dönemde, Orta Asya, Balkanlar ve Kafkaslarda güç boşlukları ortaya çıkmış ve Türkiye için yeni bir hareket ve etki sahası şekillenmiştir. Bu dönemde mevcut Türk hükümetinde ise ne derecede aktif bir dış politika uygulanacağı ve nasıl bir takım agresif ve süratli kararlar alınabileceği konusunda anlaşmazlık ve çatlak olduğu belirtilmektedir. Yapılan bu değerlendirmeler ışığında Türkiye'deki liberal ekonomik politikaların öncüsü ve uygulayıcısı olan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Amerika Birleşik Devletlerinin de bu coğrafyalardaki atılımlarda Türkiye'ye engel çıkarmayacağını ve Rusya'ya karşı Türkiye'nin politikalarını destekleyeceğini düşünerek daha aktif bir yöntem izlenilmesi görüşünü savunurken başbakan Süleyman Demirel ve liderliğindeki DYP-SHP Hükümeti bölgedeki diğer unsurları göz ardı etmeden diğer devletlerle beraber ve daha temkinli hareket edilmesinden yana görüş belirtmiş ve Rusya ile Türkiye'nin arasının bozulmaması, ülke çıkralarının zedelenmemesi taraftarıdır. Türk Devletindeki bu ikili ve farklı tutumun bir yansıması olarak Cevher Dudayev, Ocak 1993 Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaretine ilişkin zımnen Turgut Özal lehine ve Süleyman Demirel aleyhine olmak üzere bir takım açıklamalarda bulunmuştur.

PKK terörü ve Kürt sorunu sebebiyle dünya üzerinde ortaya çıkan ayrılıkçı hareketlere nereye ise tamamıyla negatif doğrultuda bakan Türkiye dışişlerinin, Süleyman Demirel hükümetinin başa geçmesinden de önce Haziran 1991 yılında Hırvatların Yugoslavya'dan

ayrılma deklarasyonu ile ortaya çıkan Sırp-Hırvat Savaşı'nın ilk evrelerinde Sırlara olumlu pencereden baktığı, Hırvatistan'ın bağımsızlığının Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmasını geciktirdiği, nitekim savaşın Nisan 1992 yılında Bosna-Hersek'e sıçramasına kadar "ayrılıkçı güçlere karşı çatışan" Sırların kontrolü altındaki Yugoslavya Ordusu'na karşı sempati beslediği bilinmektedir.

Süleyman Demirel Başbakanlığındaki Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin de Rusya'nın PKK'ya destek olmasından endişe duyarak, Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanımamakla kalmamış Suudi Arabistan ve Kuveyt'in Çeçenistan ile kurduğu ikili ilişkiler kadar dahi bir diplomatik temas sağlamadığı müsbet çevrelerce zikrolunmaktadır. Bu nedenlerle Süleyman Demirel Hükümeti'nin Dudayev'in ziyaretinde Çeçenistan'ın Bağımsızlığının tanınması hakkında olumlu görüşleri beyanat veren Rauf Denktaş liderliğindeki KKTC'ye de baskı yaparak Çeçenistan meselesinde Türkiye Devletinden farklı bir politikanın benimsenmemesi yönünde görüşlerini sunmuşlardır.

Türk Hükümeti Çeçenistan'ı bağımsızlık sürecinde desteklememiş lakin Rus yanlısı ve Çeçenlerin hareketini baltalayacak eylem ve faaliyetlerde de bulunulmamıştır. Öyle ki Rusya ile ilişkilerin bozulmasını istemeyen politikacılar dahi Cevher Dudayev yönetimi ve sahip olduğu savaşçılar hakkında "terörist" gibi suçlayıcı ithamlarda bulunulmamış ve Türkiye'den Çeçenistan'a giden özel müteşebbisleri de engel olunmamıştır. Türkiye'den yapılan açıklamalar çok daha ihtiyatlı ve taraflara itidal çağrısı içermekle birlikte Rusya'ya bu savaşa son verme çağrıları da bulunulmuştur, fakat yapılan bu açıklamalarda Çeçenistan'ın bağımsızlığına değinilmemiştir. Yapılan açıklama ve çağrılar daha çok "insan hakları ve demokrasi çerçevesinde Çeçenistan sorununu çözüm" odaklı bir zemindeydi.

Bu dönemde Rusya, Türkiye'yi Çeçenlere silah yardımı yapmakla suçlamış ve buna misilleme olarak Yaroslov şehrinde Ocak 1995'te PKK'nın 'Kürt Evi' ismi altında örgütlenmesine resmen izin vermiştir. Bu gelişmeler üzerine Türk Hükümeti, Rusya'nın Çeçenistan'da beklediği askeri başarılarla ulaşamaması ve düştüğü zorluklar nedeniyle caydırıcılığının ve etkinliğinin azalmasına karşı Rusya'ya karşı Çeçenistan'a destek söylemini, iç kamuoyunun yoğun beklentisinin de etkisiyle daha artırmış, Çeçenistan'a yardım kampanyalarına ve hatta Çeçenistan'a Rusya ile savaşmaya giden "yabancı savaşçılara" mani olmamıştır. Türkiye'nin bu politikasına karşı Rusya geri adım atmamış ve yine misilleme olarak Rusya 30 Ekim-1 Kasım 1995'te PKK'nın 'Sürgündeki Kürt Parlamentosu'nu Moskova'da

toplamaştır. Bu durum üzerine Türkiye Rusya'yı resmi olarak protesto etmiş ve Türkiye'nin Çeçenistan'a karşı tutumundaki değişim ve Rusya'nın bu duruma karşı verdiği tepkiden ötürü iki ülke arasındaki ilişkiler oldukça gerilmiştir.

Birinci Çeçen-Rus savaşı sırasında Genelkurmay Başkanı görevini ifa eden ve daha sonraki süreçte Doğru Yol Partisinde iki dönem Milletvekilliği yapmış olan Doğan Güreş'in Çeçen asıllı olması Çeçenistan meselesine Türkiye Cumhuriyeti'nin söylemsel yanı sıra eylemsel olarak da dahil olmasını sağlayan bir başka önemli etkidir. Bu temelde Türkiye tarafından Çeçenistan'a gayri resmi yollarla askeri mühimmat ve ekipmanın yanı sıra askeri eğitim için de oluşturulan gizli timlerin gönderildiği resmi olmayan ağızlar tarafından doğrulanmış ve bu dönemde belirtilen güçlü savlar ileri sürülmüştür. Türkiye'de yer alan Kuzey Kafkasya diasporası'nın yoğun olarak yürüttüğü diplomatik çalışmalar ile İstanbul ve Ankara'da sergilenen protesto gösterileri karşısında Türkiye hükümeti ve Türk halkı sessiz kalamamıştır.¹⁰⁴ Rusya Federasyonu Türkiye'yi Çeçenlere lojistik anlamda yardım sağlamakla ve topraklarını kullandırmakla, ayrıca Türk vatandaşlarının Çeçenistan'da Rusya'ya karşı savaşmasını ve bölgeye gönderilen para yardımını önlemediği yönünde Türkiye'ye karşı isnatlarda bulunmuştur.

Rusya Federasyonu, Türkiye'yi resmi organların kısmi bilgisi çerçevesinde Çeçenistan'a silah sevkiyatı yapıldığı yönünde ki iddiaları ile suçlamıştır. Bu sürecin paralelinde ise Türkiye kendi ayrılıkçı ve terör sorunları ile cebelleşiyordu. Çünkü Rusya'nın PKK'ya yardım yaptığı yönündeki söylentiler Ankara kulüslerinde ciddi şekilde dile getiriliyordu. Bu minvalde Rusya'nın lideri Boris Yeltsin, o dönemde söylemiş olduğu "Kendi evi camdan olan kişinin komşunun camına taş atması hiç mantıklı değildir." sözü yaşanan bu süreci net bir biçimde özetlemektedir. Bu yaşananlar sonrasında 1995 yılı Şubat ayında iki ülke, bir iyi niyet göstergesi olarak, Kürt ve Çeçen meselelerine karışmaktan kaçınacaklarını belirttikleri, terörizm ve organize suçlara karşı işbirliğini öngören bir güvenlik protokolü imzalamışlardı.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Hale, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, Ankara, 2003. s. 285.

¹⁰⁵ Hale, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, Ankara, 2003. s. 286.

Sovyetler Birliği'nin okmesi sonrası 1990'lar da buyk bir ekonomik okuŐun eşiğine gelen Rusya Federasyonu,1999 yılından itibaren toparlanmaya başlamış ve aynı zamanda Türkiye'nin ekonomi alanında en önemli partneri olmuştur. Rus ekonomisinin 1999 yılından sonra önemli düzeyde kalkınması aynı zamanda Rusya'yı önemli bir pazar haline dönüŐtürdü. Bu süreçte ekonomik etkinliklerini artıran Türkiye, Rusya'ya büyük oranda tekstil, tarım ve hayvancılık ürünleri başta olmak üzere çeşitli türdeki ürünleri ihraç ederken, Rusya'dan ise büyük miktarlarda doğalgaz ithal etmiştir. Rusya ve Türkiye arasındaki bu ekonomik gelişmeler Türkiye-Rusya ilişkilerinde 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren tarihte örneğine rastlanılmamıŐ biçimde bir ortaklık duygusu hissettirmiŐtir.

Birinci een-Rus savaşı 1996 yılında imzalanan Hasavyurt ateşkes antlaşması ile sona ererken Çeçenistan Rusya'ya karşı büyük bir zafer kazanmış ve Rus askerleri Çeçenistan çekilmek zorunda kalırken Rusya Kademeli olarak Çeçenistan'ın bağımsızlık sürecini tanımıştır. Lakin bu durum kısa sürmüş Putin yönetiminde Rusya Federasyonu çeşitli sebepler ne sürerek 1999 yılında Çeçenistan'a yeniden saldırmıŐtır. İkinci işgalin baŐladıđı dönemde Türkiye'de Bülent Ecevit başbakanlığındaki ANASOL-M Hükümeti iktidarda bulunuyordu, Rusya ile gelişen iliŐkilere paralel olarak Türkiye'nin Çeçenistan'a bakıŐında farklılık göze çarpmaktadır. İkinci een-Rus savaşında zımnen Türkiye Rusya'yı destekler bir tavır almıştır.

Savaşın tüm Őiddeti ile devam ettiği ve Çeçenistan'ın başkenti Grozni'nin henüz düŐmediđi bir sırada, 4-6 Kasım 1999'da Moskova'yı ziyaret eden Başbakan Bülent Ecevit, Moskova'da een halkını yalnız bırakmıŐ eenlerden desteğini çekerek Çeçenistan'ın Rusya'nın i meselesi olduğunu vurgulayarak Rusya'nın yanında yer almış olup ayrıca Çeçenistan İçkerya Cumhuriyeti'nin "terörist" oluşum olarak tanımlandığı bir "Terörizmle Mücadele" Deklarasyonu'nu da imzalamıŐtır.

Bu deklarasyonda dikkat çekici en önemli madde ise Rusya Federasyonu'nun Türkiye'ye turist olarak gelen vatandaŐlarını korumak maksadıyla Türkiye'ye polis göndermesine izin verilmesi ve Türkiye'ye Rusya'nın aradığı ŐahıŐların yakalanması için yardımlaŐma zorunluluğu getirilmesiydi. Belirtilen ilgili maddeler Türkiye kamuoyunda çokça tartıŐılmıŐtır nedeni ise Türkiye'de işlenen een cinayetlerinde Rusya'nın parmağı olduğu yönündeki yaygın kanıdır.

Çeçenistan meselesinde Türkiye'nin, Birinci een-Rus savaşında olduğu gibi etkin Şekilde silah mühimmatı ve maddi destek sağladığı lakin İkinci een-Rus savaşında bu

durumun tam tersi daha temkinli bir siyaset izlediği görünmektedir. Bu dönem için Türkiye'nin Birinci Çeçen-Rus savaşına savaşa nispetle daha reaktif davrandığı ve gelişmeleri izlemekle yetindiği söylenebilir. Lakin bu süreçte ortaya çıkan dönüşüm süreci Çeçenistan'da cihadçıların şehirleri terk ederek dağlarda mücadelelerine devam ettikleri, Kadirov'un ise Rus yanlısı ve Putin'in sadakatle hizmet eden ve adeta Çeçenistan valisi nezdinde görevini sürdürürken Türkiye'de bazı oluşumlar günümüzde dahi cihadçılarla ilişkilerini sürdürmektedir.¹⁰⁶

Çeçenistan'a ve Çeçenistan sorununa Türkiye'nin bakışı tarihsel süreç içerisinde ve iki savaş döneminde de farklı bir seyir izlemiştir. Türkiye Birinci Çeçen-Rus savaşında her ne kadar üstü örtülü de olsa Çeçenistan'a ciddi anlamda destek vermiştir. Lakin ikinci Çeçen-Rus savaşında bu desteği verememiştir. Bu durumu nedenleri ise Bülent Ecevit döneminde yaşanan Ağustos 1999 depremi ve sonrasındaki 'büyük ekonomik' bunalım ve bunun beraberinde getirdiği ekonomik dar boğaz ve bu dönemde Rusya ile ekonomik anlamda ciddi ilişkilerin olması ve bu ilişkilerin zedelenmemesi için Türkiye'nin gayreti söz konusudur. Nitekim Ecevit o dönemde Rusya'ya gittiğinde ekonomik ilişkileri geliştirmek adına bir takım görüşmelerde de bulunmuştu. Bir başka nedense Türkiye'nin ayrılıkçı Çeçenlere verdiği desteğin karşısında Rusya'da PKK'ya destek vermiş olmasıdır. Bu saiklerle yaşanan dönüşüm Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile ilişkilerini yeniden yapılandırma sürecinin başlangıcı oluşturmaktadır.

İkinci Çeçen-Rus savaşı sonrası Rusya, Çeçenistan'ı işgal etmiş ve Çeçen direnişi kırılarak Çeçen militanların dağlara çekilmesi sağlanmıştır. Direnişin kırılması ve Rusya'nın Çeçenistan'a tamamıyla hakim olması ile mevcut Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti devrilmiş yerine Rusya Federasyonuna bağlı Ahmet Kadirov yönetiminde Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur. Bundan sonraki süreçte direşin hareketi ve çatışmalar gruplar arası sürsede yeni Çeçen devleti Rusya'ya bağlı kalmıştır. Bu süreçte yeniden şekillenen Çeçenistan Türkiye ilişkileri yeterince gelişme göstermemiştir. Özellikle Ramazan Kadirov yönetimindeki Çeçenistan son dönemde siyasi arenada Türkiye karşıtı bir tutum benimsemiş Rusya'nın Türkiye ile çatıştığı konularda Ramazan Kadirov Rusya'dan yana tavır alıp Türkiye karşıtı açıklamaları ile ilişkileri germiştir. Ekonomik anlamda ise gelişmeler söz konusudur iki ülke de mevcut ekonomik potansiyelini artırma ve ticaret hacmini artırmayı amaçlıyorlar bu kapsamda 2018 yılında Türkiye'den Çeçenistan'a giden heyet burada Ekonomi alanında bir dizi

¹⁰⁶ Türkiye'nin Çeçenistan Sorununa İlişkin Politikası, <https://kafkassam.com/turkiyenin-cecenistan-sorununa-iliskin-politikasi.html>.

anlaşmalar imzalamıştı ve Çeçenistan ile Türkiye arasında ticaret hacminin 500 milyon dolar seviyesine ulaştırmayı amaçlamaktadırlar.

4. ÇEÇENİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ VE MEVCUT SİYASİ POZİSYONU

4.1. Çeçenlerin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

Çeçenistan coğrafyasında özellikle lokasyon belirtmek gerekirse; Kezenoy gölü civarı ile Halhulau nehri vadisinde arasında kalan arazide Paleolitik dönemden beri insanların yaşadığı gerçeği yadsınamaz bir hakikattir. Çeçenistan'ın farklı bölgelerinde milâttan önce III. binyıla ait mezar anıtları bulunmakta, arkeolojik veriler ışığında yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır ki bu dönemde burada tarımla uğraşan topluluklarının bulunduğu ve bu insanların çömlek yapmak ve maden işlemek gibi el becerisi gereken işleri bildikleri varsayılmaktadır. Ermeni, Gürcü ve Yunan-Roma terminolojisinde Nahçiy çatı ismi ile bilinen Gargar, Durdzuk gibi Çeçen kavim adlarının geçmeye başlaması milâttan önce IV-III. Yüzyıl dönemlerinden sonradır. Milâttan sonra I. yüzyılda Alan Kavim Birliği'ne katılan Çeçenler, IV. Yüzyılda gerçekleşen Hun istilâsından sonra Orta ve Kuzeydoğu Kafkasya'ya yayılmış olup, Kafkasya'nın siyasî hayatında aktif olarak rol oynamıştır.¹⁰⁷

Araplar ve Hazarlar arasında yaşanan savaşlar esnasında 736-738 yıllarında Durdzukistan'a yani Çeçenistan'a yapılan seferler neticesinde Çeçenistan ve Kafkasya bölgesinde İslâm inancı yayılmaya başlamıştır. Sekizinci yüzyılda Çeçenistan Moğol saldırısına maruz kalmış ve hankal vadisinde yapılan savaşı her ne kadar Çeçenler kazanmış olsalar da 1238-1240 yılları arasında Mengü Han'ın ordusundan kaçarak dağlara sığınmak durumunda kaldılar ve dağlar hariç ülkenin bütün toprakları Cuci ulusu mirasına katıldı. 1395 yılında ise Timur'un ordusu ile birlikte Sunja nehri havzasına ulaşması ile ikinci Moğol istilâsı başladı; lakin üç dört yıl süren Kafkasya hâkimiyeti sırasında Timur da dağlık kesimleri egemenliği altına alamadı. Çeçenler, Moğollar'ın iki asır kadar Kuzey Kafkasya'nın düzlüklerini kontrol altında tuttukları süreçte sığındıkları dağlarda özgürlüklerini korumayı başardılar ve bu uzun savunma yıllarında farklı bir kale mimarisini geliştirdiler. Çeçen-İnguş

¹⁰⁷ Sultanoviç, Jamuhanov Culeyman, Çeçenistan, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cecenistan>.

kale mimarlarının ünü bütün Kafkasya'ya yayıldı; günümüzde de Çeçenistan'ın dağlık kesimlerinde harükulade kale kalıntlarına denk gelinmektedir.¹⁰⁸

Çeçenlerin tarih sahnesine çıkışı, Cengiz Han ordusunun Kafkasları istilası sonrası Tatarların yönetimine girmeleri iledir. İstila sonrası Çeçenler, Dağıstan birliğini temsil eden Cengiz Han sülalesinden Şamhallar'a tabi oldular. Ancak Aksallar tarafından yönetildi ve içişlerinde Özerk kaldılar. Kıpçak Hükümdarı Toktamış'ın yenilişi ile Timur orduları kanlı izler bırakarak Çerkes, Dağıstan ve Çeçen topraklarına girmişlerdir.¹⁰⁹

16. yüzyılın ilk yarısında Çarlık Rusya'sı Kuzey Kafkasya'ya doğru sistemli bir şekilde yayılmaya başlamıştır ve Terek nehri boyunca Rus Kazakları'nın iskânı sağlanmıştır. Bu dönemde Rus kaynaklarında Nahçiy adı ile anılan Çeçenler, ve Çeçenlerin yaşadıkları topraklar ise Çeçenya olarak geçmiştir. Kazan ve Astrahan hanlıklarının ele geçirilmesi ve Güney Kafkasya'da işgalin tamamlanması ile sıra Çeçenlerin yaşadığı Kuzey Kafkasya'ya gelmiş olup bölgede Ruslar ve Çeçenler arasında yoğun ve şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.

Çarlık Rusya'sının baskısıyla dağlara çekilen Çeçenler, İmam Gazi-Muhammed'in (ö. 1832) Dağıstan'da başlattığı ve halefleri Hamza (Gavzat) Bey (ö. 1834) ile Şeyh Şâmil'in (ö. 1871) devam ettirdikleri ünlü direnişe katıldılar. Şeyh Şâmil'in 1859'da teslim olmasına değin süren savaşta Çeçenler Rusları Kafkaslarda bozguna uğratsa da sonunda imparatorluk Rusya'sı Çeçenistan'a ve Kuzey Kafkasya Topraklarına egemen olmuştur. Bu dönemden Bolşevik İhtilaline kadar geçen süreçte Çeçenler Çarlık Rusya'sı idaresinde kalmıştır. Çarlık Rusya'sı bölgedeki hakimiyetini gerçekleştirmek adına 1864 yılında Çeçenlerin de bulunduğu ve çoğunluğunu Çerkezlerin oluşturduğu Kafkas halklarını zorunlu göçe tabi tutmuştur. Çeçenler, 1918 yılına kadar Çarlık egemenliği altında kalmıştır. Bolşevik İhtilali ile birlikte Rusya'da iç savaş yaşanmasından faydalanan Çeçenler ve diğer Kuzey Kafkasya halkları Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti adı altında bir devlet kurmuşlardır lakin iç savaşı kazanan kızıl ordu 1921 yılında Kuzey Kafkasya'ya girerek bu oluşuma son vermiş ve Çeçenler ve Kuzey Kafkasya'yı Sovyet egemenliği altına almıştır. Çeçenler kurulan Çeçen-İnguş Özerk Yönetimi ile Sovyet Devleti içerisinde varlığını sürdürmüştür. Sancılı ve zorlu süreçte Çeçenler 1944 yılında bir kez daha sürgüne tabi tutulmuş Çeçenler anavatanından koparılarak Kazakistan'ın steplerine sürgün

¹⁰⁸ Sultanoviç, Jamuhanov Culeyman, Çeçenistan, **TDV İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cecenistan>

¹⁰⁹ Kuloğlu, Rüştü Mürşit, Çeçenistan'da Sosyo Kültürel ve Siyasi Gelişmeler, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, s. 42.

edilmiştir. 1957 yılından sonra ülkelerine dönebilen Çeçenler, 1991 yılına kadar Sovyet idaresinde kalmışlardır. 1991 yılında bağımsızlık ilanı ile birlikte Çeçenler bir süre bağımsızlık mücadelesi de vermiştir lakin 2000 yılında Rusya Federasyon'u Çeçenistan'a tamamıyla hâkim olmuştur.

4.1.1. İmamlar Dönemi

Kuzey Kafkasyalıların ilk Nakşibendî Şeyh'i Şeyh Mansûr Kuzey Kafkasya'daki Rus işgaline karşı örgütlü ilk direnişi başlatan kişidir.¹¹⁰ Çeçenistan'da Çarlık Rusya'sının devasa boyuttaki ve son derece güçlü ordularına karşı savaşı başlatan ve bu doğrultuda ilk bayrak açan kişi Şeyh Mansûr'dur.¹¹¹ İmparatoriçe Katerina'nın güneye doğru genişleme planlarını uygulayacağı sırada Şeyh Mansûr Çeçen halkını birleştirmeye çalıştı ve bu yolda büyük fedakarlıklar sergileyerek Ruslara karşı cephe açtı.¹¹² Lakin 1791'de Anapa kuşatmasında esir düştü ve tarihler 1794 yılını gösterdiğinde Schülüsselburg'ta esaret altında vefat etti. Kuzey Kafkasya'da Müslüman topluluklar için büyük bir umut kaynağı olan Şeyh Mansur, Rus işgaline karşı tesis etmeye çalıştığı İslâm birliği hedefini hayata geçiremedi.¹¹³ Kafkasya ve Çeçenistan'da Rus işgaline karşı bir direniş hareketi olarak başlayan ve daha sonra yaşadığı kurumsallaşma ile bölgede bir devlet yapısı oluşturan Mürizdizm hareketinde İmamlar Dönemi olarak adlandırılan süreç, İmam Gazi Muhammed ile başlayan İmam Hamzat ile devam eden ve İmam Şeyh Şamil ile de zirve noktasını yaşayıp son bulan bir direniş ve devletleşme modelidir.¹¹⁴

İmam Gazi Muhammed döneminde ortaya çıkan ve İmam Hamzat ile Şeyh Şamil dönemlerinde büyüyen Mürizdizm hareketi, özellikle Şeyh Şamil döneminde son derece organize bir yapıya ulaşmış, zamanla kurumsal bir yapıya kavuşarak devletleşme imkânına erişmiştir. Bu dönemde filizlenen Mürizdizm Hareketi Dağıstan'dan başlayarak zamanla Kuzey Kafkasya'daki bütün Müslüman unsurları bir bayrağın gölgesinde ve bir devletin çatısı altında birleştirmeyi başarmış ve toplumu yeniden şekillendirerek kendi kendine ortaya çıkardığı bu oluşumuna şeriat devleti boyutu kazandırmıştır.¹¹⁵

¹¹⁰ Efe, Fikret, **Şeyh Şamil'in 100 Mektubu**, Şûle Yayınları, İstanbul, 2004. s. 61-82.

¹¹¹ Hızal, Ahmet Hazer, **Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Davası**, Orkun Yayıncılık, Ankara, 1961. s. 34.

¹¹² Erel, Şerafeddin, **Dağıstan ve Dağıstanlılar**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1961, s. 114.

¹¹³ Aydın, Mustafa, "**Şeyh Mansûr**", DİA, İstanbul, 2010, XXXIX, 62.

¹¹⁴ Sole, Sefa, "Kafkasya'da Rus Emperyalizmi ve Kafkas Direnişi", <https://www.stratejikortak.com/2016/06/kafkasya-rusya-kafkas-direnisi.html>.

¹¹⁵ Efe, Fikret, **Şeyh Şamil'in 100 Mektubu**, Şûle Yayınları, İstanbul, 2004. s. 56-57.

Kurucusu olan İmam Gazi Muhammed ile birlikte teşkilatlanma sürecine giren Müridizm hareketi Şeyh Şamil'in imamlığı döneminde tam anlamıyla kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Kuzey Kafkasya tarihinde bir ilk olarak Dağıstanlılardan Çeçenlerden, Çerkezlerden, Osetinlerden, Karaçaylardan ve diğer Dağlı kabilelerden müteşekkil oluşturulan Kuzey Kafkasya Devleti inşa edilmiştir.¹¹⁶

Kuzey Kafkasya Çarlık işgali ile mücadele ederken bu mücadelenin içerisinde doğan ve İmam Gazi Muhammed'in önderlik ettiği Müridizm Hareketinin Kurumsallaşması ve devletçi bir yapıya dönüşmesi neticesinde Kuzey Kafkasya'da İmamlar Dönemi diye de ifade edilen ismi konulmamış bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır. Bu devlet çatısı altında Çeçenler ve Kuzey Kafkasya halkları Rus işgaline karşı mücadele etmiş ve ciddi zaferler kazanmıştır.

İmamlar döneminde Çeçenler ve Kuzey Kafkasya halkları tek bir devlet çatısı altında toplanmış askeri, mali, idari ve yargı şekillerine kadar kural ve kaideleri belirlenen bir oluşumla Ruslara karşı mücadele verilmiştir. İmam Gazi Muhammed ve beraberindeki müridlerin 1830 yılından itibaren Ruslarla mücadele etmesi ile başlayan İmamlar dönemi Şey Şamil'in 1859'da Ruslara teslim olması ile birlikte sona ermiştir. Bundan sonraki süreçte Çeçenler ve Kuzey Kafkasya toprakları Rusya'nın hakimiyeti altına girmiştir.

4.1.2. Çarlık Rusya'sı Döneminde Çeçenistan

Rusların Kafkasları işgali ile birlikte Çeçenler ve Kuzey Kafkasya halkları önce İmam Mansur önderliğinde sonrasında ise İmam Gazi Muhammed, İmam Hamzat ve Şeyh Şamil gibi önderler ile birlikte Ruslara karşı direnişe geçmiştir ve bu direnişin 1859'da Şey Şamil'in teslim olması ile birlikte son bulması neticesinde Kuzey Kafkasya'da Rus işgali kalıcı hale gelmiştir. Ruslar bölgede oluşturdukları yönetim birimleri ile Kuzey Kafkasya halklarını farklı yönetim birimlerine ayırarak idaresi altına almıştır. Çeçenler 1918 yılına kadar Çarlık Rusya'sının idaresi altında kalmıştır. Birinci dünya savaşı ile birlikte çatırdayan Çarlık imparatorluğu Lenin önderliğindeki Bolşeviklerin gerçekleştirmiş olduğu ihtilal sonrası yıkılmıştır. Çarlık Rusya'sının yıkılması ve Bolşeviklerin iktidara gelmesi ile birlikte Çarlık Rusya'sının varlığını sürdürmek isteyen Çarlık Subaylarının oluşturduğu Beyaz Ordu ile Bolşeviklerin oluşturduğu Kızıl Ordu arasında iç savaş patlak vermiştir bu süreçteki askeri ve siyasi boşluktan faydalanan Çeçenler ve Kuzey Kafkasya halkları Kuzey Kafkasya Cumhuriyetini kurmuşlardır 1921

¹¹⁶ Efe, Fikret, "Şeyh Şamil'in Mektuplarının İçerik Analizi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 2003, s. 265-266.

yılında kızıl ordunun Kafkaslara girmesine kadar Çeçenistan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti içerisinde varlığını sürdürmüştür.

4.1.3. Sovyetler Birliği İdaresinde Çeçenistan

1917 yılında Bolşevik İhtilali sonrasında Çarlık Rusya'sı tarihin tozlu sayfalarına karışırken Rus toprakları üzerinde Sosyalist ideolojiyi benimsemiş Bolşevikler egemenliklerini ilan etmiştir. Bu durum neticesinde Bolşevik devrimiyle yıkılan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti bünyesinde bulunan Çeçenistan toprakları üzerinde yeniden Ruslar hakimiyet kurmuştur. 1922 yılı Mayıs ayında Kızıl Ordunun, Bolşevik ihtilali sonrası bağımsızlıklarını ilan eden Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'a tekrardan girmesi neticesinde bu bölgelerde sosyalist Sovyetlere bağlı cumhuriyetler kurulmuştur. Güney Kafkasya'daki ayrılıkçı hareketlerden etkilenen Kuzey Kafkasya halkları bağımsızlık ilan etmek istemişlerse de başarılı olamamışlardır. Bu yıllarda Uzun Hoca önderliğinde Kızıl Orduya karşı girişilen direniş harekâtı Ruslar tarafından bastırılmış ve Çeçenler Sovyetler Birliği idaresinde oluşturulan Çeçen-İnguş Otonom Cumhuriyeti içinde yer almıştır.¹¹⁷

Sovyet döneminde izledikleri politika gereği Rusya, etnik yapılarında farklılıklar olan coğrafyaları özerk idare birimlerine ayırmıştır ve böylelikle bu bölgelerde yaşayan halkları birbirinden ayırıştırılması sağlanmıştır. Uygulanan bu politika temelinde SSCB bünyesinde Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Çeçenistan, İnguşistan ve Asetistan (Osetya) otonom idarelerini kurulmuştur. 1936 yılında ise Sovyet yönetimi tarafından alınan karar neticesinde Çeçenistan ve İnguşistan özerk cumhuriyetleri Rusya Federasyonu'na bağlı Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı altında birleştirildi. 1944 yılında Josef Stalin'in emri ile gerçekleştirilen zorunlu göç sonrası Çeçenler topraklarından sürülmüş ayrıca Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti feshedilerek topraklarının bir kısmı Kuzey Osetya'ya, bir kısmı da Dağıstan'a verildi; böylelikle bölgede yaşayan unsurlar arasında da etnik çatışmalar için uygun ortam oluşturulmuştur. On üç yıl sonra tarihler 9 Ocak 1957'yi gösterdiğinde eski otonom idare, Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ismi ile bir kez daha tesis edilmiştir.¹¹⁸

Komünist Parti Genel Sekreteri ve Sovyetler Briliği'nin lideri Josef Stalin Almanlarla yaşanabilecek olası bir savaşta Çeçenlerin ayaklanmasından endişe duymaktaydı. Bu sebepten

¹¹⁷ Yeşil, Caner, "Çeçen Sorunu ve Günümüzde Çeçenistan", <http://www.academia.edu/>, 2005, s. 1-4.

¹¹⁸ Sultanoviç, Jamuhanov Culeyman, Çeçenistan, **TDV İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cecenistan>.

ötürü. Sovyet yönetimi Çeçen halkını kendi topraklarından koparıp Orta Asya ve Sibirya'nın soğuk steplerine zorunlu göçe tabi tutmuş akabinde ise Çeçen-İnguş Otonom Cumhuriyetini lağvederek Çeçenistan topraklarına Rus ve diğer Sovyet halkları iskan etmiştir. Çeçenler II. Dünya Savaşı'nda Almanlar ile iş birliği yaptığı gerekçesi ile ciddi suçlamalara maruz kalmış ve bu nedenle, 23 Şubat 1944'te İnguşlarla birlikte sürgüne gönderilmiştir. Göç öncesi hazırlık yapmalarına dahi fırsat verilmeyen Çeçenler, yanlarına çok az malzeme alabilmişlerdir ve arakalarında bıraktıkları tüm malları ve hayvanlarına el konulmuştur.¹¹⁹ *“Zor kullanılarak Kazakistan ve Sibirya topraklarına göç ettirilen Çeçen ve İnguşların yaklaşık olarak %20'si elverişsiz hava koşulları ve açlıktan dolayı hayatlarını kaybetmiştir. Bununla birlikte yerleştirildikleri bölgelerdeki iklim şartlarına uyum sağlayamayan ve salgınına bağlı hastalıklar nedeniyle de pek çok kişi yaşamını yitirmiştir. Çeçen ve İnguşların sürgün süresince nüfus kaybının yaklaşık %38 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir.”* *“Göç esnasında ve göçten sonraki süreçte yaşamını yitiren Çeçenlerin sayısının ise yaklaşık olarak 200.000 kişi civarında olduğu tespit edilmiştir.”*¹²⁰ 5 Mart 1953'te Stalin'in ölmesiyle Çeçenlere yönelik baskılar azalmış, seyahat ve oturma izinleri almaları kolaylaşmıştır. 1956 yılından itibaren sürgünde bulunan Çeçenler tekrar ata mirası topraklarına dönmüşlerdir. Lakin Çeçenler, anwatanlarına döndüklerinde bölgede yer sorunun yanısıra, işsizlik gibi büyük sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır.¹²¹

4.1.4. 1936 Anayasasına göre Çeçenistan'ın Mevcut Politik Durumu

1936 yılında Kremlinde ilan edilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası ile birliğin özellikleri yapısı ve birliği oluşturulan cumhuriyetler belirtilmiştir. Bu anayasa ile birlikte Sovyetler Birliğini oluşturan on altı Sovyet Cumhuriyeti ve bu cumhuriyetler bünyesinde yer alan özerk cumhuriyetler belirlenmiştir.

1936 anayasası ile Sovyetler Birliğini oluşturan on altı Sovyet Cumhuriyeti de aynı statüde yer almıştır. Çeçenistan ise bu cumhuriyetlerin dışında tutulmuş ve statü olarak farklı bir noktada konumlandırılmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini oluşturan 16 cumhuriyetten biri olan Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde oluşturulan özerk cumhuriyetler yer almaktadır. Çeçenler de 1936 yılında oluşturulmuş olan ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist

¹¹⁹ Budak, Muhammed Cihad, “Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin ve Kadirovlar Dönemi”, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi**, 2018, s. 189.

¹²⁰ Shashani, Mohammed, “1944 Çeçen Sürgününün Altmış Altıncı Yıldönümü”, <http://www.way-nakh.com/tr/2010/02/1944-cecen-surgununun-altmis-altinci-yildonumu/>,

¹²¹ Budak, Muhammed Cihad, “Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin ve Kadirovlar Dönemi”, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi**, 2018, s. 189.

Cumhuriyetine bağılı bulunan Çeçen-İnguşya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde kendilerine yer bulmuştur. Çeçenlerin Sovyetler Birliğı içerisinde sahip olduğı bu statü bağımsızlık sürecini de önemli ölçüde etkilemiştir. Çeçenlerin, Sovyetler Birliğini oluşturan 16 cumhuriyetin dışında ve Rusya'ya bağılı özerk bir yapıda olması Rusya'nın Çeçenlerin bağımsızlığına şiddetle karşı çıkmasına yol açmıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliğı'nin dağılması sonrasında birliğı bir arada tutan 15 cumhuriyet bağımsız olmuştur ve Sovyetler Birliğı ortadan kalmıştır. Bu siyasi boşluktan yararlanan Çeçenler de bağımsızlık ilanında bulunmuştur. Lakin Çeçenlerin mevcut özerk statüsünde ötürü Ruslar bu bağımsızlık ilanına karşı çıkmıştır. Bunun nedeni ise Çeçenler ile aynı statü de Rusya'ya bağılı birçok özerk cumhuriyetin yer alması ve bu bağımsızlık ilanının diğerk cumhuriyetleri de teşvik edeceği yönündeki endişedir. Rusya bu çıkarımında hiç de haksız sayılmamalıdır. Öyleki Çeçenlerin bağımsızlığının Kremlin tarafından kabul edilmesi sonrası Çeçenistan ile aynı statüye sahip olan özerk cumhuriyetlerin bu durumdan cesaretlenmesi ve olası bir bağımsızlık ilanını kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise Rusya'nın toprak bütünlüğüne ve yapısına ciddi zarar verebilmektedir. Tüm bu olasılıkları analiz eden Kremlin ise Çeçenlerin bağımsızlığına şiddetle karşı çıkmakta ve bu minvaldeki hareketleri etkin bir biçimde bastırmaktadır.

4.1.5. Rusya Federasyonu Döneminde Çeçenistan

Sovyetler Birliğı içerisinde çatırdamaların başlaması ile birlikte 1980'lerin sonunda Çeçenistan'da muhalif ve ayrılıkçı söylemlerde artış gözlemlenmiştir. 1985 yılında Gorbaçov liderliğinde Glasnost yani açıklık politikasının uygulanması ile birlikte Çeçenistan'daki ayrılıkçı fikirler daha gür şekilde dillendirilmeye başlanmıştır. Çeçenistan'da 1989 yılı sonrasında dini motifli örgütler ve bağımsızlık yanlısı siyasal hareketler mantar gibi türemeye başlamıştır. Bunlar arasında Vaniah Demokrat Partisi, Çeçen Bart Komitesi, Çeçen ve İnguş Halk Cephesi ve Kafkas Topluluğı sayılabilir.¹²² Cevher Dudayev liderliğinde Çeçenler 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiş olup Çeçen-İnguş Özerk Yönetimi Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti adını almıştır daha sonra 1992 yılında İnguşlar Çeçenistan'dan ayrılarak Rusya Federasyonuna bağlanmıştır. 1994 yılında Çeçenistan'ı işgal eden Rusya 1996 yılında çekilmek zorunda kalsa da 1999 yılında tekrardan başkent Grozni'yi işgal etmiş ve Çeçen direnişine son verip Çeçenistan İçkerya Cumhuriyetini lağvedip Rusya'ya bağılı Çeçenistan cumhuriyetini kurmuştur. Haziran 200'de Rusya Ahmet Kadirov'u Çeçenistan Cumhuriyeti'nin başına getirmiştir. Ahmet Kadirov'un hayatını kaybetmesi sonrası oğlu Ramazan Kadirov'un devlet

¹²² Yeşil, Caner, "Çeçen Sorunu ve Günümüzde Çeçenistan", <http://www.academia.edu/>, 2005, s. 4.

Başkanlığını yürüttüğü Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti varlığını günümüzde Rusya Federasyonu içerisinde sürdürmektedir.

4.1.6. Çeçenistan Cumhuriyeti

1991 yılında Sovyetler Birliğinden ayrılarak Bağımsızlığını ilan eden Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti varlığını fiilen 2000 yılına kadar sürdürebilmiştir. 1999 yılında İkinci Çeçen-Rus savaşının başlaması sonrasında Rusya Çeçenistan'ı kısa sürede işgal etmiş ve Çeçen direnişçiler dağlara çekilirken Rusya güdümünde Ahmet Kadirov'un yönetiminde Rusya Federasyonuna bağlı Çeçenistan Cumhuriyeti Kurulmuştur. Rusya Federasyonuna bağlı Özerk bir cumhuriyet olan Çeçenistan'ın Başkenti Grozni olup günümüzde devlet başkanlığı görevini ise Ramazan Kadirov yürütmektedir. Ahmet Kadirov'un 2004 yılında bombalı saldırıda hayatını kaybetmesi neticesinde yerine geçici süreliğine Alu Alkhanov getirilmiş 2007 yılında ise Ahmet Kadirov'un oğlu günümüzde de bu görevi yürüten Ramazan Kadirov getirilmiştir.

4.1.7. Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti

Sovyetlerin dağılması ile birlikte 1991 yılında Çeçenler ve İnguşlar birlikten ayrılarak Çeçenistan-İçkerya cumhuriyetini kurup bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Daha sonra 1992 yılında İnguşlar yaptıkları halk oylaması sonucu Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinden ayrılarak Rusya Federasyonuna bağlanmışlardır. 1994 yılında Rusların işgali ile birlikte Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinde savaş ve çatışma sürmüştür 1996 yılında ise Rusya Federasyonu Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti ile Hasavyurt anlaşmasını imzalayarak ülkeden çekilmiş ve Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti'nin tanınmasının ve bağımsızlığının önü açılmıştır. Lakin 1999 yılında Rusya Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetini tekrar işgal etmiş ve Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetini ortadan kaldırarak Çeçenistan Cumhuriyetini kurmuştur. Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinin temsilcileri ise çekildikleri Kafkas dağlarında direnişini sürdürmüştür. *Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Cevher Dudayev'dir*¹²³ dudayev'in 1996 yılında Dudayev'in ölümü neticesinde Zelimhan Yandarbiyev cumhurbaşkanı olmuştur. Yandarbiev'den sonra 1997 yılında yapılan seçimleri kazanan Aslan Mashadov Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti'ni 3. Cumhurbaşkanı olmuştur. 2000 yılından sonra De Facto olarak varlığını sürdüren Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanlığı görevini, Aslan Mashadov'un ölümünden sonra sırasıyla Abdulhalim Sadullayev ve Doko Umarov yürütmüş daha sonra Doko Umarov Çeçenistan-İçkerya cumhuriyeti'nin lağvedildiğini

¹²³ Sole, Sefa, "Asi Kumandan Cevher Dudayev", <https://www.stratejikortak.com/2016/07/cevher-dudayev-kimdir.html>.

açıklamıştır. Günümüzde ise Kendisini Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti Devlet başkanı olarak gören Ahmet Zakayev sürgünde bu fiili olarak sonrandırılmış Cumhuriyetin cumhurbaşkanlığını yürütmektedir.

4.1.8. Kafkasya Emirliği

1994 yılında Rusların Çeçenistan'ı işgali ile birlikte Çeçenistan'da çatışmalar şiddetlenmiştir. Ve bu savaşın dünya kamuoyunda geniş yankı bulması Müslüman coğrafyalardan Çeçen Cihadı olarak adlandırılan bu savaşa katılmak için binlerce insanın yıllar içerisinde bu coğrafyaya gelmesine yol açtı. Kuruluşunun aksine Laik ve milliyetçi temelden uzaklaşan Çeçenistan mücadelesi özellikle 1999 yılındaki İkinci Çeçen Rus savaşından sonraki yıllarda Çeçen direnişin karakteri değişmiş ve vahhabi Selefî unsurların etkisi ile Çeçen direnişi selefî bir boyut kazanmıştır. Küresel Cihat ekolünü benimseyen militanların Çeçen direnişini yönlendirmesi neticesinde 2007 yılında Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti lağvedilmiş ve Doko Umarov Kafkasya Emirliğinin kurulduğunu ilan etmiştir. Etki sahası, askeri ve politik gücü son derece sınırlı olan Kafkasya Emirliği De Facto bir oluşum olup Kafkasya bölgesinde çeşitli sahalarda yürüttüğü gerilla tipi saldırılar dışında etkinliği ve kabul edilebilirliği zayıf ve güçsüz bir oluşumdur Kafkasya Emirliği ile Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya'daki ayrılıkçı unsurlar tek çatı altında birleştirilmiş ve Rusya'ya fkarşı faaliyetlerini bir arada yürütmektedirler lakin emirliğin sahip olduğu selefî ideoloji sebebi ile bölgede yeterince destekçi bulamamakta ve meşruiyete sahip değildir.

- Nohçi Vilayeti (Çeçenistan)
- Kalkay Vilayeti (İnguşetya ve Doğu Osetya)
- Noğay Eli Vilayeti (Stavropol eyaleti)
- Çerkesya Vilayeti
- Kabardin Balkar ve Karaçay birleşmiş Vilayetleri
- Dağıstan Vilayeti

Yukarıda yer alan vilayetler Kafkasya Emirliği'nin sözde vilayetleri konumundadır.

4.2. Çeçenistan Açmazı: Çeçenistan – Rusya Çatışması ve Tarihsel Arka Planı

4.2.1. Kafkasya'nın Jeopolitiği

Bünyesinde barındırdığı etnik unsurların farklılığı ve zenginliği ayrıca coğrafi sınırların muğlaklığı nedeniyle, günümüzde bilim ve siyaset kulislerinde Kafkasya denilince birbirinden oldukça farklı ve çeşitli coğrafi sınırları içeren birkaç farklı Kafkasya tanımı yer almaktadır. Tarihi, etnik, sosyal ve kültürel etkenler bakımından incelemeye alındığında Kafkasya'yı yalnızca bir siyasi coğrafya değil, aynı zamanda bir etnik ve kültürel coğrafya olarak kabul ederek sınırlarını bu bağlamda yeniden tespit etmek daha doğru olacaktır. Böyle bir sınırlama, Kafkasya'nın tarihi ve etnik yapısıyla alakalı olayları daha doğru ve kolay anlamlandırıp, analiz etmemize de yardım sağlayacaktır.¹²⁴

Hazar Denizi ile Karadeniz arasında uzanan, geçit vermez yüksek dağlık arazilerin yer aldığı bu bölgeye Kafkasya denilmektedir. Tarihsel süreç incelendiğinde göze çarpan ilk detay Kafkasya ismidir. Terminolojik anlamda Kafkasya terimi İlk olarak MÖ 490 yılında Aiskhylos ismi ile anılan Yunan yazarın eserinde geçmiştir. Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir geçiş koridoru olan Kafkaslar, ismini Karadeniz'den başlayıp Güneydoğu da Hazar Denizi kıyılarına kadar uzanan ve geçit vermezliği ile nam salmış Kafkas dağlarından almaktadır.

Kavkas adı eski Yunanlılardan Romalılara *Kavkasus* biçiminde geçmiş ve tarih boyunca Kafkasya'da ki Büyük ve Küçük Kafkas dağları olarak ifade edilen sıradağların ismi olarak kullanılmıştır. Ortaçağ dönemi süresince kullanılmayan ve Kafkas halkları tarafından yaşadıkları bölgeyi tanımlamak için kullanılmayan Kafkasya ismi, 18. yüzyıl başlarında Çar 1. Petro yönetimindeki Rusya tarafından Kafkasya topraklarının işgalinin akabinde bir kez daha canlandırılmış ve Rusya'nın yeni işgal ettiği bu dağlık coğrafyayı tanımlamak için eski Yunanlıların ve Romalıların kullandığı *Kavkasus* adı *Kavkaz* biçiminde Rus diline ve literatürüne girmiştir.¹²⁵

Bölgeye ismini veren Kafkas dağları, Karadeniz'in kuzeydoğusundaki Taman Yarımadasından, güneydoğu da Hazar Denizinin batısındaki Apşeron Yarımadasındaki Bakü şehri dolaylarına kadar uzanmaktadır.

¹²⁴ Tavkul, Ufuk, “ Etnik ve Siyasi Sorunlar Denkleminde Kafkasya”, *Yeni Türkiye Dergisi Kafkasya Özel Sayısı*, 2015, s. 44.

¹²⁵ Kırzioğlu, Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451 – 1590)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

Türkiye'nin yüzölçümünden biraz daha fazla olan ve Avrupa ile Asya'yı bir köprü gibi birbirine bağlayan Kafkasya, 440,194 km² 'lik bir alana karşılık geliyor. Bölge batı – doğu arasında çeşitli hatlarda 700 ila 900 km arasında; kuzey – güney yönünde ise 720 km uzunluğa sahip bulunuyor. Kafkaslar kuzeyde Kuma – Maniç depresyonuyla; doğuda Hazar Denizi; güneyde Azerbaycan ve Ermenistan'ın İran'la; Gürcistan'ın Türkiye'yle olan sınırlarıyla; batı da ise Karadeniz ve Azak Denizi ile çevrelenmektedir.¹²⁶

Karadenizden Hazar denizine doğru uzanan Kafkas sıradağlarının ikiye böldüğü, kuzeyde Don nehri deltası, Maniç Çukurluğu ile güneyde Aras Nehri ve Kars Platosu'na kadar uzanan bölgenin genel adı Kafkasya'dır. Kafkasya batıdan Karadeniz, doğudan Hazar Denizi'yle sınırlıdır kuzey kesiminde ise Don nehri deltası ve Maniç Çukurluğu ile Kuma nehri deltası güneyde Aras ve Çoruh Nehri ile çevrili bulunmaktadır. Karadeniz ile Hazar Denizi arası boyunca uzanan ve 1440 km uzunluğa sahip olan sıradağlara Kafkaslar ve bu bölge topraklarına da Kafkasya denilmektedir. Kafkasya coğrafyası siyasi ve fiziki olarak büyük ve küçük Kafkaslar olarak ikiye ayrılmaktadır. Her iki sıradağlar üzerinde, kuzeybatı – güneydoğu yönünde, yüksek doruklar bulunmaktadır. Büyük Kafkas sıradağları üzerindeki bulunan 5642 metre yükseltiye sahip Elbruz Tepesi bölgenin en yüksek zirvesini oluşturmaktadır. Kafkaslarda yükseltileri 4000 – 5500 m arasında değişen dağlar arasında, çok verimli vadiler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Kuban, Kuma, Terek, Sulak, Kura ve Aras nehirleri de, bu vadi arazilerini sulamaktadır.¹²⁷

Günümüz Kafkasya sınırlarını belirleyen salt fiziksel, politik, kültürel özelliklere dayanan bir ölçüt oluşturmak mümkün değilse de geçmişten günümüze bölgenin sınırlarını şekillendiren en önemli unsur Kafkas dağlarıdır. Kafkas dağları bölgeyi Kuzey ve Güney Kafkasya olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Tarihsel süreçte çeşitli medeniyetlere ve topluluklara ev sahipliği yapan Kafkaslar en bilindik yönüyle güney ve kuzey olmak üzere iki bölgeden oluşuyor. Güney Kafkaslar yakın zamanda yaşanan politik atmosferin de etkisi ile güneyli Kafkas halklarının yer aldığı Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan gibi bağımsız devletler yer almaktadır. Kuzey Kafkaslar ise Rusya Federasyonu'nda yer alan Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti, İnguş Özerk Cumhuriyeti, Kuzey Osetya Özerk

¹²⁶ Yüceşahin, M. Murat, “ Kafkaslar: Mekan ve Nüfus”, *Yeni Türkiye Dergisi Kafkasya Özel Sayısı*, 2015, s. 57,58.

¹²⁷ Özey, Ramazan, *Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası*, Pegem Akademi Yayınları, İstanbul 2016, s. 3.

Cumhuriyeti, Kabartay Balkar Özerk Cumhuriyeti, Karaçay Çerkes Özerk Cumhuriyeti, Adıgey Özerk Cumhuriyeti, Krasnodar Krayı ve Stavropol Krayı yer almaktadır.

4.2.2. Kafkasya'nın Stratejik Önemi

Kafkaslar, coğrafi, politik ve kültürel karakteristiklerindeki farklılıklar bakımından geçişken sınırlara sahip bir bölge olmasına rağmen, fiziksel bakımdan Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan önemli koridorlardan biri üzerinde yer alıyor. Bölgenin üstlendiği bu jeo-stratejik önem, tarihin en eski çağlarından beri, onu çeşitli medeniyetler için doğu ile batı arasında önemli bir ticaret ve geçiş yolu ve Orta Doğu, Asya ve Avrupa arasındaki önemli bağlantılardan biri durumunda tutuyor (roudik, 2009: 18; Nichol, 2010: 66).

Kafkasya her zaman, Rusya, Türkiye ve İran'ın bölgedeki egemenlik mücadelelerine sahne olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde jeostratejik konumunun bir yansıması olarak uzun yıllar işgal ve istilalara maruz kalmış, bölge üzerinde hakimiyet mücadelesi tarihin her döneminde kendisini göstermiştir. yakın geçmişte ise Türkler, Ruslar ve Farsiler Kafkasya bölgesinde yeni güç mücadelesine girişmişlerdir. Bölge 1800'lü yıllardan itibaren ise tamamıyla Rusya'nın egemenliğine boyun eğmiştir. Kafkasya'nın bu noktada jeostratejik özelliklerini ise büyük oranda fiziki coğrafya özellikleri şekillendirmiştir.

Kafkasya'nın fiziki coğrafyasıyla ilgili bilgiler ise genel hatlarıyla şöyledir. Kafkas dağlarının oluşturduğu doğal set Kafkasya'yı Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya olarak iki bölgeye ayırır. Bu doğal setten güney ve kuzeye geçişi olanaklı kılan sadece iki büyük geçit vardır: bunlar Derbent ve Daryal geçitleridir. Diğer geçitlerin sayısı 70 kadardır. Ancak bu geçitler çok dar patikalardır ve iklim koşulları nedeniyle yılın büyük bir bölümünde kapalıdır.

Kafkasların dağlık, engebeli ve oldukça zorlu arazi yapısına sahip olması bölgede ulaşım faaliyetlerini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Kafkasya'daki ulaşım olumsuz etki etmesinin yanısıra bölgedeki zorlu arazi koşulları, bu coğrafyada yaşayan halkların diğer bölgelerden soyutlanmasına ve izole bir yaşantı sürmesine de yol açmış olup kültürel ve etnisite temelinde son derece zenginlik ve çeşitlilik arz eden lakin parçalanmış bir Kafkasya coğrafyasının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu olumsuzlukların yanısıra bölgedeki fiziki coğrafya faktörlerinin Kafkasya için en önemli avantajı bölgeyi işgallere karşı korumasıdır. Her ne kadar coğrafya büyük oranda engel olsa da Kafkas halkları sahip oldukları kültürel yapıları sayesinde diğer medeniyetlerle yakın ilişki kurmayı başarmıştır ve günümüzde Kafkas kültürünün şekillenmesinde; Türk, Hun, Hazar, Kıpçak, Yunan, Roma gibi medeniyetler önemli

paya sahiplerdir. Kafkasya'da otokton halk ağırlıklı olarak dağlık kesimlerde yaşarken dışarıdan göç yolu ile gelen halklar ise güney ve kuzeydeki dış ve düzlük bölgelerde yaşamışlardır.

Etnik açıdan zengin ve sorunlu bir mirasa sahip olan Kafkasya coğrafyasındaki etnik oluşumu üç temel grupta irdelemek olasıdır. Türk olanlar; Güney Kafkasya'da yaşayan Azeriler, Kuzey Kafkasya'da yaşayan otokton halklar ise Kumuk, Nogaylar, Karaçay ve Balkar'lardır. İndo-Germenler; Ermeniler ve Ossetler'lerdir. İber-Kafkas halkları ise; Gürcüler, Dağıstanlılar, Abhazlar, Adigeler ve Çeçenlerdir. Dağıstanlı ve Çeçenler'de Kuzey Kafkasya'da yerleşiklerdir.

Kafkasya, bulunduğu coğrafi bölge ve komşu havzalar olduğu kadar, Asya ve Avrupa siyasi dengelerinde önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Kafkasya'nın coğrafi yapısı bölge ülkelerinin iktisadi, ictimai, askeri ve siyasi hususlarında etkilidir. Jeostartejik ve fiziki yapı bölge politikalarını yönlendirebilmektedir. Kafkasya üzerinden geçen/geçirilmeye çalışılan enerji hatları, Kafkasya'nın sarp sıradağları arasında bulunan geçitler ve engeller bölge ülkelerinin siyasi tarihlerinde/gelişimleriyle doğrudan bağlantılıdır.¹²⁸

Kafkasya üzerinde gerçekleştirilmiş politikalar ve halen uygulanmaya çalışılan manevralar böge halkını etkilemiştir/etkilemektedir. Hazar Denizi ve çevresindeki enerji kaynakları ve bunların Batı Avrupa olmak üzere potansiyel alıcılara ulaştırılması bölgeyi etkilemektedir. Bölgesel ve uluslararası güçlerin enerji politikaları Kafkasya jeopolitiğiyle doğrudan bağlantılı olup sürekli dinamik bir yapıdadır. Politikalar, bölge halkının kendi hakkında ve geleceği ile ilgili hususlarda doğrudan iradelerini kullanıp/kullanmamalarını etkilemiştir. Kafkasların kuzeyinde ve güneyinde iç karışıklıkların, çatışmaların, birlikteliklerin ve ayrımcılıkların yaşanmasında bölgedeki çıkar çatışmaları yatmaktadır.¹²⁹

Son tahlilde görülmektedir ki Kafkasya bölgesi bulunduğu konum itibari ile Asya ve Avrupa açısından elverişli bir geçiş koridoru oluşturmasının yanı sıra jeopolitik özelliklerini oluşturan en önemli unsur olan fiziki coğrafya faktörü ile birlikte büyük nicelik kazanmaktadır. Güçlü mazisi tarihsel süreçte oynadığı kritik roller ve ayrıca sahip olduğu karmaşık ve kaotik atmosfer ve de heterojen etnik ve dinsel yapı göz önünde bulundurulduğunda Kafkasya'nın

¹²⁸ Erdemir, Halil, "Kafkasya Jeopolitiğinin Bölge Politikalarına Etkisi", *Yeni Türkiye Dergisi Kafkasya Özel Sayısı*, 2015, s. 378.

¹²⁹ Erdemir, Halil, "Kafkasya Jeopolitiğinin Bölge Politikalarına Etkisi", *Yeni Türkiye Dergisi Kafkasya Özel Sayısı*, 2015, s. 378.

tarihsel süreç içerisinde ortaya koyduğu önemi ve jeopolitiği günümüzde de sürdürdüğü görülmektedir. Öyle ki Hazar Denizi ve çevresindeki enerji kaynakları ve bunun yanı sıra Kafkasya'nın kendi sahip olduğu enerji kaynakları baz alındığında bölgenin günümüzde neden Türkiye, İran, Rusya, AB, NATO ve ABD arasındaki güç çatışmalarına sahne olduğu çok daha net bir biçimde anlaşılmaktadır.

Kafkasya bölgesi özelinde Kuzey Kafkasya ve yerel boyutta Çeçenistan jeopolitik unsurları dikkate alındığında stratejik öneme sahip bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Geçmiş çağlardan günümüze Kafkasya bölgesi sürekli istila ve işgallere maruz kalmış olup büyük güçlerin bölgesel ve yerel aktörlerin başat küresel oy kurucuların hedefinde olmuş büyük devletler devletlerini daha da güçlendirmek, nüfuz ve imtiyaz kazanabilmek güçlerini ve iktidarlarını sağlamlaştırmak adına toprak arayışına girmişlerdir. Bu noktada Kafkasya coğrafyası, bulunduğu konum ve sahip olduğu jeopolitik avantajlarından ötürü hedef haline gelmiş ve güçlü devletlerin rekabetinden doğan çatışma ve şiddete maruz kalmıştır.

Karadeniz ile Hazar denizi arasında kalan Avrasya ile Avrupa'yı birleştiren bir koridor özelliği taşıyan Kafkasya aynı zamanda aşılmaz sarp ve yalçın dağları ile dışarıdan gelecek saldırılara karşı korunaklı bir yapıya sahiptir. Enerji arzına yakın bir noktada bulunması ve bu kaynakların dünya pazarına taşınması için de köprü konumunda olan ayrıca sahip olduğu doğal kaynakları ile önemli zenginlikleri coğrafyasında barındıran Kafkasya bölgesi geçmişten günümüze önemini ve değerini korumaktadır. Tarihsel süreç içerisinde başat unsurların egemenlik kavgasına tuttuğu Kafkasya, 17. Yy'dan itibaren de Osmanlı, Rusya ve İran'ın çıkar çatışmalarına sahne olmuştur.

Güney ve Kuzey Kafkasya olarak ayrılan Kafkasya coğrafyası içerisinde Kuzey Kafkasya jeopolitik açıdan oldukça fazla bir değere sahiptir. Kuzey Kafkasya bulunduğu konum itibari ile Rusya Federasyonu'nun Karadeniz ile Hazar Denizi arasında bulunan kara köprüsü niteliğindedir. Bu sebeple Doğu-Batı ve Kuzey-Güney arasında aynı zamandaticaret kavşağıdır. Tüm bu anlatılan yönleri ile Kuzey Kafkasya Rusya için stratejik öneme haiz bir coğrafyadır. Kuzey Kafkasya ayrıca Rusya'nın kesimimde yer alması hasebiyle Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve İran'a karşı adeta sınır karakolu olarak bölgenin savunmasında doğal bir hat olarak uzanmaktadır. Bunun yanısıra Kuzey Kafkasya aynı zamanda Hazar Havzası'ndaki petrolün Karadeniz kıyısındaki limanlara ulaştırılmasını sağlamakta ve Avrupa ile Ortadoğu pazarına bölgedeki kaynakların aktarımına aracı

olmaktadır. Kuzey Kafkasya bir tarım ve hayvancılık bölgesi olarak Rusya'nın tarım üretiminde önemli bir yer tutmaktadır.¹³⁰

Kuzey Kafkasya mazisi amansız mücadeleler ile doludur Kuzey Kafkasya demek direniş ve mücadele kültürü demektir. Bu coğrafya kavşak noktasında bulunması nedeniyle tarihsel süreç içerisinde yoğun şekilde savaflara, işgale ve göçlere maruz kalmıştır. Yaşanan tüm bu süreçler ise Kuzey Kafkasya'daki farklılıkların, zenginliğin ve kültürün esas belirleyicisidir. Bölge İskit, Sarmat, Yunan, Roma, Moğol, Avar ve Hun gibi o dönemin başat aktörlerinin işgallerine maruz kalmış ve günümüzdeki Kafkas halklarının tamamı bu savaflar ve derenişlerin sonucunda kültürel kimliklerini biçimlendirerek bir arada Kuzey Kafkasya toplumu ve Kültürü inşa etmişlerdir.¹³¹

4.2.3. Kafkasya'da Rus Emperyalizmi ve Rusların Kafkasya'yı İşgali

Cengiz Han'ın söylediği gibi “At sırtında dünyayı fethetmek kolaydır. Zor olan inip onu yönetmektir.” Nitekim Cengiz Han'ın bu sözleri kendisinin ölümünden sonra doğruluğunu göstermiştir. Cengiz Han'ın ölümü ile birlikte Moğol imparatorluğu toprakları Cengiz Han'ın oğulları arasında paylaşılmış ve sonrası bu imparatorluğun ardılları olarak Kubilay Hanlığı, Çağatay Hanlığı, İlhanlılar ve Altın Orda devleti ortaya çıkmıştır. Bugün ki Rusya Federasyonu'nun sınırları içerisinde oldukça geniş bir alana yayılan Altın Orda devletinin ise varlığını uzun yıllar sürdürememiş ve artan taht kavgaları neticesinde yıkılmıştır. Altın Orda Devleti'nin yıkılmasıyla beraber daha önce Altın Orda Devletine vergi veren ve himayesinde bulunan Moskova Knezliği bağımsız olmuş ve Rusların Knezlikten imparatorluğa geçişinin temelleri atılmıştır.

Asya ile Avrupa arasında doğal bir sınır olmasının yanında, Kafkasya, aynı zamanda Daryal ve Derbend gibi oldukça kıymetli geçitlere sahip olan Kafkasya bu bağlamda stratejik öneme haiz bir coğrafyadır. Ancak Kafkasya'nın stratejik önemini artıran hususlar yalnızca bu anlatılanlar ile de sınırlı değildir. Akdeniz'den Karadeniz ve Azak denizine kadar uzanan birbirine bağlı iç denizlerin meydana getirdiği bir su koridorunun doğu ucunda yer alan Kafkasya, bununla beraber Hazar denizine kavuşan oçom kıymetli kara geçitlerini de içinde bulundurmaktadır. Bu dumumdan ötürü Kafkasya coğrafyası tarih boyunca sayısız işgale sahne

¹³⁰ Bingöl, O., “Tarihsel Süreçte Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kontrol Stratejilerinde Geline Aşama: Başarısızlık ve Terör”, **Karadeniz Araştırmaları**, 2013, s. 140.

¹³¹ Çelikipala, M., 2006, Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya: Sosyal, Siyasal Yapı Ve Etnik Çatışmalar, Kafkas Dosyası, İstanbul, syf.85.

olmuştur.¹³² Knezlikten imparatorluğa dönüşmek ve topraklarını büyütme isteyen Ruslar da Kafkasya'yı topraklarına katmak istemişlerdir.

1547 yılında itibaren Rus hükümdarı Korkunç İvan'ın Çar unvanı alması neticesinde Rusya Knezliği, Çarlık Rusya'sı olarak isimlendirilmeye başlanmıştır. Altın Orda devletinin çöküşü neticesinde güçlenen ve emperyalist damarları kabaran Ruslar Kafkasya'da agresif ve yayılcı bir anlayışı ilke edinmiştir.

1500'lü yılların ortalarında yeni bir siyasi otorite olarak tarih sahnesinde ki yerini alan Moskova Knezliği, bu dönem itibari ile bölgedeki siyasi denkleme değiştirebilecek bir konuma erişmiştir. 1547'de "Moskofların Çarı" Unvanıyla ile hükümdar olan IV. İvan, bölgede yaşayan Türk hanlıklarının içinde bulunduğu parçalanmışlıktan yararlanmak ve topraklarını genişletmek için Kafkasları gözüne kestirmiştir. Kazan'daki iç çekişmeler ve buranın coğrafi konumundan ötürü Rus hücumlarına kolayca maruz kalması ve diğer Türk unsurlarından yardım alamamasından ötürü Rusların Kafkasya'ya yönelik yayılışının ilk kurbanı oldu. İvan yaptığı seferler sonucunda Kazan'ı 1552 yılında aldı. Tarihler 1556 yılını gösterdiğinde ise Astarhan Hanlığı Rus hakimiyeti altına girdi. Böylece Rusya tarihinde yeni bir devir başlamış oldu Knezlik Rusya'sı Çarlık Rusya'sına dönüşme sürecinde güç ve toprak kazanma yolunda başarılı oldu.

Rusya'nın "bilimezler ülkesi" olarak adlandırdığı Kafkasya ile alakadar olmaya çabalaması, sıcak denizlere inme düşüncesinin bir ürünüydü. Rusların Kafkasya'ya ilgisi ve bu coğrafyaya yönelmesi, esasında XVI. yüzyıla kadar eskiye gitmektedir. G. Dumézil "*Moskova Devleti için Baltık Denizine ve güneyde Karadeniz'e çıkan bir yol bulmak en önemli siyasi hedeflerden biri olmuştu*" demektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu minval üzere Çar İvan'ın (Korkunç İvan) idaresindeki Rusya topraklarını genişletmek için Kazan ve Astrahan Hanlıklarını almasıyla yeni bir sürece girilmiştir. Modern Rusya'nın inşasında en önemli isimlerden biri kabul edilen I. Petro'nun tahta çıkmasıyla Kafkasya'daki işgal süreci hız kazanmıştır. I. Petro tahta geçer geçmez İran ve Orta Asya üzerinden Hindistan'a geçmeyi hedeflemişti. Bunun için en kestirme yol olan Kafkasya geçitlerine sahip olmak için Azak Kalesi'ni kuşattı ve ele geçirmeye çalıştı.

¹³² Budak, Mustafa, "Rusya'nın Kafkasya'da Yayılma Siyaseti", **Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı**, Ankara, 2015, s. 19.

17. yüzyıl süresince Çarlık Rusya'sının Kafkasya siyasetinde önemli bir değişiklik gözlemlenmemiştir. Bu yüzyıl esas olarak Rusya'nın daha sonraki büyük İlerleyişine zemin hazırlamakla geçirildi. Ancak Kafkasyalılar da Rusya'nın gerçek amacını anladıklarından gittikçe daha şiddetli tepkiler göstermeye başladılar.

Osmanlı Devleti ile İran'ın Güney Kafkasya üzerinde çekişme yaşadıkları dönemde, XVIII. yüzyıl başlarında Çar I. Petro'nun reformlarıyla güçlenen ve hedeflerine odaklanan Rusya bölgedeki emellerini gerçekleştirmek için Güney Kafkasya'ya müdahale etmeye başladı. Petro'nun amacı, İran ve Orta Asya üzerinden Hindistan'a ulaşmak, Rusya'nın ihtiyaç duyduğu ticarî gelişmesini sağlamak için maddi kazanç elde etmek ve ipek, pamuk, bakır gibi hammadde kaynaklarını elde edip bölgenin az nüfuslu ve savunmasız topraklarını sömürgeleştirmek azrusundaydı. Tüm bunların yanı sıra Rusya Transkafkasya geçitlerinin önemini farkındaydı ve stratejik konumundan ötürü bu coğrafyaya hakim olmak istiyordu.

1721 tarihinde İsveç ve Rusya arasında yaşanan Büyük Kuzey Savaşı Rusya için zaferle sonuçlanmıştır. I. Petro'nun reformlarıyla kuvvetlenen Rus Çarlığı uzun süredir planladığı güneye inme politikasını hayata geçirmeye başlamış, Rus Çarı I. Petro Hazar kıyılarını Rusya'ya bağlamayı hedeflemiştir. Rus Çarlığı'nın güneye inme düşüncesinin temel hedefleri yukarıda da Azerbaycan ve Türkistan hanlıklarının toprakları üzerinden Hindistan'a ulaşmak, ekonomik gelişmeleri yakından takip etmek, Osmanlı Devleti'nin Güney Kafkasya'yla olan bağlarını koparmak, Hazar gölünü bir "iç deniz" haline getirerek bölgenin ticari yollarına hükmetmek olmuştur.¹³³ 18. Yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Çarlık Rusya'sı Azerbaycan da dahil olmak üzere Güney Kafkasya'ya tamamıyla hakim olmuştur. Çar Petro'dan sonra tahta geçen Çariçe Katerina Petro ile aynı politikayı devam ettirmiş ve 1783'de Kırım'ın işgal süreci tamamlanmıştır. *"Kırım'ın işgal edilmesinin bir sonucu olarak Rusların denizlere açılma stratejisi, sıcak denizlere açılma stratejisine dönüşmüştür: Kırım'ı ele geçirmiş olan Rusya'nın güney denizlerine açılma hayalleri artık gerçekleşmesi muhtemel bir gerçeklik haline almıştır."*¹³⁴

Çarlık Rusya'sının Kafkaslardaki ilerlemesi açısından bakıldığında önemli dönüm noktasından birisi de Gürcistan'ın işgalidir. Güneyde Pers ilerlemesine karşı Rusya'nın desteğini istemenin isteyen Gürcistan, kendisine "adalet ve yasa" getireceği vaadinde bulunan

¹³³ Sadıgov, Ramin, "Çar I. Aleksandr Döneminde Rusya'nın Azerbaycan'da İşgalcilik Siyaseti", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 2018, s. 49.

¹³⁴ Erkiyet, Alev, **Ele Geçirilemeyen Toprak Kuzey Kafkasya**, Fecr Yayınları, Ankara, 2002. s. 45.

Rusya tarafından 1801’de ilhak edildi. Rusya’nın bu ilerlemesi şüphesiz o dönem bölgedeki diğer güçler olan İran ve Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesine de bağlıydı. Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu Çarlık Rusya’sı 1774 Küçük Kaynarca ve 1829 Edirne Antlaşmalarını imzalamış, bu anlaşmalar ile Ruslar Kafkaslarda Osmanlı hakimiyetini oldukça sarsmıştır. Bu anlaşmalar neticesinde Ruslar edindiği kazanımlar neticesinde meşhur Karadeniz Hattı’nı (1837–1839) kurarak Kafkas dağlı halklarını ambargo altına almış olup böylelikle Ruslar ile girişecekleri mücadelede Kafkas halklarını yalnız bırakmayı amaçlamıştır.

19. yüzyılda Sanayi Devriminin Avrupa’dan sonra Rusya’ya da sıçraması nedeniyle sıcak denizlere inmek ve yeni sömürge alanlarını genişletmek isteyen Kremlin, bu amaçlarını gerçekleştirmek için Kafkasyaların işgalini gerçekleştirmek istemiştir. Nitekim bu sürecin bir parçası olarak Ruslar 19. yüzyılın ikinci yarısında Kafkasların işgalini tamamen gerçekleştirmiştir. Rusların 1791’de Anapa’da Osmanlı ordusunu ve 1775’te Derbent’te ise İran ordusunu bozguna uğratması, Dağıstan’ın düzlük sahasında Rus hâkimiyetini güçlendirmiştir. 1813 yılında ise Ruslar Dağıstan’ın tamamını hakimiyet altına almıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde Çarlık Rusya’sı Kafkasya’da önemli başarılar ve kazanımlar elde etmiştir lakin bu durum Güney Kafkasya ile sınırlı kalmıştır. Nitekim Rus orduları Kuzey Kafkasya’yı işgal sürecinde ciddi zorluklar yaşamış ve yüzyılın ortalarına kadar hakimiyet mücadelesi vermiştir. Kuzey Kafkasya halklarından özellikle de Çeçenlerden Ruslara karşı ciddi direniş sergilenmiştir. Ruslar Kafkasya’nın işgal sürecinde yeni bir aşama olan ve 1722’de I. Petro’nun kendi adını taşıyan Petrovsk (Mahaçkale) üssünü inşa etmesiyle, Çatışmalar farklı bir boyut kazanmış olup Dağıstan’ın Hazar denizi kıyısında yer alan bu üs sayesinde, Ruslar iç kesimlere bu bölgeden düzenli askerî seferler gerçekleştirebilmiştir. Böylelikle Çeçenlerle Ruslar bu bölgede karşılaşmış oldu. Lakin Çarlık Rusya’sının Kuzey Kafkasya’yı işgali, Güney Kafkasya’daki başarılı sonuçların tersine daha yavaş ve yüksek maliyetli bir şekilde gerçekleşti.¹³⁵ Kuzey Kafkasya’daki halklar Rusya’nın işgaline karşı bölgede direnişe geçmiş ve Rusya’nın bölgeye hakim olmasını yaklaşık bir asır engel olmuşlardır. Dağlık bir bölge olması hasebiyle Ruslar ovalık alanlara hakim olsa da Dağlık bölgede yaşayan dağlı halklar Rusların bölgeye girişine engel olmuş ve çatışmalarda önemli başarılar kazanılmıştır. Direniş grupları küçük ve yerel boyutta olsa da gerilla tarzı savaş tipi benimsendiği için olumlu sonuçlar alınmış olup Ruslar ağır zayıatlar vermiştir.

¹³⁵ Gall, Carlotta ve de Waal, Thomas, **Chechnya: A Small Victorious War**, Pan Boks, 1997, London, s. 37-38.

Kafkasya'daki İlk örgütlü direniş, Şeyh Mansur liderliğinde 1785 yılında başlamıştır. Şeyh Mansur Çeçenistan'daki Grozniy şehrine yakın Aldı (Alda/Elda) köyünde doğmuştur. Çocukluk ve gençlik yıllarında kuran dersi ve hafızlık eğitimi alan Şeyh Mansur Dağıstan'da Nakşibendiyye tarikatına girmiş ve daha yaşanan süreçte bu tarikatta şeyhlik makamını elde etmesinden dolayı Şeyh Mansur ismini almıştır.

Şeyh Mansûr ilk olarak Aldı Camii'nde imamlik yapmaya başlamış, burada vaaz ve hutbeleriyle o dönem oldukça dikkat çekmiştir. Hutbe ve vaazlarında anlattığı ana mesele ise bütün Kuzey Kafkasyalıların birleşmesi, aksi takdirdebu durumun yani birlik altında olmayışlarının Kur'ân-ı Kerîm'in hükümlerine aykırılık teşkil edeceği ve Allah'ın bu yüzden Rusların Kafkasya'yı işgal etmesine izin vereceği, halkların özgürlüklerini yitireceği ve dinsiz, vatansız halde yaşayacakları hususu idi. Şeyh Mansur ,1785 yılı Mart ayından itibaren şarap ve tütün içmenin günah olduğu, Ruslarla evlenilmemesi yönündeki fikirlerini Kafkas halklarına beyan etmiştir. Bunun yanısıra Mansur, Kafkasya'da yaşayan halklara ulaştırdığı mektuplar ile onlardan yardım talep etmiş ve Ruslara karşı tesis ettiği birliklere dahil olmalarını ve ruslarla yürütülen savaşa müdahil olmalarını istemiştir.¹³⁶

Şeyh Mansûr ve onun yaktığı isyan ve mücadele ateşinden ötürü kaygılanan Ruslar, 1785'te Şeyh Mansur'u ve ordusunu yok etmek için orduları ile Aldı'ya doğru hareket etmişlerdir. Ancak Çarlık ordusu burada Mansûr ve destekçileri tarafından bozguna uğratılmıştır. Akabinde ise Çarlık soylularının Kafkasya'ya yolladığı ikinci birlik de gönderdiği akamete uğratılmıştır. Şeyh Mansûr, Çarlık askerlerine karşı kazandığı üst üste zaferler sayesinde Kafkas halkları içerisinde büyük bir şöhret kazanmıştır. Bu durum neticesinde Kabartay, Abaza ve Çerkez halkları da Şeyh Mansur'un direnişine katılmıştır.

Çarlık Rusya'sı Kuzey Kafkasyalı halkların direniş hareketinin güçlenmesini engellemek adına ve direniş baltalamak için büyük bir ordu teşekkül etmiş ve 30 Ekim 1785 yılında Mezdegü bölgesinde taarruz başlatmıştır. Kafkas ve Rus orduları 2 Kasım'da Küçük Kabartay'da Terek nehri üzerinde yer alan Tatartüp'te karşı karşıya gelmişlerdir. Saatlerce süren çok kanlı bir çatışmanın akabinde en fazla kaybı yaşayan kesim Kuzey Kafkasyalılar olmuştur. Dağlılar büyük bir azim ve cesaretle savaştılar ancak disiplinli Rus askerlerine karşı mağlup oldular. Kumuklar, doğudaki düzlük arazilerine geri çekilirken Çeçenler ve Dağıstanlılar da

¹³⁶ Aydın, Mustafa, **Şeyh Mansûr**, DİA, Ankara, 2010, s. 60-62.

Ruslarla çatışarak topraklarına geri dönmek durumunda kalmışlardı. Ruslar, bu çarpışmanın neticesinde Çeçenistan'a giremedi lakin Mezdegü'yü işgal etmişlerdir. Şeyh Mansûr 1786'dan 1791'e kadar olan süreçte beş yıl boyunca Ruslarla mücadele etti. Ancak Kuzey Kafkasya dağlı halklarının örgütlenememesi, uzun ve sürekli bir savaşa hazırlanmanın o zaman ki koşullarda Kuzey Kafkasyalılar için mümkün gözükmemesi direnişin zayıflamasına ve silikleşmesine neden oldu. 22 Haziran 1791'de yıllardır Rus kuşatması altında olan Anapa Kalesi'nin düşmesi neticesinde direnişin lideri Şeyh Mansûr Ruslar tarafından esaret altına alındı. Şeyh Mansûr ilk olarak İmparatorluğun en kıymetli şehri Petersburg'a götürülmüş ve burada İmparatoriçenin huzuruna götürülmüştür. Daha sonra Schülüsselburg hapisanesine atılmıştır *lakin 13 Nisan 1794'te Şeyh Mansur hapisanede gördüğü Rus işkenceleri altında hayatını kaybetmiştir. Cenazesi için dini bir merasim yapılmasına imkan verilmemiş ve Schülüsselburg'daki Preobrayayenskayagora mezarlığına defnedilmiştir.*¹³⁷ Şeyh Mansur yapmış olduğu mücadele ve göstermiş olduğu istikamet üzere kendisinden elli yıl sonra güç kazanacak Müridizm akımının ilk kıvılcımını çaktığı söylenebilir.

1816'da General Aleksei Yermolov'un Güney Orduları Komutanlığı'na atanmasıyla Kuzey Kafkasya'da çatışmalar yeniden başlamış ve çok şiddetli boyutlara ulaşmıştır. Napolyon Savaşlarında görev almış olan Yermolov, 50 bin kişiden oluşan devasa bir orduyla isyancıları dize getirmek ve Rus hakimiyetini Kafkas topraklarına yaymak için isyancıların asıl odak noktası olan dağlık bölgelerin işgaline başlamıştır. Ruslar, bu tarihe kadar Kafkasya'nın düzlük kesimlerine hakim olmuş ve bu bölgelere kale-yerleşim yerleri kurmuştur ayrıca dağlık kesimi tahkimli karakol hattı ile kuşatma altına alıp direnişi kırmayı amaçlamıştır. Çarlık Rusya'sının bölgede işgali kalıcı hale getirmek için yoğun şekilde Kazaklara başvurmasının sebebi, Rus tarzı işgalin Kafkasya'da yaşadığı esas meseledir. Çarlık Rusya'sı bölgedeki işgal sürecinde ilk olarak o coğrafya da yaşayan yerel iş birlikçileri ve müttefikleri bulmayı amaçlamıştır. Ruslar, Gürcülerin ve Ermenilerin desteği ile birlikte Güney Kafkasya'daki işgal sürecini zorlanmadan tamamlamışken Kuzey Kafkasya'da kendilerine sadık ve güçlü müttefik bulamadıklarından güvenilir gördükleri etnik unsurları işgal ettikleri bölgelere yerleştirmek durumunda kalmışlardır.

Geçmişte sağladığı savaş tecrübeleri, General Yermolov'a "Doğulu"ların ancak güç ve zorbalıkla yola getirilebileceği düşüncesini aşlamıştı. Yermolov'a göre, merhamet bir zayıflık

¹³⁷ Kundukh ,Aytek, **Kafkasya Müridizmi**, Gazavat Tarihi, İstanbul 1987, 30.

göstergesi olarak kabul edilirdi. General Yermolov'un uygulamaya koyduğu politika ile taktik ve teknikler oldukça basit ama etkili idi. Bu noktada bölgede ki direniş unsurlarının en yakın yerlerim yerlerinden başlayarak güç aldığı ve destek gördüğü bütün yerleşim yerleri ayırım yapılmaksızın yok edildi. Tarla ve bahçeler uzun süre kullanılamaz hale getirildi.

Kafkasyalı direnişçilerin hareket etmekte hiç de zorlanmadığı asırlık tarihe sahip sık ve sarp ormanlar, Rus askeri birliklerinin intikalini kolaylaştırmak için Ruslar tarafından yakılıp ordu unsurlarının geçişi için uygun hale getirilmiştir. General Yermolov, ele geçirdiği isyancı milisleri ve yöre halkını angarya da kullanarak yüzlerce kilometre uzunluğa sahip ve metrelerce genişlikteki Gürcistan askerî yolunu inşa ettirmiştir. Bu süreçte yüzlerce insan soğuktan ve aşırı çalışma şartlarından dolayı yaşamını yitirdi. General Yermolov bunu bu durumu da planlamıştı. Bir yandan kendi ordusunun hareket ve ikmal yeteneğini geliştiriyor; diğer yandan ise direnişin kaynağını oluşturan insan gücünü yok ederek direnişi yok etmeyi planlıyordu. General Yermolov, Rusya'dan yeni yerleşimciler getirerek bölgede iskan faaliyetlerini sürdürdü işgal ettiği topraklarda kale şehirleri inşa ettirdi. Bu yeni şehirler, bölge halklarına gözdağı vermesi amacıyla da inşa edildi. Çünkü bu yeni şehirlerin isimleri Grozny (Korkunç), Vnezopnaya (Ani), Burmaya (Fırtına) igibi adlandırmalar almıştı. Bu sürecin sonunda kısa bir süreliğine de olsa aşılması olanaksız yüksek ve engebeli doruklar dışında bütün Kuzey Kafkasya'yı direnişçilerden temizlese de, bölge halkının mağruz bırakıldığı ağır koşullar ve katliamlar, Çarlık Rusya'sına karşı öfkeli yürekleri körüklemiş ve Kafkas halklarında intikam arzusu doğurmuştur. İsyancılar iyiden iyiye kemikleşti ve radikalleşti. Ruslar Yermolov'un bu süreçte yaptığı vahşetin bir sonucu olarak Avrupa kamuoyundan tepki göreceği endişesiyle Yermolov'u 1827'de başarısızlıkla suçlanıp geri çağırarak zorunda kaldılar, yermolov ise arkasında, ova kesimleri de dâhil olmak üzere bütün Kuzey Kafkasya'ya yeniden ve daha şiddetli bir şekilde yayılmış savaşı miras bırakarak Moskova'ya geri döndü.

4.2.4. Müridizm Hareketi İmamlar Dönemi ve Gazavat

Çarlık Rusya'sının Kuzey Kafkasya'da yürütmüş olduğu politikalar ve kanlı savaş neticesinde bölgede halk arasında direniş giderek güçlenmiştir. Şeyh olarak isimlendirilen bölgedeki tarikat liderleri etrafında şekillenen, *Dağıstan'da ve Çeçenistan'da ortaya çıkan ve daha sonra tüm Kuzey Kafkasya'ya yayılan Çarlık Rusya'sının yayılmacılığına karşı Nakşibendî-Halidî tarikati liderlerince inşa edilen bir direniş hareketi ortaya çıkmıştır. Bölgede hızla yayılan ve ciddi taraftar bulan bu direniş ve özgürlük oluşumu, Ruslar nezdinde*

“müridizm” olarak tanımlanmıştır. Özellikle 19. Yüzyılda Dağıstan’da ortaya çıktıktan sonra Kuzey Kafkasya’da yaygınlaşan ve oldukça güçlü bir toplumsal alt yapı kazanan müridizm hareketi ilerleyen dönemlerde kumsallaşmasını tammalamış ve bölgede etkinliğini artıran bir devle aygıtına dönüşmüştür. Bu örgütlü devletleşme serüveni ilk olarak bölgede tesis edilen bir hukuk düzeninin Kafkas halkları üzerinde uygulanması ile ortaya çıkmıştır.¹³⁸

İrade kelimesinden türetilen “Mürid” sözcüğü, sufizm anlamında ise, tarikata girmeye karar veren yâ da bir şeyhe bağlı bulunan kimse demektir.¹³⁹ Mürid ve Müridizm sözcükleri Kuzey Kafkasya coğrafyasında ortaya çıkan savaş ve şartlara göre yeniden şekillenmiş ve mevcut ifadesinden farklı bir anlam kazanmıştır. XVIII. yüzyılda Kafkasya’yı işgal eden ve emperyal hedefleri doğrultusunda sömürgeleştirilmesine başlayan Çarlık Rusya’sına karşı Nakşibendî tarikatı üyelerinin liderliğinde 18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyılda vücut bulan dinî ve millî karaktere sahip kapsamlı ve organize direniş hareketi “Müridizm” olarak tanımlanmıştır. *Müridizm Hareketi Rusya’nın yanı sıra Batı terminolojisinde bu isimle bilinirlik kazanmış lakin bölge halkı Rusya’ya karşı girişmiş olduğu bu mücadeleye ve direniş kültürüne “Gazavât” adını vermişlerdir.*¹⁴⁰ Ruslar Müridizm hareketini Kuzey Kafkasya’da Hristiyanlığa ve Rus yayılcılığına karşı direniş gerçekleştiren yarı politik, yarı dinî bir teokratik temele dayalı bir oluşumdur.

19. yüzyılda Sanayi inkılabının Rusya topraklarına ulaşmasıyla birlikte yeni sömürge alanlarını daha da genişletmek ve sıcak denizlere inmeyi amaçlayan Çarlık Rusya’sı bu doğrultuda hareket ederek Kafkasya topraklarının işgal sürecine hazırlanmıştır ve silah sanayisindeki gelişmeleri hızlandırarak 19. yüzyılın ikinci yarısında Kafkasları işgal etmiştir. Rusların 1775’te Derbend’de 1791’de Anapa’da kazandığı zaferler ve 1813’te ise tüm Dağıstan’ı kontrol altına alması Kafkaslardaki hakimiyetini güçlendirmek için gereken altyapıyı hazırlamış oldu. Bölgede yaşanan bu vahim tablo karşısında Kuzey Kafkasya Dağlı halkları Ruslara karşı direnişe ve birleşmeye başlamışlardır. 1785’te Çerkesya ve Çeçenistan’da Şeyh Mansûr önderliğinde tohumları atılan Dağıstan’da İmam Gazi Muhammed döneminde tam olarak başlayan, İmam Hamzat döneminde süregelen ve İmam Şamil döneminde gelişen

¹³⁸ Temizkan, Abdullah, “Kuzey Kafkasya’da Müridizmin Kurumsallaşması ve Gazavat”, Karadeniz Araştırmaları, 2010, s.77.

¹³⁹ Uludağ, Süleyman, **Mürid**, DİA, İstanbul, 2006, s.47.

¹⁴⁰ Uludağ, Süleyman, **Müridizm**, DİA, İstanbul, 2006, s.50

ve tüm Kafkasya'ya yayılan bu ilk özgürlük ve bağımsızlık hareketi “Müridizm” olarak bilinmektedir.¹⁴¹

Müridizmin hareketi yalnızca Rus işgaline karşı başlayan bir hareket değildir. Müridizm, tasavvuf inancının insan yaşantısını olumlu yönde etkilemeyi amaç edinen değerleri ile ekonomiyi düzene sokacak, toplumsal yapıyı şekillendirecek bir perspektifte Kafkasya coğrafyasında hayat bulmuştur. Müridizm hareketi çok çeşitli dillerin konuşulduğu, birbirinden farklı etnik kökende insanların bir arada yaşadığı Kuzey Kafkasya'yı özgürlük ve bağımsızlık ideali çevresinde bir araya getirmeyi amaç edinmiştir. Bir taraftan Ruslara karşı direniş sürdürülürken diğer taraftan ise kabilecilik ve ayrıştırıcı bakış açısına karşı da mücadele edilmiştir. Aynı bölgede yaşayan toplulukların aynı tarikatta bir araya gelerek ve aynı imama bağlanarak aralarında kardeşlik bağı oluşturmaları, etnik temele dayalı olarak ortaya çıkan ayrımcılığı ve bu temelde var olan anlamsız uygulamaları ortadan kaldırmıştır. Tarikat liderlerinin islam hukukunu bütün Kafkas toplumuna karşı eşit biçimde tatbik etmiş, bu uygulamalara aykırı davranışları etkili bir biçimde yaptırıma tabi tutulması, Kuzey Kafkasya'daki Müslüman topluluklar arasında bir devlet yapılanmasının oluşmasını ve bölge de yaşayan halkların bir çatı altında disiplinli bir yapıda toplanmasına olanak sağlamıştır.¹⁴²

Kafkasya'nın Ruslara karşı ilk örgütlü direniş hareketini başlatan kişi aynı zamanda bir Nakşibendî lideri Şeyh Mansûr olmuştur. Şeyh Mansûr Çeçenistan'da Çarlık Rusya'sına karşı savaş başlatan ve bu amaçla Kafkas halklarını sancağı etrafında toplayan ilk kişidir.¹⁴³ İmparatoriçe Katerina'nın güneye doğru genişleme stratejilerini gerçekleştireceği sırada Şeyh Mansûr Çeçen halkını ve Kuzey Kafkasya'lı halkları sancağı altında birleştirmeye çalıştı ve bu uğurda büyük gayretler göstererek Ruslara karşı direniş cephesini açmış oldu.¹⁴⁴ Lakin Şeyh Mansur 1791 yılında Anapa kalesi kuşatmasında esir alındı, 1794'te esaret altındayken vefat etti. Mansur Kuzey Kafkasya'da halklar için büyük bir umut kaynağı olmuşsa da Rus işgaline karşı mücadele etmek için oluşturmayı hedeflediği İslâm birliğini gerçekleştiremedi.¹⁴⁵

Şeyh Mansur döneminde temelleri atılan Müridizm hareketi Kuzey Kafkasya'da yoğun şekilde taraftar bulmuş ve hızla kurumsallaşma sürecine girmiştir. İmam Gazi Muhammed ile başlayan bu hareket Şeyh Şamil'in döneminde iyiden iyiye kurumsallaşmış ve Kuzey Kafkasya

¹⁴¹ Efe, Fikret, **Şeyh Şamil'in 100 Mektubu**, Şûle Yayınları, İstanbul, 2004. s. 55-57.

¹⁴² Uludağ, Süleyman, **Müridizm**, DİA, İstanbul, 2006, s.51.

¹⁴³ Hızal, Ahmet Hazer, **Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Davası**, Orkun Yayıncılık, Ankara, 1961. s. 37.

¹⁴⁴ Erel, Şerafeddin, **Dağıstan ve Dağıstanlılar**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1961, s. 114.

¹⁴⁵ Aydın, Mustafa, **Şeyh Mansûr**, DİA, İstanbul, 2010, s. 62.

toprakları tek bir devlet çatısı altında toplanmıştır. Hukuki olarak bölgede bir devlet kurulmamışsa da fiili olarak, Müridizm hareketinin askeri, ekonomik, sosyal, idari anlamda kurumsallaşması neticesinde bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır. Şeri hukuk normları ile bölgede sosyal hayatı düzenleyen asker ve vergi toplayan bu oluşum hızla devletleşme sürecine girmiştir.

Başlangıçta mistik bir öğretiye sahip iken Gazi Muhammed'in başa geçmesi ike savaşı bir kimliğe bürünen Müridizm hareketinin ortaya çıkması ve kurumsallaşması ile birlikte Kuzey Kafkasya Dağlı halkları Çarlık Rusya'sına karşı yeniden saldırıya geçmiş ve Kuzey Kafkasya'da Rus işgaline son vermek için mücadeleye girişilmiştir. Şeyh Mansur'un başlattığı mücadele, 1829 yılında bir başka imam olan Gazi Muhammed tarafından yeniden hayat sahasına konulmuştur. Hareketin başında ise yine Nakşibendî Tarikatının mensupları bulunmaktaydı. Dağıstan'da ortaya çıkan bu tarikat, 19. yüzyıl boyunca Kuzey Kafkasya'da Ruslara karşı verilen mücadeleyi yönlendirmiştir. Gazi Muhammed, Edirne Antlaşması'nın imzalanmasından sonra ilk siyasi konuşmasını Dağıstan'ın Gimri köyünde yapmıştır. Bu konuşma ile birlikte Ruslara karşı isyan ateşinin fitili tutuşturulmuştur. Müridizm hareketi etrafına çok sayıda taraftar toplamış olup. Muhalefet eden ve Çarlık Rusya'sından yana tavır alanlar ise şiddetle cezalandırılmıştır.

İmam Gazi Muhammed ve yol arkadaşları olan savaşçılar 1830 yılından itibaren Ruslarla etkin şekilde mücadeleye girişmişlerdir. İmam Gazi Muhammed halkı Ruslara karşı direnişe ve savaşıma teşvik eden vaazları ile kendisine taraftar toplamayı amaçlamış ve bunda da başarılı neticeler elde etmiştir. Gazi Muhammed'in Gazavât çağrısı Hazar Denizinden Karadeniz'e kadar bütün Kuzey Kafkasya Dağlıları üzerinde etkili olmuş ve böylelikle Kafkas Savaşları başlamıştır.¹⁴⁶ Bu dönemde Gazi Muhammed'in savaşçıları, Çeçenistan'daki bir Rus kalesini kuşatmış ve neticesinde Çarlık ordusunu bozguna uğratmıştır. Bu saldırıdan sonra ertesi yıl direnişçiler Derbend ve Kızılyar kalelerini kuşattılar Lezgiler ise Gürcistan'a akınlar yaptılar. Bu saldırılar neticesinde oldukça güç duruma düşen Ruslar, büyük bir ordu toplayarak harekete geçmiştir. Çarlık Rusya'sı Generali Velyaminof Çeçen topraklarına girerek çok sayıda insan katletti, bir çok köyü yaktırdı bunun neticesinde bölge halkını müridizm hareketine katılmaktan vazgeçmelerini sağlamak istediler. Bu arada Rus baş kumandanı Baron Rosen bizzat Gimri'de bulunan Gazi Muhammed üzerine yürüdü. Gazi Muhammed ve Şamil son

¹⁴⁶ Aydın, Mustafa, **Şeyh Mansûr**, DİA, s. 56-57.

olarak beraber doğup büyüdükleri köy olan Gimri'yi savunurken Rus ordusu Gimri'ye büyük bir saldırı başlatmış ve yüksek bir noktada bulunan Gimri'ye giden güzergâhı ele geçirerek yardım almalarını engellemiştir. Rus Ordusu asker sayısı ve askeri teçhizat anlamında Şeyh Şamil'in güçlerinden oldukça üstünlerdi. Toplarla Gimri ateş altına alınmış. Taştan kulelere sığınan müridler son ana kadar savaşmış ve şehit olmuşlardır.¹⁴⁷ Şiddetli geçen savaş sonunda müridleri gibi Gazi Muhammed de şehit düştü, adamlarından olan, savaşlardaki başarıları ile şöhret kazanan Şeyh Şâmil ise yaralı olarak kurtulmuştur.

Gazi Muhammed'in ölümü ile birlikte İmam Hamzat Ocak 1833'te Dağıstan uleması tarafından imam olarak seçilmiştir.¹⁴⁸ Gazi Muhammed'in ölümü ile birlikte Şeyh Şâmil de Kafkas direnişinin yeni liderinin emri altında kahramanlıkla ve sadakatle savaşmıştır. Şeyh Şamil ve Hamzat bey birlikte Ruslara karşı yürüttükleri direniş ve mücadeleyi şiddetlendirmişlerdir. Hunzak alınarak burada karargâh kuruldu. Ancak İmam Hamzat çok geçmeden 1934 yılında Hunzah camiinde namaz kıldırırken bir suikast sonucunda şehit edildi. İmam Hamzat'ın ölümü ile birlikte Şeyh Şamil'in imamlığa seçilmesi ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır. 1834-1859 yılları arasında Şeyh Şamil'in imamlığı döneminde Kafkasya mücadelesinin altın yılları yaşanmıştır.

4.2.5. Şeyh Şamil ve Kafkas Direnişi

Kafkasya'nın İmamı Şeyh Şamil, şahsını tanıyan herkes nezdinde bir şahsiyet timsali, cesaret, kahramanlık sahibi ve bunların yanı sıra üstün yetenekleri kendisinde toplamış karizmatik özelliklere sahip bir lider kabul görmektedir. Şeyh Şamil'in şöhreti ve övgüleri maziden günümüze kadar katlanarak artmıştır.¹⁴⁹

Şeyh Şamil İmam ünvanı alıp Müridizm hareketinin başına geçtikten sonra ilk iş yakın çevresinden başlamak kaydı ile bütün Dağıstan kabilelerinin çekişmelerine, ve başı bozuk hareket etmelerine müsaade etmemiş, kabile ve soylarıyla övünmelerine ve kavmiyetçilik batağına saplanmalarına müsaade etmemiştir. Bununla kabileler arası rakabet ve çatışmaların yanısıra kan davalarını da sona erdirmiştir.¹⁵⁰ Eski geleneklerine dayanan yasal düzenlemeleri

¹⁴⁷ Muhammed Tahir el-Karaki, **Dağıstan Kılıçlarının Parlaması**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 182-183.

¹⁴⁸ Muhammed Tahir el-Karaki, **Dağıstan Kılıçlarının Parlaması**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 182-183.

¹⁴⁹ Babazade, Semiha, Müridizm ve Kafkasya Mücadelesindeki Rolü, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, Konya 2009 s. 93.

¹⁵⁰ Efe, Fikret, **Şeyh Şamil'in 100 Mektubu**, Şûle Yayınları, İstanbul, 2004. s. 66.

kaldıran Şeyh Şamil bölge de İslâm hukukunu uygulamaya koymuştur. Bu durum ise devlet olmanın en temel niteliğini taşımaktadır.¹⁵¹

Şeyh Şamil geçmiş dönemlerde kazandığı zengin tecrübeleri vesilesiyle dağınık ve kontrolü zor milis güçlerle, karşısında yer alan Rusya gibi devasa düşmana karşı direnmenin ne derece zorlu olduğunun farkındaydı. Şeyh Şamil organize olmuş ve tek bir merkezden yönetilen bir yapı oluşturmak için vakit geçirmeden çalışmalarına başlamıştır. Kafkasya'nın bütün imkanlarını oluşturmuş olduğu bu organizasyon yapısına bağladı. Şeyh Şamil'in temel amacı Rusya'ya karşı Kuzey Kafkasya olarak karşı koyabilmek ve mücadele etmektir. Şeyh Şamil Kafkasya'yı Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki uzanan o devasa coğrafyanın tek devleti olarak tahayyül ediyordu. Bunun için Kuzey Kafkasya'daki bütün etnik unsurları tek bir ideal ve sancak altında birleştirmek hedeflemiş ve direniş hareketini yönetmiştir.¹⁵²

Şeyh Şamil örgütlü yapıya kavuşturduğu bir merkezi idare anlayışı hedefini hayata geçirmek için bir takım çalışmalara imza attı. Şeyh Şamil şahsına bağlı bulunan bölgelerde ve Rusların elinden aldığı alanlarda “nâiblik” adı verilen teşkilatlanma yapısını geliştirdi. Bölgede tesis edilen vilayet tipi oluşumlar beş naipliğin bir araya gelmesiyle teşekkül oldu. Bu Vilayetlerin başında da başında da bir kumandan bulunmaktaydı. bunun haricinde bu sahalarda kadılar mevcuttu ve bu kadılar aynı zamanda naipliklere bağlıydılar. Kadılar bölgede birlik ve beraberliğin yanısıra düzeni de korumakla görevliyidiler, şeriat kurallarını takbik etmek, meydana gelen olaylara ilişkin raporlar ortaya koymak ve bu raporları, naiplere ve imama ulaştırmak, imamın ve naiplerin fermanlarını halka duyurmanın yanında bölgedeki düzenden de sorumlu tutulmuşlardır.¹⁵³

Kafkasya'da en kapsamlı direniş Şeyh Şamil'in imamlığı döneminde başlamıştır. Ruslarla Girişilen mücadeleler neticesinde önemli başarılar elde edilmiştir. Bu dönemde Kuzey Kafkasya'da devlet yapısının oluşturulması ve Ruslara karşı birlik içerisinde mücadele edilmesi Şeyh Şamil'in başarılı sonuçlar almasını sağlamıştır. Mücadele safhasına bakıldığında ise Rusların, Hunzah'ı ele geçirmesi neticesinde Şeyh Şamil'in ordusunu toplayıp Ruslara karşı saldırıya geçtiği görülmektedir. Şamil burada Dağıstan'ı birleştirmek için Rus ordusunun üzerine yürüdü daha sonra Aşilta'ya yönelen Şamil'in ordusu Rusları burada yenilgiye uğrattı daha sonra birkaç muharebe daha gerçekleşti ve Şamil beraberindeki ordu ile birlikte Ahulgoh'a

¹⁵¹ Barlas, Cafer, **Dünü Bugünü ile Kafkasya Özgürlük Mücadelesi**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014. s. 127.

¹⁵² Barlas, Cafer, **Dünü Bugünü ile Kafkasya Özgürlük Mücadelesi**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014. s. 127-128.

¹⁵³ Kutlu, Tarık Cemal, **Çeçen Direniş Tarihi**, Anka Yayınları, İstanbul, 2005. s.101.

çekildi. Kuşatma altına alınan Ahulgoh'a Ruslar ancak kuşatmanın 80. Gününde girebilmiştir. Burada ağır bir yenilgi alan ve ordusu dağılan Şeyh Şamil Çeçenistan'a çekilmek durumunda kalmıştır.

Şeyh Şamil Ahulgoh kasabasını terk ettikten yaklaşık 6 ay sonra Çeçenistan'a yerleşmiştir. Bilindiği üzere Çeçenistan kuzey ve doğuda Dağıstan ile batıda İnguşya ve Kuzey Osetya, güneyde sınırında ise Gürcistan ile çevrili bir coğrafyadır.¹⁵⁴ Çeçenistan'da kendisine sadakatle hizmet eden naipleri Şuayib Molla ve Cevat Han tarafından hürmetle karşılanan Şeyh Şamil'in şöhreti bu bölge de büyük bir hızla yayılmaya başlamıştır. Kuzey Kafkasya'nın dört bir yanından gelen kişiler burada Şeyh Şamil'e biatlerini bildirmişler ve kendilerine bu zorlu mücadelede önderlik etmesini istemişlerdir. Şeyh Şamil ise kendisine kayıtsız şartsız bir biçimde itaat edilmesini şartını öne sürmüştü ve bu şartın kabul edilmesi neticesinde Çeçenistan'ın idaresi altına almış olup 7 Mart 1840'ta burada imam seçildi. böylelikle Çeçenistan ve Dağıstan topraklarında şeriat inancı temeline dayalı bir devlet inşa edilmiştir: Çeçenistan Dağıstan İmamet Devleti.¹⁵⁵ Şeyh Şamil burada köyden köye gezerek şeriatı anlatıp yaymaya başladı ve kendisi savaşımı için desrekeçi topladı 1840 yılının mart ayına geldiğinde ise bütün Çeçenistan Ruslara karşı ayaklanmıştı. Bunun neticesinde bölgede Ruslarla çatışmalar yeniden başlamıştır.

Şeyh Şamil'in ordusunu dağıtmak ve direnişi kırmak isteyen Rusya ile Şeyh Şamil 1845 yılında Çeçenistan'da Dargo meydan muharebesinde kozlarını paylaşmışlardır. Ruslar bu savaştan da mağlup ayrılmış ve *Dargo zaferi sonrasında Kuzey Kafkasya'da Şeyh Şamil'in hakimiyeti daha da sağlamlaşmıştır, Kuzey Kafkasya'nın büyük bölümünde otoritesini tesis etmiştir. Bölgede Müridizm hareketinin etkinliğinin arttığını gözlemleyen Ruslar Müridizm hareketini ciddiye almaya başlamıştır ve tüm birliklerini bu bölgeye yönlendirmiştir. Yaşanan teknolojik iyileşmeler sonrasında askeri anlamda askeri anlamda daha iyi teçhizatlanan Rus ordusuna karşı Kafkasyalıların giriştiği mücadele daha zorlu bir hal almıştır. Uzun yıllardır kendisinden kat be kat daha üstün Rus birliklerine karşı amansız bir mücadeleye tutuşan Kafkas halkı İmam Şamil'in liderliğinde direnişe ancak 1859'a kadar devam edebilecektir.*¹⁵⁶

¹⁵⁴ Sultanoviç, Jamuhanov Suleyman, **Çeçenistan**, DİA, İstanbul 1993, s. 244.

¹⁵⁵ Ahmadov, Yavus, **Çeçen-İnguşya Halkıyla Rusya Arasındaki İlişkiler**, Sorun Yayınları, İstanbul 2000, s. 102.

¹⁵⁶ Babazade, Semiha, Müridizm ve Kafkasya Mücadelesindeki Rolü, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, Konya 2009 s.112.

1858 yılında Baryatinski ve diğer Rus generaller artık Şeyh Şamil ve beraberindeki milis güçlerine son bir darbe daha indirmeyi düşünmüşlerdir. Ruslar, bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için Şeyh Şamil ve Çeçen direnişi için oldukça önemli olan Argun bölgesini ve Argun boğazını ele geçirmeyi öncelmişlerdir. Baryatinski uygulamaya koyduğu bu plan ile beklediğinden daha başarılı sonuçlar elde etmiştir. Dargo’da Rusların aldığı yenilgi, Şeyh Şamil’in Rusya’ya karşı kazandığı son büyük zaferdir. Şeyh Şamil’in bu son zaferden sonra ertesi yıl Kabartey topraklarına yaptığı sefer başarıya ulaşamamıştır.¹⁵⁷ Bu tarihten sonrası Şeyh Şamil’in otoritesi giderek zayıflamaya başlamıştır. Şeyh Şamil en önemli adamlarının ve destekçilerini Ruslarla giriştiği savaşlarda kaybetmiş ayrıca bu dönemde kendisine verilen halk desteği azalmış destekçilerini taraftarlarını kaybetmiştir. Nitekim Veden’de Şamil ve ordusunun bulunduğu esnada Rus ordusu Veden’i kuşatmış ve bu kuşatmanın sonunda Şeyh Şamil teslim olmuştur. 1859’da Şeyh Şamil’in Gunip’de teslim olması ile birlikte Çeçen direnişi tam olarak sona ermememiş 5 yıl kadar devam etse de sonrasında Çarlık Rusya’sı Kafkasya’daki işgal sürecini tamamlayarak Güney Kafkasya’dan sonra Kuzey Kafkasya topraklarına da hakim olmuştur. Teslim alındıktan sonra Şeyh Şamil Çar ile görüşürülmüş ve daha sonra tutsak edilmiştir. Uzun yıllar sonra Çar’ın izni ile Hacca giden Şeyh Şamil 4 Şubat 1871 yılında vefat etmiştir.

Şeyh Şamil’den sonra Dağistan’da yaşanan çatışmalar farklı lokasyonlarda devam etti. Bu lokasyonlardan Batı Kafkasya bölgesinde Ruslara karşı direniş birkaç yıl daha sürdü. Bu noktada Kafkas direnişini kırmak isteyen Rusya Doğu Kafkasya’daki bulunan tüm birliklerini Batı Kafkasya’ya doğru kaydırmış ve bu durumun neticesinde Rus ordusunun sayıca üstünlüğü ile mücadele edemeyen Kafkasyalılar mağlup olmuş ve Rusya, 1864 yılına geldiğinde bütün Kafkasya’yı hâkimiyeti altına almış ve Kafkas direnişi kırılmıştır.¹⁵⁸ Çarlık Rusya’sı Kuzey Kafkasya’da hakimiyetini pekiştirmek ve bölgeyi Ruslaştırmak adına politikalarını şekillendirmiş ve bu minvalde 1864 yılında Büyük Çerkes Sürgünü adı verilen sürgün ile 1 milyona yakın ve çoğunluğu çerkezlerin oluşturduğu Abaz, Çeçen ve Osetler de dahil olmak üzere Kuzey Kafkasya’nın yerli halkları zorla topraklarından koparılarak sürgüne tabi tutulmuş onlarda arta kalan yerlere ise Ukraynalı, Tatar ve Ruslar iskan edilmiştir. Bu neticede Ruslar bölgede kalıcı olabilmek adına bölgenin dinamiklerine müdahalede bulunmuş ve demografik yapısını kendi lehine şekillendirmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkasya’da tam

¹⁵⁷ Cabağı, Wassan Giray, **Kafkas-Rus Mücadelesi**, Baha Matbaası, İstanbul 1967, s. 63.

¹⁵⁸ Longworth, John, **Kafkas Halklarının Özgürlük Savaşı**, çev. Sedat Özden, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1996, s. 3.

hakimiyeti sağlayan arlık Rusya'sı bölgede oluşturduğu ve merkeze bağlı yerel yönetimlerle bölgeyi yönetmiştir.

4.2.6. Bolşevik İhtilali ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti

Marks'ın oluşturduğu ve 20. yüzyılda dünyada büyük değişimlere yol açan Komünizm olarak ifade edilen siyasal sistemin özellikle Avrupa'da işçiler nezdinde ciddi taraftar bulması Avrupalı yöneticilerin uykularını kaçıran bir olgu olarak marksın Komünist Manifesto'da dediği gibi Avrupa üzerinde bir heyula dolaşıyor bu Komünizm heyulasıdır. Lakin beklenen olmamış Avrupa'da ortaya çıkması beklenen Sosyalist devrim 1917 Ekim'inde arlık Rusya'sında gerçekleşmiştir. Çarlık İmparatorluğunun devrilmesi ve iktidara Bolşeviklerin geçmesi ile birlikte Rusya topraklarında kanlı bir iç savaş kendini göstermiştir. Çarlık taraftarı olan Subay ve unsurlardan teşekkül eden Beyaz Ordu ile Bolşeviklerden Troçki'nin kurduğu Kızıl Ordu arasında yaşanan iç savaş Rusya'yı etkisi altına almıştır. Bolşeviklerin iktidara gelirken ki "halkların kardeşliği" ve "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" gibi söylemleri ve yaşanan askeri ve de siyasi boşluktan mitlenen ve faydalanmak isteyen Kuzey Kafkasya halkları Hazar Denizi ile Kara Deniz arasında kalan Kuzey Kafkasya topraklarında dağlı halkları önderliğinde 1918 yılında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti kurulmuştur.

Çarlık Rusya'sının tüm etnik ve sosyolojik çabalarına rağmen aykırılığa ve ayrımcılığa müsaade etmeyen Kuzey Kafkasyalılar bu cumhuriyetin çatısı altında kalmışlar ve bağımsız Kuzey Kafkasya'nın hayalini kurmuşlardır. Lakin tarihler 1921 yılını gösterdiğinde iç savaşı kazanan Kızıl Ordu, Kuzey Kafkasya topraklarına girmiş ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin varlığına son vermiştir. Bu tarihten itibaren bölge idari birimlere ayrılarak Sovyet İdaresinde varlığını srdrmştir. Çeçenler ise 1936 yılında kurulan een-İnguş zerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti altında varlığını srdrmştir. Çarlık Rusya'sı ile Sovyetlerin Kafkasya'ya bakış açısı ve uyguladıkları politikalar benzer boyutta olmuş ve farklılık göstermediği grlmştir. Nitekim 1944 yılında een ve İnguşlar bir kez daha sürgüne tabi tutulmuş ve bölge halkı Kazakistan steplerine zorunlu göçe maruz bırakılmışlardır. Bölge halkı ancak Stalin'in ölümü sonrası 1957 yılından sonra ülkelerine geri dönebilmiştir. Kuzey Kafkasya halkları da dahil olmak üzere Çeçenler 1921 yılından 1991 yılına kadar Sovyetler Birliği çatısı altında varlığını srdrmştir.

4.2.7. Sovyetler Birliği'nin Dağılması ve Çeçenlerin Bağımsızlık İlanı

Soğuk savaş dönemi uzay yarışının ciddi harcamaları uydu devletlerinin finanse edilmesi en son Afganistan'ın işgali ve birlik içerisindeki halkların yıllar içerisinde oluşuma olan inancının kalmaması neticesinde ekonomik, askeri ve sosyal anlamdaki olumsuz şartların etkisi ile 1991 yılında Sovyetler Birliği dağılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Cevher Dudayev liderliğinde Çeçenistan, ayrılıkçı hareketlere katılmış ve 1991 yılında Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti adı ile bağımsızlığını ilan etmiştir. Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinin bağımsızlığı Kremlin de şok etkisi yaratmış olup, Çeçenistan'ın bu tek taraflı bağımsızlık ilanı Kremlin tarafından tanınmamıştır. Bağımsızlık ilanının tanınmamasının yanı sıra Rusya, Çeçenistan'a müdahale de bulunmamış ülke içindeki Cevher Dudayev ve bağımsızlık yanlısı hükümete karşı olan muhalifleri el altından silah ve para yardımı ile finanse ederek müdahil olma yolunu seçmiştir. 1992 yılında Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti içerisinde yer alan İnguşlar Çeçenlerden ayrılarak Rusya Federasyonu içerisinde kalmayı tercih etmişlerdir böylelikle İnguşetya devleti kurularak Rusya Federasyonu bünyesinde varlığını sürdürmüştür.

Kasım 1991'de Çeçenlerin, Rusya'dan ayrılarak tek taraflı bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle birlikte Rus-Çeçen mücadelesi ve çekişmesi de başlamış oldu. Lakin Rusya, 1994 yılı yazına kadar kendi iç siyasetinde yaşanan Yeltsin, Gorbaçov ve eski sistemin kalıntıları komünist unsurlar arasındaki güç savaşının da etkisiyle Çeçenistan'a askeri müdahalede bulunmaktan geri durmuştur. Rusya Çeçenistan'a resmi olarak asker yollamamış olsa da köklü bir devlet geleneğine sahip olmasından ötürü yaşanan olaylara seyirci kalmamış olup; Çeçenistan'ın bağımsızlık kararını tanımama ve olağanüstü hal ilanı ile birlikte bölgeye ekonomik ambargo da uygulamıştır. Lakin en önemlisi “*Geçici Konsey*” adı altında Cevher Dudayev'e muhalif olan tüm Çeçenlerin bir araya gelmesini ve silahlanmalarını sağlamıştır.¹⁵⁹

Rusya lider Boris Yeltsin, Çeçenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi neticesinde Çeçenistan'ın bağımsızlık kararını kabul etmemiş ve Çeçenistan'ın tümünü kapsayan sıkıyönetim ilan etmiştir. Bu bağlamda İçişlerine bağlı özel birlikler Çeçenistan'ın başkenti Grozni'ye gönderildi. Lakin Dudayev, bu durumu Boris Yeltsin'in muhalifleri nezdinde önceden haber almış olup Rus özel birliklerini Grozni havaalanında abluka altına aldı. Ruslar birlikleri silahlarını Çeçenlere bırakarak Rusya'ya geri dönmüşlerdir. Bu geri dönüş, Rusya için

¹⁵⁹ Yapıcı, Utku, “Tarihsel Süreç İçerisinde Rus-Çeçen Sorunu”, <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/52>.

ve özellikle de Yeltsin için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Bu durum sonrasında Çeçenistan ekonomik yönden ablukaya alındı. Bölgede yaşanan siyasi krizin ve ekonomik ambargonun bir yansıması olarak, uzun yıllardır uygulanan politika neticesinde bölgeye yerleştirilen Rusların bölgeden kaçışına zemin hazırlamıştır. Çeçenistan’da ise geride yalnızca gidecek başka bir yeri bulunmayan fakirler ve emekli Ruslar kalmıştır. Yeltsin’in yapmış olduğu bu hamle neticesinde böylece bilinçsizce yapmış olduğu bu hamle neticesinde Çeçen unsurunu bölgede güçlendirmiştir.¹⁶⁰

Kremlin yönetimi tarafından fonlanan ve “*Geçici Konsey*” ismi ile örgütlenen Rus yanlısı Çeçen muhalefeti Dudayev güçlerine karşı 26 Kasım 1994’de silahlı saldırı başlatmıştır. Rus hükümeti ile ortaklaşa hareket tarzı benimseyen ve Rusya’dan direktif alan muhalefet, Dudayev’in milis güçleri tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Silahlı muhalif unsurların yenilgiye uğratılması ve Dudayev güçlerinin Grozny’yi girmesinin akabinde Boris Yeltsin yönetimi Çeçenistan’a doğrudan müdahale edilmesi yönünde karar almıştır.¹⁶¹

4.2.8. Birinci Çeçen-Rus Savaşı

1994 yılı Aralık ayında Rusya Federasyonu, Çeçenlere karşı askeri harekâtı başlatmıştır. Rusya’nın Çeçenistan’a müdahale etmesindeki en büyük etken ise Sovyetler Birliği’nin dağılmasının akabinde Rusya’da Rus kamuoyunun ilgisini yaşanan sosyal ve ekonomik meselelerden başka yerlere devşirmesi olmuştur. Rus toplumu ise kendi iç problemleriyle uğraşan ve halkın beklentilerine kulak vermeyen devletin tüm problemlere rağmen Çeçen savaşına girmesine şiddetle karşı çıkıyordu.

Birinci Çeçen-Rus savaşı Rus kamuoyunda “Vietnam sendromu” yaratmış, Yeltsin’e olan destek ciddi düzeyde azalmıştır. Rus komutanlar Çeçenistan’a olası müdahalenin iki hafta içinde sonuçlanacağını düşünmüştür. Lakin beklentilerinin aksine Rus orduları Grozni’ye doğru zorlukla ilerleyebilmiştir. Mart 1995 tarihine kadar bölge ancak işgal edilmiştir.¹⁶²

Çeçenistan’da çatışmalar tüm hızı ile sürerken tarihler 23 Nisan 1996’yı gösterdiğinde Rusların füze saldırısı sonucu ayrılıkçı hareketin mimarı Çeçen lider Cevher Dudayev şehid edilmiştir. Ancak Çeçenler bağımsızlık için mücadele etmeye devam etmiş ve örgütlenmeyi

¹⁶⁰ Felyenhauer, Pavel, “The Chechen Campaign”, <http://www.amina.com/article/politics.shtml>.

¹⁶¹ Taymaz, Erol, **Çeçenistan’da Gelişen Olayların Tarihsel Arka Planı**, CIBE Yayınları, Ankara, 1995.

¹⁶² Kanbolat, Hasan, “Rusya Federasyonu’nun Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı”, **Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı**, 2001, s. 172.

sürdürmüştür. Cevher Dudayev sonrası Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinin başına Zelimhan Yandarbayev geçmiştir.

Rusya'nın Çeçenistan'ı işgali Rus Generallerin öngörülerinin aksine başarılı sonuçlanmamış ve Rusya Çeçenistan'da bir çıkmaza doğru sürüklenmiştir. Çeçenler şehirlerden kırsala çekilmiş ve gerilla taktikleri ile düzenli Rus ordusuna saldırmış ve başarılı sonuçlar elde etmişlerdir. Boris Yeltsin yönetimindeki Rusya Federasyonu Çeçenistan'da kendini bir açmazın içinde bulmuştur. Çeçenler Ruslara karşı saldırılarını artırmış ve Ağustos 1996' da Grozni'yi tekrar ele geçirmiştir. Akabinde 25 Ağustos 1996 tarihinde imzalanan Hasavyurt Ateşkes Antlaşması ile Ruslar yenilgiyi kabul etmiş ve Çeçenistan'dan çekilmiştir.

Hasavyurt Ateşkes Antlaşması sonucunda Rusya Çeçenistan'ın varlığını kabul etmiş ve statüsünün belirlenmesi için 5 yıllık bir süre öngörülmüş ve bu sürenin sonunda 31 Aralık 2001 tarihinde yapılacak olan referandum ile Çeçenistan'ın geleceğine karar verilmesi yönünde karar alınmış. Ayrıca savaşta büyük yıkıma uğrayan ve harap olan Grozni dahil şehirlerin kalkınması ve imarı için Rusya'nın kaynak ve finans aktarması kararlaştırılmıştır.

Hasavyurt Ateşkes Antlaşması ile iki taraf arasında çatışma son bulmasına rağmen siyasal anlaşmazlık varlığını sürdürmüştür. Bunun sebebi ise Hasavyurt Antlaşmasının bir barış antlaşması olmaması ve henüz siyasi çözümü sağlayacak barış antlaşmasının imzalanmamış olmasıdır. Ruslar bu antlaşma ile Çeçenistan'ın Rusya'ya bağlı bir cumhuriyet olarak kabul edildiği yönünde değerlendirmelere sahipken, Çeçenistan'da ise 2001 yılında yapılacak olan referandum ile bağımsız olacakları düşüncesi hakimdi.

Rusların Çeçenistan'dan çekilmesi sonrası Çeçenler kendi iç meselelerine yönelmiş 1997 yılında yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde Birinci Çeçen-Rus savaşında önemli başarılar gösteren iki komutan Şamil Basayev ve Aslan Mashadov yarışmışlar ve Aslan Mashadov yarışı kazanarak Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinin yeni Cumhurbaşkanı olmuştur. Bağımsızlık sonrası süreçte Çeçenlerin lideri olan Cevher Dudayev ülkedeki muhalifleri bastırarak Çeçen halkını bağımsızlık ideali için tek bir yapı içinde toplamış ve ülke içinde birlik ve düzeni sağlamıştır. Lakin Aslan Mashadov bu konuda pek de başarılı olamamış ve Çeçen kabileler arasındaki rekabet Çeçenistan'daki birlik ve beraberliği sekteye uğratmıştır. Tüm bu yaşananların yanı sıra Çeçen milis güçleri kontrol eden komutanlar I. Çeçen-Rus savaşında körfezden gelen ve küresel cihat yanlısı selefi unsurların da savaşa katılmasıyla Çeçenistan'da mücahitlerin arasında Vahhabilik ve sufilik üzerinde tartışmalar ve ayrılıklar yaşanmıştır.

Yaşanan bu ayrışmaların da etkisiyle mücahitlerin *Aslan Maşadov'un ulusal Çeçen ordusu inşa etme fikrini desteklememiş olması kendi başlarına buyruk hareket etmeleri, fidye için adam kaçırmaya gibi eşkiyavari uygulamaları, Rusya yönetiminin de benimsemiş olduğu Çeçenistan'ı istikrarsızlaştırma politikasını daha da perçinlemiştir. Tüm bunların yanı sıra büyük yıkıma yol açan savaş sonrası Çeçenler, bir düzen tesis edip savaş sonrası kanayan yaralarını sarmak yerine, Çeçenistan savaşını tüm Kuzey Kafkasya'ya yayma yolunu tercih etmişlerdir. Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti, Rus birliklerinin ülkeden çekildiği 1997- 99 yılları arasında kendi siyasi yapılanmasını tamamlamak yerine istikrarsızlık ve kaos sarmalında debelenmiştir.*¹⁶³

Çeçenistan'ın iç siyasi denkleminde yaşanan bu sıkıntılı süreçlerin bir yansıması olarak Çeçen komutanlar Şamil Basayev ve Emir Hattap emrindeki askerler ile Dağıstan sınırını geçerek Dağıstan'a girmiş ve bölgede faaliyetler yürütmüş ve bölgedeki Rus askeri üslerine saldırılarda bulunmuşlardır ayrıca bu dönemde Moskova'da patlayan bombalar Rus yönetimini dikkatini yeniden Çeçenistan'a çekmiştir. Bu dönemde başbakan olan Vladimir Putin'in kararlı tutumu ve Çeçenistan'a olan bakışı değiştirmiş ve yeni bir çatışmayı da tetiklemiştir.

4.2.9. II. Çeçen-Rus Savaşı

29 Eylül 1999 tarihinde Rus hava kuvvetlerinin bombardımana başlaması ve Rus birliklerinin karadan Çeçenistan'ı abluka altına alması neticesinde ikinci Çeçen-Rus savaşı başlamıştır. Rusya 1 Ekim 1999 'de Aslan Mashadov hükümeti ve Çeçen Parlamentosu yasadışı ilan etmiştir. Aslan Mashadov yönetiminin barış önerileri ve Çeçen mücahitler ile mücadele edileceği yönündeki sözleri ve Avrupa devletlerinin sorunun barışçıl yoldan çözülmesi yönündeki taleplerini reddeden Vladimir Putin Çeçenistan'daki savaşı giderek şiddetlendirmiştir. 8 Haziran 2000 tarihinde ise Çeçenistan Rusya'ya bağlanmıştır. İlan edilen ve Rusya'ya bağlı yeni Çeçenistan Cumhuriyeti'nin başına ise eski Çeçenistan müftüsü Ahmet Kadirov getirilmiştir.

İkinci Çeçen-Rus savaşı neticesinde Ruslar Çeçenistan'ı mağlup etmiş ve Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetine son vererek Çeçenistan'ı Rusya'ya bağlamıştır. Rusya'nın işgali sonrası mağlup olan Çeçen militanlar ise şehirleri terk etmiş ve dağlara çekilmiştir. Bundan sonraki süreçte ise özelde Çeçen mücadelesi genelde ise Kafkasya'daki savaş Kafkas dağlarında

¹⁶³ Tanrısever, Oktay F., "Moskova'nın Çeçenistan Çıkması ve Çıkış Arayışları", *Avrasya Dosyası*, 2001. s. 183-184.

varlığını sürdürmüştür. Putin'in acımasız ve kararlı politikası ve Çeçenistan'a karşı yürütülen ikinci savaşta belirleyici olmuştur ve bağımsız Çeçenistan devleti denemesi hüsrarla sonuçlanmıştır.

4.2.10. Çeçenistan Cumhuriyeti

Rusya Federasyonu bünyesinde yeni kurulan Çeçenistan Cumhuriyeti'nin başına getirilen Ahmet Kadirov'un ayrılıkçı Çeçen milisler tarafından 2004 yılında bombalı saldırı sonucunda öldürülmesi sonrası acilen oğlu Ramazan Kadirov Moskova'ya götürülmüş ve burada Vladimir Putin ile görüştürülmüştür. Ramazan Kadirov'un yaşı tutmadığı için devlet başkanı olamamış ve yerine Alu Alhanov getirilmiştir. Sonrasında ise 2007 yılında Ramazan Kadirov Çeçenistan Cumhuriyeti'nin devlet başkanı olmuştur. Günümüzde de hali hazırda görevini sürdürmekte ve yaptığı açıklama ve yürüttüğü faaliyetler ile dünya kamuoyunda tepki çekmektedir.

İkinci Çeçen-Rus savaşı sonrası Çeçen direnişi de ciddi yara almıştır. Çeçen militanlar dağlara çekilerek mücadelelerini ve eylemlerini buradan sürdürmüşlerdir lakin Rus birliklerin etkin ve kararlı operasyonları ile Rus yanlısı Kadirov yönetiminin acımasız yöntemleri neticesinde Çeçen direnişi giderek zayıflamıştır. 2005 yılında Aslan Mashadov'un ölümünden sonra Çeçen direnişinin başına Abdulhalim Sadullayev geçmiş 2006 yılında onun da öldürülmesi neticesinde eski komutanlardan olan Doko Umarov Çeçen direnişini örgütlemiştir. Doko Umarov ise 2007 yılında hukuki ve fiili olarak sona ermiş olan Çeçenistan-İçkerya cumhuriyetini lağvetmiş ve direnişi Kafkasya'ya yaymak adına De facto bir oluşum olan Kuzey Kafkasya Emirliğini kurmuştur. Günümüzde Çeçen direnişi milli bir çizgiden İslamcı bir karaktere bürünmüş ve Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı perspektifinde yürütülen faaliyetler içerisinde kendini konumlandırmıştır. Özellikle Kadirov yönetiminin bu tür oluşumlarla etkin mücadelesi ve Rusya'nın bölgede tesis ettiği güçlü otoritenin etkisi ile çatışmalar giderek azalmış ve bölge nispeten görece güvenli bir yapıya kavuşmuştur. Çeçenistan Cumhuriyeti ise 2000 yılından beri Rusya Federasyonu bünyesinde ve merkezden doğrudan atanan yerel idareciler ile yönetilmekte ve Federasyona bağlı ve bağımlı konumunu korumaktadır.

4.2.11. Müridizm'den Selefi Cihat'a Değişen Konjonktürde Çeçenistan Direnişi

İslâmiyet inancını benimsemeden önce putperest bir topluluk olan Çeçenler, İslâmiyet'i 8 ve 9. yüzyıllarda bölgede ortaya çıkan Arap-Hazar savaşları neticesinde tanımıştır. Çeçenler'in İslâmiyet'i tanıma ve kabul etme süreci uzun yıllar sürmüş, özellikle 13 ve 14.

yüzyıllarda Çeçenlerin ve bölge halklarının islamiyeti kabul sürecinde Altın Orda Devleti'nin katkısı büyük olmuştur. Daha sonra bu devleti tarihin derinliklerine sürükleyen Timur'un, ordusu İslâm'ın bayraktarlığını yapmış olmasına rağmen Timur Devletinin sert tutumundan ötürü bu dönemde Çeçenlerin islamiyeti kabul etme süreci yavaşlamıştır. Timur'un bölgeyi terk etmesinden sonra ise yine Çeçenler yavaş yavaş İslam inancına yönelmiş ve Çeçenistan'daki İslâm inancının yayılış süreci 18. yüzyılda tamamlanmıştır.¹⁶⁴

Sunni olan ve Hanefî inancına sahip olan Çeçenler içerisinde bölgede yaşanan Rus işgalinden sonra Nakşibendiyye ve Kâdiriyye tarikatları yaygınlık göstermiştir. İslâm inancının bölgede etkinlik kazanmasında ve Ruslar'a karşı girişilen direniş hareketinde bu tarikatların rolü oldukça önemlidir ve yadsınamaz bir gerçektir.

19. yüzyıla birlikte Kafkasya da Çarlık Rusya'sının baskıcı uygulamaları daha da şiddetlenmiş ve Kuzey Kafkasya'daki Rus varlığı ve etkinliği, bölge halklarının özgür yaşamını ve geleneksel yaşantısını tehdit eder boyuta gelmiştir. Mevcut şartlar altında Nakşibendi tarikatının özel ve ortak yaşam alanlarında şeriatın kurallarının tesis edilmesi yönündeki çabaları önem arz etmekte ve Müslüman halk üzerinde islam öğretilerinin etkinliğinin artırılması Kuzey Kafkasya'da yaşayan alklar içerisinde dini inanış temelinde bir birliktelik e dayanışmayı sağlamıştır. Bu süreçte islam bölgenin çimentosu konumundadır. Bölgede yaşanan direniş hareketinin bir yansıması olarak Rus orduları ile etkin bir biçimde mücadele edilebilmesi için Kafkas İmamlığı oluşturulmuş ve İmamlık, Şeyh Şamil döneminde Dağıstan'ın tamamı ile İnguşetya'nın bazı bölgelerini de kontrol altında tutacak şekilde gelişme göstermiştir.¹⁶⁵

Çarlık Rusya'sı emperyalist hedeflerini gerçekleştirmek ve imparatorluk topraklarını genişletmek için Kafkasya bölgesini kendisine hedef olarak belirlemiş ve 16.yy da bölgedeki toprakları işgal ederek faaliyetlerine başlamıştır. 19.yy'ın başında Çarlık Rusya'sı Güney Kafkasya'ya tamamıyla egemen olurken Kuzey Kafkasya'da Çarlık otoritesi bir türlü kurulamamış ve 19. Yüzyılın ortalarına kadar Kuzey Kafkasya'da çatışmalar sürmüştür.

Bu dönemde Kuzey Kafkasya'da Sufizm güçlenmiş ve toplumda son derece güçlü olan tarikat inancı bölge politiğini şekillendirmiştir. Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya topraklarında

¹⁶⁴ Sultanoviç, Jamuhanov Culeyman, Çeçenistan, **TDV İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cecenistan>.

¹⁶⁵ Temizkan, Abdullah , "Kuzey Kafkasya'da Müridizm'in Kurumsallaşması ve Gazavat", **Karadeniz Araştırmaları**, 2010, s. 80-81.

yaygın inanış olan Nakşibendi ve Kadiri tarikatleri bölgede faal ve etkin olmuşlardır. Şeyh Mansur ile başlayan ve örgütlü bir direniş hareketine dönüşen Ruslara karşı Kafkasya direniş, aynı zamanda tarikat Şeyhi olan İmam Gazi Muhammed ile birlikte Sufizm inancı çerçevesinde bir direniş hareketi olarak Müridizm adını almıştır. İmam Hamza ve Şeyh Şamil ile devam eden ve giderek Kurumsallaşıp Kuzey Kafkasya’da bir devlet otoritesi olan tarikat inancı ve bunun çevresinde şekillenen Müridizm hareketi Çeçen ve Kafkas direnişinin o dönemdeki karakterini yansıtmaktadır. İmam sıfatı alan tarikat liderleri müridlerini ve bölge halkını Rus yayılcılığına karşı birleştirmiş ve İslam inancının pekiştirici, birleştirici gücünü ve yüksek motivasyonunu kullanarak Ruslarla mücadeleye girişmişlerdir.¹⁶⁶

Ekonomik, sosyal, siyasal, askeri, temelleri olan ve bölgede zamanla Şeri bir devlet gücü bir otorite teşkil eden ve Ruslara karşı direniş örgütleyen en önemli güç olan Müridizm hareketi İmam Gazi Muhammed ile ortaya çıkmış, onun ölümü ile birlikte İmam Hamza harekete liderlik etmiş ve nihayet İmam Şeyh Şamil Müridizm hareketinin kurumsallaşmasını ve devletleşmesini sağlayarak Ruslara karşı mücadelesini sürdürmüştür.

Şeyh Şamil’in 1859’da Gunip’de Ruslara teslim olması sonucu Kuzey Kafkasya’da direniş birkaç yıl içerisinde sona ermiş ve tarikat ve medrese kültürü bölgede varlığını sürdürse de Müridizm hareketi sona ermiştir. Çarlık Rusya’sı sonrasında bölgedeki Sovyet yönetimi de halkın yaşantısına müdahale etmiş İslam inancının halk arasında konumuna müdahale edilmeye çalışılmıştır. Lakin bölgedeki tarikatlar Ateizm propagandasına karşı bölge halkında İslam inancını diri tutmuştur.

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması sonucunda Çeçenistan’da Sovyetler Birliğinden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu dönemde Çeçenlerin bağımsızlık ilanını destekleyen ve kamçılayan önemli olgular ise Milliyetçilik ve İslam’dır. Cevher Dudayev liderliğinde oluşturulan ve bağımsızlık ilanında bulunan Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti anayasasında da belirtildiği üzere Laik bir devlettir her ne kadar laik bir devlet yapısı ve modern ve çağdaş bir üniter Çeçen devleti oluşturulsa da bu devletin milli hafızası oldukça kuvvetli ve İslami referansları da oldukça güçlüdür.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Temizkan, Abdullah , “Kuzey Kafkasya’da Müridizm’in Kurumsallaşması ve Gazavat”, **Karadeniz Araştırmaları**, 2010, s. 80-81.

¹⁶⁷ Wakızaka, Keisuke, “Rusya ve Kafkas Emirliği arasında Çeçen Milliyetçiliği”, **Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi**, 2020, s.169.

Nitekim 1994 yılında Rusların Çeçenistan'ı işgal etmesi neticesinde Çeçen-Rus çatışması giderek İslami bir kimlik kazanmıştır bunun neticesinde örneğin savaş sürecinde Cevher Dudayev birçok İslam ülkesini ziyaret etmiş ve yardım talebinde bulunmuştur ayrıca 1995 yılında yine Cevher Dudayev Şeriat devletini kurduğunu beyan etmiş ve Ruslara karşı Cihat ilan etmiştir. Birinci Çeçen-Rus savaşı temelinde Çeçen ulus bilinci ve bağımsızlık düsturu ile beslenen ve en önemli motivasyonu Rusya'dan ayrılarak bağımsız bir Çeçen devleti kurmak olan harekettir. İslamiyet Çeçen kültürü için ve Çeçen milleti için önemli bir unsur olsa da 1990'lı yıllarda ortaya çıkan bağımsızlık hareketinde ulusalcılığa karşı bir nokta da değil yalnızca tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Fakat Birinci Çeçen-Rus savaşı ile birlikte, ekseriyetini körfezden gelen ve körfez sermayesi ile fonlanan Afganistan'da tecrübe kazanmış ve El- Kaide yapılanması ile iltisaklı gruplar ile körfezden Çeçen mücadelesine yardım için gelen selefi, vahhabi ve küresel cihat anlayışını benimseyen unsurların gelmesi ve savaşa dahil olması bağımsızlık hareketinde milliyetçi ideolojinin etkinliğinin giderek azalmasına ve milliyetçiliğin zamanla denklem dışına itilirken radikal islamın yükselişi dikkat çekicidir.

1994 yılında baş gösteren çatışma neticesinde Çeçenistan'a yabancı savaşçılarda yoğun olarak destek vermişlerdir. Bu savaştan Çeçenlerin zaferle ayrılması ve Rusların Çeçenistan'ı terk etmesi Çeçenistan'da savaşa destek veren selefi unsurlar da dahil birçok grubu heyecanlandırmıştır. Bu dönemde laik Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı Aslan Mashadov ile Çeçen milis güçlerinin radikal unsurları arasında rekabet ve anlaşmazlıklar da hat safhadaydı. Aslan Mashadov Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinin akıbetini korumak adına ve denklem dışında kalmamak için özenli ve dikkatli politika yürütürken selefi unsurların yoğunlukta olduğu "Küresel Cihat" yanlısı Çeçen milisler ise savaşın Kuzey Kafkasya'ya yayılması amacını gütmüşlerdir. Ayrıca Çeçen ahalisi de bölgedeki selefi örgütlenmenin farkındaydı ve bu durumdan son derece rahatsızlık duymaktaydı. Nakşibendi ve Kadiri tarikatlerinin yaygın faaliyet sahası olan Çeçenistan'da selefi-vahhabi oluşumlar ve unsurlar hoş karşılanmamıştır.

Bağımsızlık ilanı sonrası yeni kurulan Çeçenistan-İçkerya cumhuriyetinde Çeçenistan müftüsü olarak görev yapan Ahmed Kadirov tasavvuf inancına bağlı ve tarikat mensubu iken, seküler temelde şekillenen ve bağımsızlık ilanı ile kendisine hareket alanı bulan Çeçenistan'daki milliyetçi cepheyi ve Rusya'ya karşı girişilen bağımsızlık mücadelesini cihat olarak görmüş ve desteklemiştir. Lakin Vahhabiliğe ve selefi grupların Çeçenistan içerisindeki etkinliğine karşı nasıl bir duruş sergileneceği hususunda Kadirov ve Aslan Mashadov arasında

çatışma ortaya çıkmış ve Ahmet Kadirov, Aslan Mashadov hükümetinden ayrılmıştır. Daha sonra ise Aslan Mashadov hükümeti içerisinde vahhabi selefi unsurların etkinliğinin arttığını gözlemleyen Ahmet Kadirov yaşanan bu durum karşısında Rusya Federasyonu ile işbirliğine girişmiş ve Çeçenistan direnişinin karşısına geçmiş ve Radikal İslam'ın yükselişine karşı cephe almıştır.¹⁶⁸

Çeçen direnişinin başlangıcında Milliyetçi çizgiden uzaklaşıp 2000'li yıllara gelindiğinde radikalleşme ve İslamcı motivasyonun arttığı ve Çeçen Milliyetçiliğinin ciddi düzeyde kan kaybettiği görülür. Nitekim bu doğrultuda Aslan Mashadov döneminde bakanlık görevini yürüten Ahmed Zakayev de Çeçenistan içinde etkili olan radikal İslamcılık-Vahhabiliğe karşı çıkmış Çeçenistan'ın seküler yapıya sahip ulus-devlet modelini koruması gerektiğini düşünmüştür. *Ahmet Zakayev, Mashadov hükümetinde Rusya ile ilişkiler hususunda Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetininin temsilcisi sıfatı ile görev almıştır. Birinci Çeçen Savaşı'nın akabinde Ahmet Zakayev radikal ve selefi unsurların etkin bir biçimde yer aldığı Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinde önemli bir konumda pozisyon alırken bölgede yaygınlaşan selefi inanişaya karşı çıkmıştır. Bundan sonraki süreçte ise tarihler 2000 yılını gösterdiğinde Ahmet Zakayev Çeçenistan'ı terk etmiş yurt dışına çıkmıştır ve 2002'de Biritanya'da yaşamını sürdürmektedir. Çeçen direnişinin liderliğini üstelenen Doko Umarov'un 2007 yılında Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti'nin lağvedildiğini ve Kafkas Emirliği'nin oluşturulduğunu ilan etmesi sonrasında Ahmet Zakayev bu oluşumu reddetmiş ve oluşturulan bu yeni yapılanmadan uzak durmuştur. Zakayev aynı yılın Kasım ayında, sürgündeki Çeçenistan-İçkerya hükümetini toplamış ve burada yeni hükümetin sözde başbakanı olarak seçilmiştir. Çeçenistan direnişinin kabuk değiştirmesi sonucunda Milliyetçi motivasyondan uzaklaşılması ve İslamcılığın direnişin odak noktası olması, bunun bir yansıması olarak da Çeçen direnişindeki liderlerin bu yaşananlara karşı tutumları ve aldıkları pozisyonlar yukarıda zikredilmiştir.*

Başına buyruk hareket eden Çeçen milislerin girişmiş oldukları eylemleri bahane eden Rusya 1999 yılında Çeçenistan'ı tekrardan işgal etmiş ve kısa sürede tüm Çeçenistan'ı ele geçirerek kendisine bağlı yeni Çeçenistan Cumhuriyetini kurmuştur. Rusya havadan ve karadan Çeçenistan'ı abluka altına almış ve şehirlerden kaçan Çeçen direnişçiler dağlara çekilerek

¹⁶⁸ Aktaş, H. ve Wakizaka, K., "Çeçenistan'da Yeni Dönem ve Kadirov Yönetimi", **Karadeniz Araştırmaları**, 2019, s. 231-238.

direnışlerini sűrdűrműşlerdir. Bu sűreçte ise Çeçen direniři giderek kabuk deęiřtirmiş ve yűrűtűlen eylemlerden de anlaşılacaęı űzere terűrize olmuřtur. Aslan Mashadov'un űlűmű ile birlikte Çeçenistan direniřinin milli karakteride giderek zayıflamış ve Çeçenistan'daki savařı kűresel cihadın bir parçası olarak gűren radikal selefi unsurların etkin olduęu ve İslamcı temelde Çeçen direniřini Kuzey Kafkasya'nın geneline yaymak isteyen bir ideal ortaya çıkmıřtır. Çeçen direniřinin lideri Doko Umarov 2007 yılında Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinin laęvedildięini ve Kafkasya emirlięinin kurulduęunu ilan etmiřtir. İnternet űzerinden yayınlanan bu sanal bildiri neticesinde Çeçenistan ve Kafkasya direniřinin ne derece kabuk deęiřtirildięi de gűzler űnűne serilmiřtir. Bu bildiri ile Çeçenistan, Kuzey Kafkasya'da kurulduęu ilan edilen hukuki ve fiili bir dayanaęı olmayan Kafkasya Emirlięi içerisinde bir vilayet olarak konumlandırılmıřtır. Bu durum ise űnceleri milliyetçi saiklerle řekillenen Çeçen savařınının gűnűműzdeki konumunu ortaya koymaktadır. Bu durum bize, doksanlı yılların ortalarında çıkan ve yabancı meřeili bir ideolojinin bűlge topraklarında giderek nasıl etkili olduęunu ve bűlgedeki műcadeleyi ne derece řekillendirdięini gűstermektedir. Birinci Çeçen-Rus savařı ile emareleri gűrűlen ve İkinici Çeçen-Rus savařı sonrası giderek yaygınlařan asimetrik savař ve terűr eylemleri Çeçen direniřindeki deęiřimi yansıtılmaktadır. Baęımsızlık sonrası sűreçte Laik ve milliyetçi kimlięini kaybeden Çeçen direniři hızla terűrize olmuř ve radikal unsurların direniřte etkin konuma gelmesi neticesinde Çeçen direniři selefi unsurların egemenlięinde radikal eylemlerin odaęı haline gelmiřtir. Ayrıca űzelde Çeçen genelde ise Kafkas direniřinin bu kűklű deęiřimini ortaya koyan 2007 yılında ki emirlik ilanı ile bűlgedeki "kűresel cihat" yanlısı vahhabi-selefi unsurların savařı tűm Kafkasya'ya yayma giriřimleri Çeçen direniřindeki deęiřen dengeleri en iyi řekilde ortaya koymaktadır.

Son tahlilde yukarıda zikredilen hususları űzetlemek gerekirse Çeçen direniřini Kafkasya'da Ruslara karřı verilen műcadeleden ayrı tutmak ve farklı gűrmek műmkűn deęildir. Kafkasya'daki Ruslarla yařanan çatıřmaların karakterinde ve tarihinde Çeçenlerin rolű ve izi yadsınamaz bu minvalde Çeçenistan űzelinde ifade edilen kavram, olay ve olguların Kafkasya geneline baktıęımızda da benzerlik ve paralellik gűsterdięi gűrűlmektedir. 1700'lű yılların sonunda bařlayan ve bűlgedeki Sufizm'den gűcűnű ve enerjisini alan Çeçen ve Kafkas direniřinde İslam inancının en űnemli dayanak noktası olduęu ve Ruslara karřı verilen bu savařımda Kuzey Kafkasya halklarını bir arada tuttuęu gűrűlűr lakin Çeçenlerin ve Kafkasyalıların savařta ve direniřteki motivasyonu zamanla kabuk deęiřtirmiřtir. Sovyetler yıkılması sonrası Baęımsızlık ilanı ile birlikte laiklik ve Milliyetçilik temelinde aynı zamanda

İslamcı bir motivasyonla Çeçenistan devletinin kurulduğu görülür lakin Çeçen direnişindeki bu kısa vadeli süreç de hızla değişmiş birinci ve ikinci Çeçen-Rus savaşının bir yansıması olarak selefi-vahhabi İslam inancına mensup ve Sufilik ile taban tabana zıt olan radikal unsurların bölgeye savaşmak için gelmesi ve zamanla bölgedeki direnişte etkin olması, Çeçen direnişindeki milliyetçi motivasyonu da ortadan kaldırmıştır. Böylece Çeçenistan'daki direnişi tüm Kafkasya'ya yayma düşüncesinde olan ve bunu günümüzde görece başaran radikal selefi akım Çeçen direnişine egemen olmuştur. Böylelikle Müridizm ekseninde başlayan Kafkasya'daki direniş hareketi tarihsel süreç içerisinde sosyal ve politik şartların etkisinde Radikal ve selefi bir çizgiye evrilmiştir. Günümüzde “küresel cihat” yanlısı bu selefi grupların ve Kafkasya Emirliği'nin Kafkasya'da etkisi son derece sınırlı olsa da hali hazırda bölgede varlığını sürdürmekte Rusya için görece tehdit oluşturmaktadır.

4.2.12. Çeçen Direnişin Terörize Edilmesi ve Rusya'nın Rolü

Müridizm geleneği ve tarikatçılık ekseninde gelişme gösteren Çeçen direnişi tarihsel süreç içerisinde büyük bir değişim yaşamıştır. Birinci Çeçen-Rus savaşı ile birlikte bölgede selefi/vahabi görüş yayılmaya başlamış ve Çeçen direnişinin saikleri bu minyalde değişmiştir. 1990'lı yıllarında başında laik ve milliyetçi motivasyonla Rusya'ya karşı direnişe geçen Çeçenler bölgeye gelen selefi ve cihatçı grupların etkisi ile terörize ve kriminalize olmaya başlamıştır. Bu süreçte Rusların yürütmüş olduğu politikaların da etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir.

Cevher Dudayev, bağımsızlık ilanı sonrası dünya kamuoyundan yeterince destek göremeyince yönünü islam ülkelerine çevirmiştir. Ruslara karşı girişilen mücadelede islam ülkelerinden destek görmek isteyen Dudayev Çeçenistan'da Şeriatı ve İslam devletini ilan etmiş ve Körfez ülkelerinin yoğunlukta olduğu çeşitli islam ülkelerini ziyaret etmiş ve Çeçen davası için destek istemiştir. Yaşanan bu süreç, Çeçen direnişinin milliyetçi çizgiden uzaklaşmasına ve İslamcı motivasyonun yükselişine yol açmıştır. Yapılan bu çalışmalar meyvesini vermiş ve birinci Çeçen-Rus savaşı ve sonrasında ikinci Çeçen-Rus savaşında Çeçenistan'a yoğun şekilde selefi/vahhabi savaşçılar giriş yapmıştır. Rusya Federasyonu ise yaşanan bu yoğun göç dalgasını görmezlikten gelmiş ve bu grupların Çeçenistan'a girmesine göz yummuştur. Bölgeye insani yardım kuruluşlarının dahi gelmesine müsaade etmeyen Rusya, Çeçen direnişini terörize etmek için bu grupların girişine müsaade etmiştir.

Rusya ile çatışmalar sürerken Radikal unsurların Çeçenistan direnişindeki rolü giderek artmaya başlamıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen baskın ve eylemlerin dünya kamuoyunda tepki çekmesi Çeçen direnişini zayıflatmış ve verilen desteğin gerilemesine yol açmıştır. 1995 yılında gerçekleştirilen Budennovsk Hastane baskınının yanı sıra ikinci Çeçen-Rus savaşı öncesinde Şamil Basayev ve Emir Hattap liderliğindeki radikal unsurların Dağıstan'a girmesi ve sınır köylerinde giriştikleri faaliyetler ile birlikte Moskovada gerçekleştirilen eylemler ve son olarak 2004 yılındaki Beslan Kasabası baskını Çeçen direnişinin ne ölçüde terörize olduğunu en açık biçimde ortaya koymaktadır.

Rusya Federasyonu Çeçen direnişini kırmak ve dünya kamuoyunun desteğini almak için Çeçen direnişinin çizgisinin değişmesine göz yummuştur ve bölgeselikle bölgede yürüttüğü faaliyetlerine terörle mücadele adını vermiştir. Putin'in iktidara gelişi ile birlikte Ruslar ikinci Çeçen-Rus savaşında kararlı ve etkin bir mücadeleye girişmiştir. Bu durumun neticesinde Çeçenler savaşı kaybetmiş ve dağlara çekilmiştir. Rusya ise Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetini lağvederek Çeçenistan Özerk cumhuriyetini kurmuştur. Hukuki ve siyasi temelden yoksun kalan Çeçenlerde direniş hareketi bu dönemde büyük ölçüde selefi, radikal unsurların eline geçmiş ve eylemlerin türlerinde de büyük oranda değişim gözlemlenmiştir. Bu süreçte Çeçen direnişi giderek terörize olmuş ve gerçekleştirilen bombalı eylemler yada baskınlar dünya kamuoyunda tepkiye yol açarken Çeçen direnişine olan desteğin oldukça azalmasına yol açmıştır. 11 Eylül saldırıları ile birlikte dünyada artan terör tehditinden istifade Ruslar, Çeçenler ile mücadelesinde ABD ve Avrupa Birliği'nin de desteğini almıştır.

1990'lı yıllarından itibaren başlayan terör tehdidini gören Rusya Çeçenistan direnişini baltalamak ve dünya kamuoyundan destek alabilmek için bu direnişin kodlarını değiştirmeye çalışmış ve bunda da son derece başarılı olmuştur. Bölgeyi ablukası ve kontrolü altında tutan Ruslar, Çeçen savaşı ile birlikte yoğun şekilde bölgeye gelen selefi-vahhabi inanışa mensup körfez sermayesi tarafından fonlanan savaşçıların girişlerine göz yummuştur. Böylelikle bu radikal unsurlar Çeçen direnişinde son derece etkin bir biçimde rol almış ve Çeçen direnişinin milli kimliğini kaybetmesine ve terörize olmasına zemin hazırlamıştır. Rusya ise bu durumdan oldukça faydalanmış ve Çeçen direnişi dünya kamuoyuna Rusya'nın iç meselesi ve teröristlerle mücadele edilmesi şeklinde lanse etmiştir. Böylelikle Çeçen direnişine olan destek giderek zayıflamış ve Çeçenler Ruslara karşı giriştikleri mücadelelerini kaybetmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma Kuzey Kafkasya bölgesinde ve Rusya Federasyonu içerisinde otonom bir yönetim çatısı altında varlığını sürdüren Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti'nin siyasi coğrafya özellikleri ile geçmişten günümüze bölgede yaşanan Rus-Çeçen çatışmasının tarihi arka planı ve bunun yanı sıra bölge jeopolitiğinin hassas dengelerini çalışma konusunun sınırları çerçevesinde ortaya koymaktadır.

Siyasi ve fiziki olarak Kuzey ve Güney olmak üzere ayrıma ve sınıflandırmaya gidilmiş olan Kafkasya coğrafyasında Çeçenistan, mevcut jeopolitik konumu ve bölge jeostratejisinde sahip olduğu reel politik denklemler ışığında oldukça önemli bir konuma sahiptir. Büyük Kafkas Dağlarının kuzey eteklerinde, Sunja ve Terak nehirlerinin suladığı ve Çeçenlerin yaşadığı bu topraklara Çeçenistan denilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde tarihin her döneminde yerel ve küresel güç odaklarının etki sahasında yer alan bu coğrafya savaş, işgal ve istilalara maruz kalmıştır.

Bir buçuk milyona yaklaşan nüfusu ve 15.000 kilometrekare alanı ile Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir yönetime sahip olan Çeçenistan'ın yıllardır yaşanan savaş ve çatışma ortamından ötürü sosyal ve ekonomik gelişimi büyük oranda sekteye uğramıştır. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olarak yürütüldüğü Çeçenistan'da sanayi sektörü ise petrol ve petrole dayalı sektörlerde gelişme göstermiştir. Son yıllarda rezervler tükenme noktasına gelse de Çeçenistan'da geçmişten günümüze petrol üretimi önem arz etmektedir. Lakin son yıllarda petrol üretimi önemli miktarda azalma trendine girmiştir. Buna rağmen Çeçenistan'ın Hazar Enerji Koridoru açısından stratejik bir noktada yer alması ve ülkeden geçen Bukü-Novorossik petrol boru hattı sayesinde Ruslar için Çeçenistan'ın önemini artırmaktadır.

15 ve 16. yüzyıllarda Knezliklerle yönetilen ve bölünmüş olan Rusların Altın Orda Devleti'nin yıkılması ile birlikte bağımsız olduğu ve güçlendiği görülmektedir. Bu dönemden sonra Çarlık olarak ifade edilen Rusya topraklarını genişletme yoluna gitmiş ve çevresine karşı sergilediği saldırgan politika ile dikkat çekmiştir. Bu politikadan Çeçenler ve Kafkasya bölgesi de etkilenmiştir. Nitekim Kazan ve Astrahan hanlıklarının işgali ile birlikte Ruslar ile Çeçenlerin ilk teması da sağlanmıştır. Bölgede işgal faaliyetlerine hız veren Ruslar 18.yy'ın sonunda Güney Kafkasya'ya egemen olurken Kuzey Kafkasya'da yaşanan direniş 19.yy'ın ortalarına kadar sürmüştür. Çeçenlerin liderlik ettiği Kuzey Kafkasya halkları Çarlık ordularının akınlarına karşı etkili bir direniş cephesi inşa etmiştir. İmamlar dönemi olarak da

ifade edilen Şeyh Mansur ile temelleri atılan ve Gazi Muhammed, Hamza Bey ve İmam Şamil ile kurumsallaşmasını tamamlayan Gazavat hareketi sayesinde Kuzey Kafkasya dağlı halkları Ruslara karşı oluşturulan devlet çatısı altında mücadelelerini etkin olarak sürdürmüşlerdir. Lakin 1859'da direnişin lideri Şeyh Şamil'in teslim olması ile birlikte Çeçen ve Kafkas direnişi son bulmuş Ruslar tümüyle Kafkasya'ya hakim olmuşlardır. Çarlık ve Sovyet dönemlerinde Rusya'ya bağlı olarak varlık mücadelesinde olan Çeçenler, Sovyet idaresi altında da Rusların katı politikalarına maruz kalmıştır 1944 yılında Stalin'in emri ile İnguşlar ve Çeçenler anavatanlarından kopararak Kazakistan'ın soğuk steplerine sürülmüş ve 1956 yılına değin kendi topraklarına gelememişlerdir. Çeçen ve İnguşlardan boşalan topraklara ise başta Ruslar olmak üzere Tatarlar ve Ukraynalılar yerleştirilmiştir. 1956 yılında Çeçenistan'a dönebilen Çeçenler Sovyetlerin dağılmasına kadar varlıklarını Sovyetlerin çatısı altında sürdürmüşlerdir. 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması sonucu Çeçen ve İnguşlar, Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetini adı altında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Yaklaşık olarak 500 yıllık bir tarihe sahip olan Çeçenistan'ın varoluş mücadelesi Ruslar tarafından bir kez daha sekteye uğratılmıştır. 1994-1996 yılları arasında süren birinci Çeçen-Rus savaşını Çeçenler kazanmış ve Ruslar bölgeden çekilmiştir. Ancak 1999 yılında Ruslar bir kez daha Çeçenistan'a saldırmış ve bu kez başarılı neticeler elde etmiştir. Çeçen direnişini kıran Ruslar Çeçenistan-İçkerya cumhuriyetini lağvetmiş ve kendilerine bağlı idarecileri atadığı Çeçenistan cumhuriyetini kurmuştur. Tüm bu yaşanan sürece rağmen Kuzey Kafkasya genelinde ve Çeçenistan özelinde yaşanan çatışma son bulmamış birinci ve ikinci Çeçen-Rus savaşı neticesinde bölgeye gelen körfez destekli selefi/vahhabi unsurlar bölgedeki çatışmayı Kuzey Kafkasya geneline taşımıştır.

Rus idarecilerinden Korkunç İvan'ın Çar ünvanı alması ile başlayan Çarlık Rusya'sı topraklarını genişletmek ve güç elde etmek için saldırgan politika uygulamış Ruslar Kafkasya'yı kendileri için bir hedef olarak görmüştür. Çarlık Rusya'sı için, insan kaynakları ve doğal zenginliklerinin yanı sıra stratejik ve jeopolitik konumundan ötürü Kafkasya ve Çeçenistan coğrafyası elde edilmesi gereken bir hedef olmuştur. Bu stratejik perspektif üzerine bölgeyi işgal eden Ruslar, işgali kalıcı hale getirebilmek ve direnişi kırmak için acımasız politikalar uygulamıştır. Başta Çeçenler olmak üzere yerel halkın zorunlu göçe tabi tutulması ve arta kalan topraklara Rus ve çeşitli yabancı unsurların yerleştirilmesi, katliam ve soykırıma varan uygulamaların gerçekleştirilmesi ve işgal edilen topraklara kalelerin inşa edilmesi gibi faaliyetlerin yanı sıra bölge halkları arasına nifak sokulması ve direniş unsurlarının bir birine düşürülmesi gibi yaklaşımları uygulamaktan da geri durmamıştır. Tüm bu yapılanlara rağmen

bölge halkı büyük bir direniş ve mücadele örneği göstermiş gazavat hareketi denilen süreçte bölgede ki tarikat liderleri önderliğinde Ruslara karşı direniş faaliyetleri yürütülmüştür. İslam inancının sufi geleneğinin ve tarikat öğretisinin yaygın olduğu bu coğrafyada engebeli ve dağlık arazi yapısı da Kuzey Kafkasya dağlı halklarına direnme ve mücadele etme imkanı tanımıştır. İmam ünvanı verilen tarikat liderleri, Kuzey Kafkasya Halklarını kurumsallaşmış ve devletleşme sürecine girmiş bir organizasyon çatısı altında toplamış ve geçilmesi zor büyük Kafkas dağlarının da yardımı ile Ruslara verilen direnişi örgütlemiştir.

Bu bağlamda Çeçen-Rus çatışması incelendiğinde her iki tarafında motivasyonları yukarı da zikredilen kelimelerle ifade edilmiştir. Bu satırlarda bir kez daha ortaya koymakta yarar vardır.

Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya coğrafyasında Rus varlığı uzun yıllardır süre gelen bir gerçektir. 18. yüzyılda bölgenin güçlü devletleri olan İran ve Osmanlıyı mağlup eden Çarlık Rusya'sı imparatorluk topraklarını genişletmek ve Kafkasya bölgesindeki zengin kaynakları sömürmek istemektedir. Bununla birlikte Rusya sıcak denizlere inmek için de bölgeyi stratejik öneminden ötürü bölgeyi işgal etmeyi hedeflemekteydi. Bu hedef doğrultusunda yaşanan işgal süreci ve bu işgale karşı Çeçenler başta olmak üzere Kuzey Kafkasya dağlı halklarının vermiş olduğu reaksiyon dikkat çekicidir. Kafkas direnişinin ana omurgasını bu nokta da İslamiyet ve Kafkas coğrafyası teşkil etmektedir. Ruslar uzun yıllar bölgede askeri faaliyetlerini yürütmelerine rağmen düz ve ovalık alanlar dışında Kafkasya coğrafyasına hakim olamamıştır bunun ise esas nedeni Büyük Kafkas dağlarının yüksek ve sarp zirveleridir. Bölgenin otokton halkları bu coğrafyada rahat hareket ederken Ruslar yabancı olduğu bu bölgelere uzak kalmışlardır. Kafkas direnişinin ve Çeçenlerin vermiş olduğu mücadelenin en önemli motivasyonu ise İslamiyet'tir. Tasavvuf kültürünün yaygın olduğu Kafkasya'da Ruslara karşı direnişi bölgedeki tarikat önderleri yürütmüştür. Gazi Muhammed, Hamzat bey ve Şeyh Şamil gibi halk önderlerinin liderliğinde birleşen Kafkas halkları, devletleşme sürecine girmiş ekonomik, sosyal ve hukuki temelleri olan kurumsallaşma çabası içindeki Gazavat adı verilen direniş hareketi ile Ruslara karşı topraklarını koruma yoluna gitmişlerdir. Nitekim gerilla tarzı mücadele etkin şekilde yürütülse de güçlü Rus ordularına karşı bölge de direniş kırılmış ve Rus hakimiyeti tesis edilmiştir.

Kafkasya'daki işgal sürecinde Rusların uygulamış oldukları acımasız politikalar ise bölgede çatışma ve şiddet sarmalının daha da iç içe girmesine ve çözülmesi zor problemlere ve

iyileşmesi na mümkün yaralara sebebiyet vermiştir. Bu noktada Çeçen direnişinin de şekillendiği ve değişkenlik arz ettiği görülmüştür.

1936 yılında yeni Sovyet Anayasasının kabulü ile birlikte 16 Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Sovyetler Birliği çatısı altında kurulmuştur. Çeçenler ise bu cumhuriyetlerin sahip olduğu siyasi yapının dışında bırakılmış ve Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı ile varlığını ve statüsünü sürdürmüştür. Çeçenlerin bu dönemde oluşturulan sorunlu siyasi statüsü Çeçenlerin hukuki düzlemde bağımsızlık yaklaşımına aykırılık teşkil etmektedir. 1944 yılında Çeçen ve İnguşların sürgüne gönderilmeleri neticesinde bu Özerk Cumhuriyet lağvedilmiş ta ki 1956 da bölge halkının anavatanına tekrardan dönmesi sonrası 1957’de tekrardan kurulmuştur. Çeçenler Çarlık Rusya’sında olduğu gibi Sovyet yönetiminde de baskı, zorunlu göç ve sindirmelere maruz kalmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası Çeçenlerin bağımsızlık ilanında bulunması ve sonrasında şekillenen Çeçen-Rus çatışması ise güncelliğini korumakla birlikte tarihsel izlerinden uzaklaşmaktadır. Geçmişte olduğu gibi Sovyetlerin dağılmasından sonra da Ruslar Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya topraklarından vaz geçmemiş bölgede varlığını her ne pahasına olursa olsun devam ettirmiştir. Birinci Çeçen-Rus savaşından galip ayrılan ve Boris Yeltsin’in beceriksiz yönetiminden fırsat ve imkan bulan Cevher Dudayev önderliğindeki Çeçenler, 1999 yılında Putin’in Rusya’nın başına gelmesi ile hayal kırıklığına uğramıştır. Nitekim Putin Çeçenler’in bağımsız bir devlet çatısı altında yaşamalarına asla müsaade etme niyetinde değildi 1999 yılında yaşanan çatışma sonucunda Rus orduları bir kez daha Grozni’ye girmiş ve Rus işgali kalıcı hale gelmiştir. Bu noktada Putin Rusya’sının uyguladığı katı politikalar etkili olmuştur.

Rusların Kafkasya’yı işgali ile birlikte başlayan Çeçen ve Kafkas direnişi de tarihsel süreç içerisinde ciddi değişimlere yol açmıştır. 1859 yılındaki Gunip kuşatması sırasında İmam Şeyh Şamil’in teslim olması ile birlikte Rusların Kafkasya’ya egemen olma siyaseti başarı ile sonuçlanmıştır. 19. yüzyılın başında Güney Kafkasya’ya hakim olan Çarlık Rusya’sı bu yüzyılın ortalarında ise Kuzey Kafkasya’yı egemenliği altına almıştır. Bu döneme kadar olan süreçte ise Kafkas direnişi İslami bir motivasyon ve tasavvuf anlayışı ile şekillenmiştir. Kafkas toplumunda Lider olarak görülen tarikat şeyhleri İslami referansları ve aksiyonları da arkasına alarak bölgede İslam devleti kurmayı ve Rus işgalini sonlandırmayı amaçlamıştır. Lakin başarılı neticeler elde edilse de kalıcı bir zafer kazanılamamış ve Ruslar bölgeye hakim olmuşlardır. 1917 yılında Bolşevik ihtilalinin gerçekleşmesi sonrası Kuzey Kafkasya’da

ayrılıkçı hareketler bir kez daha ortaya çıkmış ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti adı verilen bir devlet bölgede kurulmuşsa da ömrü kısa olmuş 1921 yılında Kafkasya'ya giren Kızıl Ordu bu devlete son vermiş ve bölgeyi tekrardan Sovyet Rusya'ya bağlamıştır. Bu tarihten itibaren Sovyetlerin yıkılışına kadar Çeçenler Sovyet idaresinde kalmıştır ve Çarlık Rusya'sında görülen baskı, sindirme, katliam ve zorunlu göç gibi uygulamalara da maruz kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ise Kuzey Kafkasya'da ayrılıkçı hareketler yeniden tetiklenmiş ve Çeçenler bağımsızlık ilan etmiştir. Bu süreçte ise Çeçenler esas motivasyonu Ulus bilinci ve milliyetçiliktir. İslamiyet ise bu harekete katkı sunan bir doktrin olarak varlığını sürdürmüştür. Bağımsızlığını ilan eden yeni Çeçen devleti Lakin temele oturtulmuş ve Üniter yapıya sahip milli duyguların revaçta olduğu Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti ilan edilmiştir. 1994 yılında ise Birinci-Çeçen Rus savaşının başlaması neticesinde bölgedeki çatışma yeniden şiddetlenmiştir. Bu süreçte dış dünyadan yeterince destek bulamayan Cevher dudayev liderliğindeki Çeçenistan İslam ülkelerinin dikkatini çekmek adına politikasında değişikliğe gitmiş ve şeriat ve İslam devletini ilan etmiştir. Bu durum ise İslami motivasyonu yüksek körfezden ve çeşitli coğrafyalardan çok sayıda selefi grupların gelmesini sağlamıştır. Birinci Çeçen-Rus savaşının Çeçenler lehine sonuçlanması ve bu savaşta selefi ve vahhabi inanca mensup Küresel Cihat yanlısı grupların etkin rol alması neticesinde bölgede selefi yaklaşım önem kazanmıştır. Zaman zaman tasavvuf yanlısı oluşumlar ile selefi cihatçı gruplar arasında itilaf yaşansa da selefi gruplar bölgedeki etkinliklerini sürdürmüşlerdir. 1999 yılında ikinci Çeçen-Rus savaşı sonrasında ise selefi inanış bölgedeki direniş hareketlerini etkisi altına almıştır.

1996 yılında Cevher Dudayev'in ölümü sonrası yerine Zelimhan Yandarbiyev geçmiş ve sonrasında yapılan seçimlerde İslamcı kanadın temsilcisi Şamil Basayev ile laik ve milliyetçi cephenin lideri Aslan Mashadov yarışmış ve seçimleri Aslan Mashadov kazanmıştır. Bu durum ise seçimlerin yapıldığı 1997 yılında ulus bilincinin ve milliyetçi motivasyonun Çeçenistan'a hali hazırda egemen olduğunu göstermektedir. Lakin bu dönemden sonra İslamcı kesim ile Milliyetçi gruplar arasında ki çekişme de sürmüştür 1999 yılındaki ikinci işgale götüren süreçte ise Şamil Basayev ile körfezden gelen selefi lider Emir Hattap ve beraberlerinde ki unsurların yürütmüş oldukları faaliyetler etkili olmuştur. Rusların Çeçenistanı işgal etmesi ve Çeçen direnişçilerin dağlara çekilmesi sonrası Rusya Ahmet Kadırov yönetiminde kendisine bağlı özerk Çeçenistan Cumhuriyetini kurmuştur. Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinin ise varlığı fiili olarak sona ermiş ve Çeçen Lider Doko Umarov'un 2007 yılında cumhuriyeti lağvetmesi

neticesinde varlığı son bulmuştur. Günümüzde ise Milliyetçi ve ulusal kimliklerini motivasyon kaynağı olarak gören Ahmet Kazayev liderliğinde ve sürgünde yaşayan bir grup azınlık bu mağlup mirasa sahip çıkmaktadır. Çeçen direnişinin o dönemki lideri Doko Umarov Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyetinin lağvedildiğini ve Kafkasya Emirliğinin kurulduğunu ilan etmiştir. Şüphesiz Kafkasya emirliği adı verilen ve fiili olarak toprak ve sosyal temelden yoksun bu oluşum ile Çeçenistan direnişi milli ve ulusalcı kurtuluş modelinden tamamıyla sıyrılarak Kafkasya genelinde ve selefi bir kimliğe bürünmüştür. Rusların işgali ile birlikte sufizmin yaygın olduğu ve islami motivasyon ile yürütülen Çeçen direnişinin 1990'lı yıllar ile birlikte kısa bir süre de olsa ulusalcı ve laik temelde şekillenmiş lakin sonrasında selefi unsurların yoğun katılımı ile Çeçen direnişi kabuk değiştirmiş İslami hassasiyet korunmuş olsa da Sufizm Çeçen direnişinde yerini selefi çihatçı akıma bırakmıştır. Bu durum ise Çeçen direnişinin kaderini derinden etkilemiştir. Zira Küresel Cihat yanlısı selefi grupların Çeçenistan'da direniş faaliyetlerini yürütmesi neticesinde Çeçen direnişi giderek terörize olmaya ve kriminalleşmeye başlamıştır. Rusların uzun yıllardır uyguladığı katliamlar, acımasız savaşın derin ve hali hazırda kanayan yaraları ve geçmişin izi kalmış köhne uygulamaları ile selefi savaşçıların acımasız uygulamaları birleşince intihar eylemleri bombalı saldırılar rehine saldırıları gibi terör eylemleri olarak zikredilen faaliyetler artmıştır. Bu durumu Ruslar kendi lehine kullanmış ve dünya kamuoyunda, Çeçenlerin terör faaliyetleri yürüttüğünü ve bu durumun Rusların iç meselesi olduğu yönündeki kendi tezlerini güçlendirmiştir. Nitekim Çeçenistan açmazında sufi gelenek ile temelleri atılan Çeçen direnişi Selefi ve cihatçıların ellerinde terörize olmuştur ve yerel yönetimler ile Rusların baskı ile sindirme politikası neticesinde, mücadele söz de tüm kuzey Kafkasya'ya yayılsa da yapılan eylemlerin sıklığına ve etki gücüne bakılacak olursa bitme noktasına gelmiştir.

1991 yılında bağımsızlık ilanı ile birlikte laik ve milliyetçi saiklerle inşa edilen Çeçen-İçkerya Cumhuriyeti bu yapısının zaman içerisinde kaybetmeye başlamıştır. Birinci ve İkinci Çeçen-Rus savaşları neticesinde bölgeye körfez sermayesi tarafından fonlanan ve selefi, vahabi ulemanın tedrisatından geçen çok sayıda küresel cihat yanlısı savaşçı unsurlar gelmiştir. Bu süreçte bölgeyi abluka altında tutan ve insani yardımların dahi geçişine izin vermeyen Ruslar ise bölgedeki direnişi terörize etmek için bu unsurların geçişine göz yummuştur. Bu durum neticesinden bölgedeki direniş kimlik karmaşası yaşamış ve terörize olmaktan kurtulamamıştır.

Türkiye, Çeçenistan-Rusya Çatışmasında bölgede sahip olduğu siyasi ve jeopolitik unsurları nedeniyle söz sahibi bir ülkedir. Sovyetlerin dağılması sonrası Türki Cumhuriyetlerle

iyi ilişkiler kuran Türkiye Çeçenistan'ın bağımsızlığını ise tanımamış ve yaşanan durumlara temkinli davranmıştır. Kafkasya'da aktif siyaset ve faaliyet yürüten Türkiye, Çeçenistan meselesinde ise konjonktürel şartlardan ötürü yeterince faal olamamış ve Çeçen direnişine etkili bir destek sunamamıştır. Türkiye el altından Çeçenlere silah ve finansal yardımda bulduysa da Rusya'nın Pkk terörünü destekleyeceği endişesi ile Çeçenistan Bağımsızlığını tanımamış ve Çeçenlerle resmi temas kurmaktan kaçınmıştır. Cevher Dudayev bu dönemde bazı isimlerle görüşse de beklediği desteği bulamamıştır. Kafkaslarda Rusya'nın etkin varlığı ve gücü Çeçenistan meselesinde Türkiye'nin elini zayıflatmaktadır. Bu noktada verilen destek son derece sınırlı ve el altından olmuştur.

Sonuç olarak Çeçenistan coğrafyası ile beşeri özellikleri ile ve mazisi eskilere dayanan şiddet ve çatışma sarmalından bir türlü kurtulamamış bir ülkedir bu noktada uzun yıllardır süre gelen Çatışma ve Çeçenistan meselesi bu dönemde de ciddiyetini korumaktadır. Lakin son yıllarda çatışmaların giderek azaldığı ve sükunetin de Çeçenistan topraklarına hakim olduğu görülmektedir. Rusya gerek insan gücü gerek se ekonomik ve askeri unsurları ile bölgede gücünü muhafaza etmektedir. Aynı zamanda Kafkasya bölgesi ve Çeçenistan'da Rusya için, Hazar ve Çevresinin ekonomik askeri ve siyasi anlamda korunması ve Rusya'nın bu bölgede varolması için oldukça önemlidir. Son tahlilde Çeçen direnişi her ne kadar ulusal temelden Kuzey Kafkasya geneline doğru bir yayılma göstermiş olsa da Rusların etkin ve kararlı tutumu neticesinde bu bölgelerde de çatışmalar oldukça sınırlı ve halkın desteği de azdır. Kuzey Kafkasya halkları uzun yıllardır süre gelen savaş ve çatışmaların neticesinde artık sükunet aramakta ve Rusya'ya bağlı kalmaktadır. Mevcut konjonktürde Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya'da ayrılıkçı hareketlerin giderek zayıfladığı ve etkisini yitirdiği göze çarpmaktadır. Lakin bölgedeki dengelerin Rusya aleyhine değişmesi neticesinde de çatışmaların her an alevlenebileceğini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Bölgenin huzuru istikrarı ve kalkınması açısından konjonktürün değişmediği bir reel politik denklemde Çeçenistan'da dahil olmak üzere Kuzey Kafkasya'nın Rusya Federasyonu içerisinde yer alması elzemdir. Mevcut siyasi perfektifte Rusya Federasyonu varlığını güçlü şekilde sürdürdüğü müddetçe Çeçenlerin bağımsızlık hedefi gerçekleşecek bir zemin bulamayacaktır. Bu bağlamda Çeçenler bölgedeki nüfus popülasyonlarını korumalı ve artırmalıdır. Bununla birlikte kültürel kimliklerinin Rusya içerisinde erimesine ve yozlaştırılmasına da müsaade etmemelidir. Zira istikbalde politik şartların oluşması ile bölgede Çeçenler ve diğer Kuzey Kafkasyalı uluslar bağımsız olabilirler lakin bir kez daha ifade edelim

bu konjoktürde Çeçenlerin bağımsız olması mümkün gözükmemektedir. Günümüzde Kuzey Kafkasya'da ayrılıkçı hareketlerin tekrar kıvılcımlanması neticesinde yaşanacak çatışmalar bölgeye ve bölge halkına ciddi zararlar verir. Rusya'nın bölge üzerinde etkinliğinin ve gücünün azalması bölge halklarının birlik içerisinde lakin kısa vadeli değil uzun vadeli politikalar ile diasporaların da geleceğe yönelik sistemli ve kapsamlı çalışmaları neticesinde ayrılıkçı ve bağımsızlık yanlısı hareketler başarıya ulaşabilir aksi halde bölge çatışma ve şiddet kısır döngüsü içerisinde debelenir.

KAYNAKÇA

- Ahmadov, Yavus, **Çeçen-İnguşya Halkıyla Rusya Arasındaki İlişkiler**, Sorun Yayınları, İstanbul 2000.
- Ahmetbeyoğlu, Ali, **Kafkas Dosyası**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Aktan, Gündüz, “Türkiye'nin Kafkasya Politikasının Anlattıkları” http://www.kafkas.org.tr/ajans/2002/ocak/16.01.2002_konferans_gunduz_aktan_.htm.
- Aktaş, H. ve Wakizaka, K., “Çeçenistan’da Yeni Dönem ve Kadirov Yönetimi”, **Karadeniz Araştırmaları**, 2019.
- Alcenat, W. & Scott, M, "Revisiting the Pivot: The Influence of Heartland Theory in Great Power Politics" Retrieved, 2015.
- Altun, Fatih Mustafa, Çeçen Sorunu ve Rusya'nın Terörle Mücadele Politikaları, https://www.academia.edu/18266141/%C3%87e%C3%A7en_Sorunu_ve_Rusyan%C4%B1n_Ter%C3, s. 4-5.
- Anadol, Cemal, Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler, Kamer Yayınları, 1996.
- Aras, İlhan, **Avrupa Birliği ve Çin: Siyasi-Ekonomik İlişkiler**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2018.
- Aydın, Mustafa, “Orta Asya'nın Değişen Dinamiği ve Jeopolitiği”, Mustafa Aydın (der), Küresel Politikada Orta Asya: Avrasya Üçlemesi I, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, 2005.
- Aydın, Mustafa, **Şeyh Mansûr**, DİA.
- Babazade, Semiha, Müridizm ve Kafkasya Mücadelesindeki Rolü, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, Konya 2009.
- Barlas, Cafer, **Dünü Bugünü ile Kafkasya Özgürlük Mücadelesi**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014.
- Berkok, İsmail, Tarihte Kafkasya, İstanbul Matbaası, 1958.
- Bingöl, O., “Tarihsel Süreçte Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kontrol Stratejilerinde Geline Aşama: Başarısızlık ve Terör”, **Karadeniz Araştırmaları**, 2011.
- Brezinski, Zbigniew “A Geostategy for Eurasia”, **Foreign Affairs**, 199.
- Budak, Muhammed Cihad, “Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin ve Kadirovlar Dönemi”, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi**, 2018.

- Budak, Mustafa, “Çarı Dize Getiren Kafkas Kartalı”, **Vuslat Dergisi**, 2017.
- Budak, Mustafa, “Rusya’nın Kafkasya’da Yayılma Siyaseti”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı**, Ankara, 2015.
- Bünyadov, Ziya, Azerbaycan, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Azerbaycan Diline Tercüme, Azerneşr, 1989.
- C. Sloan Gray, “Coğrafya ve Strateji: Uygulamada Jeopolitik”, ed. Sloan & Gray, Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.
- Cabağı, Wassan Giray, **Kafkas-Rus Mücadelesi**, Baha Matbaası, İstanbul 1967.
- Chechen Leader Kadyrov Challenges Moscow Over Budget Subsidies, <https://www.rferl.org/a/chechnya-kadyrov-challenges-moscow-budget-subsidies/28123822.html>.
- Chechnya’s Economic Recovery Tested By Slowdown, <https://www.ft.com/content/8233d33c-ecd0-11e4-a81a-00144feab7de>
- Cömert, Servet, Jeopolitik ve Türkiyenin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam, Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 2002, s. 16.
- Çakmak, Haydar, **AB’nin Kafkasya Politikası**, Karadeniz Araştırmaları, 2004, s.140.
- Çeçenistan Ekonomik Verileri, <https://knoema.com/atlas/Russian-Federation/Chechnya-Republic-of>
- Çeçenistan Petrol Üretimi, <https://jamestown.org/program/oil-in-chechnya-a-brief-history/>
- Çeçenistan Petrol Üretimi, <https://oc-media.org/chechnya-to-acquire-rights-to-its-own-oil-from-russian-state-oil-company/>
- Çeçenistan Ülke Profili, <https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-cecenistan/>.
- Çeçenistan’ın İklim Özellikleri, https://sun-trek.ru/en/infoguide/about_chechnya/climate_of_chechnya/
- Çeçenistan’ın Nüfus Verileri, <https://knoema.com/atlas/Russian-Federation/Chechnya-Republic-of>
- Çeçenistan’ın Nüfus Verileri, <https://www.mepanews.com/cecenistanda-nufus-sayimi-sonuclari-aciklandi-45608h.htm>
- Çelikpala, M., Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya: Sosyal, Siyasal Yapı Ve Etnik Çatışmalar, Kafkas Dosyası, İstanbul 2006.

- Defay, Alexandre, Jeopolitik, Ankara, Dost Kitabevi, 2005.
- Demir, Ali Faik, “AB’nin Güney Kafkasya Politikası”, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, 2003.
- Ebel, Robert E., “The history and politics of Chechen oil”, Caspian Crossroads Magazine, 1995.
- Efe, Fikret, “Şeyh Şamil’in Mektuplarının İçerik Analizi”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, 2003.
- Efe, Fikret, **Şeyh Şamil’in 100 Mektubu**, Şûle Yayınları, İstanbul, 2004. s. 66.
- Elnur Hasan Mikail, “ABD’nin Kafkasya Politikasının Güvenlik Boyutu”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2012.
- Erdemir, Halil, “Kafkasya Jeopolitiğinin Bölge Politikalarına Etkisi”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkasya Özel Sayısı**, 2015.
- Erel, Şerafeddin, **Dağıstan ve Dağıstanlılar**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1961.
- Erkilet, Alev, **Ele Geçirilemeyen Toprak Kuzey Kafkasya**, Fecr Yayınları, Ankara, 2002.
- Felyenhauer, Pavel, “The Chechen Campaign”, <http://www.amina.com/article/politics.shtml>.
- Fettweis, J. C., “Revisiting Mackinder and Angell: The Obsolescence of Great Power Politics.” Comparative Strategy, 2003.
- Forsberg, Tuomas, “The EU, Human Rights, and the Russo-Chechen”, **Political Science Quarterly**, 2005.
- Gall, Carlotta ve de Waal, Thomas, **Checnya: A Small Victorious War**, Pan Boks, 1997, London.
- Gilpin, Robert, War and Change in World Politics, New York, Cambridge University Press, 1981.
- Goldman, I., “Petroleum, pipelines and paranoia in the Caucasus”, International Conference on “International Law and the Chechen Republic” Cracow, 1995.
- Gordon, Phillip H., **Overview of U.S. Relations with Europe and Eurasia**, Testimony to House Foreign Affairs Subcommittee on Europe and Eurasia, 2011, <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2011/158214.htm>.
- Gökçe, Cemal, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Siyaseti**, İstanbul Kitabevi, 1979.
- Günel, Kamil, Coğrafya’nın Siyasal Gücü, İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1994.

- Hale, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, Ankara, 2003
- Hızal, Ahmet Hazer, Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Davası, Orkun Yayıncılık, Ankara, 1961.
- İnalçık, Halil, **Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü 1569**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1948.
- J. Ericson, “Rusya Yabana Atılamaz: Jeopolitik Gerçekler ve Fanteziler”, ed. Geoffrey Sloan ve Colin Gray, Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.
- Kafkasya’da Bir Ülke: Çeçenistan, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/2331/kafkasyada_bir_ulke_cecenistan.
- Kanbolat, Hasan, “Rusya Federasyonu’nun Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı”, **Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı**, 2001.
- Kırzioğlu, Fahrettin, **Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi (1451 – 1590)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- Kocakenar, Mustafa, Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler Ve Pratikler, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/19571/amerikan_dis_politikasinda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.
- Koçkar, M. Tekin, Koçkar, A. Abrek, “Çeçen ve İnguş Halklarının Geleneksel Müzik ve Çalgılarına Genel Bir Bakış”, Uluslararası Cumhuriyet Sanat Günleri Sempozyumu, 2017.
- Korkmaz, Dicle, “Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği İlişkilerinin Üç Temel Belge Çerçevesinde İncelenmesi” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, 2007.
- Kuloğlu, Rüştü Mürşit, Çeçenistan’da Sosyo Kültürel ve Siyasi Gelişmeler, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Kundukh ,Aytek, **Kafkasya Müridizmi**, Gazavat Tarihi, İstanbul 1987.
- Kutlu, Tarık Cemal, **Çeçen Direniş Tarihi**, Anka Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kutlu, Tarık, Şimali Kafkasya’da Çeçenler, Türk Kültürü, 1972.
- Lattwak, Edward, The Grand Strategy of the Soviet Union, New York, St. Martin’s Press, 1983.
- Lattwak, Edward N., **The Grand Strategy of the Soviet Union**, New York, St. Martin’s Press, 1983.

- Longworth, John, **Kafkas Halklarının Özgürlük Savaşı**, çev. Sedat Özden, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1996.
- Mackinder H. J., "Democratic Ideals and Reality", Greenwood Press Reprint, 1981.
- Mackinder, H. J., "The Geographical Pivot of History", The Geographical Journal, 2004.
- Mackinder, H. J., Britain and the British Seas. New York, 1902.
- Mackubin, Thomas Owens, "In Defense of Classical Geopolitics ", Naval War College Review, 1999.
- Mansur, Şamil, Çeçenler, Sam Yayınları, 1995.
- Mendelson, Sarah E., "Toward a U.S. Policy in Chechnya", **Ponars Policy Memo**, 2001.
- Muhammed Tahir el-Karaki, **Dağıstan Kılıçlarının Parlaması**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014.
- Nalbant, Ali İhsan, Azerbaycan'ın Siyasi Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Orat, Jülide Akyüz ve Tanrıverdi, Mustafa, "Kafkaslardan Kars'a Hüznünlü Yolculuk", **146. Yılında 1864 Kafkas Göçü (Savaş ve Sürgün)**, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2014.
- Özey, Ramazan, "Mackhinderin Heartland Teorisinin Düşündürdükleri", Marmara Coğrafya Dergisi, 2017.
- Özey, Ramazan, **Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası**, Pegem Akademi, Ankara 2017.
- Özey, Ramazan, Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi, İstanbul, 21. Asır Yayınevi, 2010.
- Panebianco, Stefania, "Promoting human rights and democracy in European Union relations with Russia and China", (Ed. Sonia Lucarelli, Ian Manners), **Values and Principles in European Union Foreign Policy**, Routledge, London and New York, 2006.
- Ruban, Larisa, "Growing instability in the North Caucasus: A major threat to Russian regional security", Caspian Crassroads Magazine, 1997.
- Saari, Sinikukka, "What Went Wrong with the EU's Human Rights Policy in Russia?", **The EU-Russia Centre Review, EU Human Rights Policy towards Russia**, 2010.
- Sadıgov, Ramin, "Çar I. Aleksandr Döneminde Rusya'nın Azerbaycan'da İşgalcilik Siyaseti", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 2018.
- Saray, Mehmet, **Kafkas Araştırmalarının Türkiye İçin Önemi**, Kafkas Araştırmaları I, 1998.

Shashani, Mohammed, “1944 Çeçen Sürgününün Altmış Altıncı Yıldönümü”, <http://www.way-nakh.com/tr/2010/02/1944-cecen-surgununun-altmis-altinci-yildonumu/>,

Sole, Sefa, “Asi Kumandan Cevher Dudayev”, <https://www.stratejikortak.com/2016/07/cevher-dudayev-kimdir.html>.

Sole, Sefa, “Geçmişten Günümüze Rusya’nın Kafkasya Stratejisi”, <https://www.stratejikortak.com/2017/02/rusyanin-kafkasya-stratejisi.html>

Sole, Sefa, “Kafkasya’da Rus Emperyalizmi ve Kafkas Direnişi”, <https://www.stratejikortak.com/2016/06/kafkasya-rusya-kafkas-direnisi.html>.

Sönmezoğlu, Faruk, Dünya ve Türkiye, İstanbul, Der Yayınları, 2004.

Spykman, Nicholas J., The Geography of the Peace, New York, Harcourt Brace and Company, 1944.

Sultanoviç, Jamuhanov Culeyman, Çeçenistan, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cecenistan>

Tanrısever, Oktay F., “Moskova’nın Çeçenistan Çıkması ve Çıkış Arayışları”, **Avrasya Dosyası**, 2001.

Tarakçı, Nejat, Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji, Çantay Yayınevi, İstanbul, 2003.

Tavkul, Ufuk, “ Etnik ve Siyasi Sorunlar Denkleminde Kafkasya”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkasya Özel Sayısı**, 2015.

Tavkul, Ufuk, “Kafkasya’nın Jeopolitik Konumu İçerisinde Rusya Açısından Çeçenistan’ın Stratejik Önemi”, <https://www.turansam.org/makale.php?id=214>

Taymaz, Erol, **Çeçenistan’da Gelişen Olayların Tarihsel Arka Planı**, CIBE Yayınları, Ankara, 1995.

Temizkan, Abdullah , “Kuzey Kafkasya’da Müridizm’in Kurumsallaşması ve Gazavat”, **Karadeniz Araştırmaları**, 2010.

Temizkan, Abdullah, “Osmanlı Devleti İle Rus Çarlığı Arasında İmam Mansur”, **Sufi Araştırmaları Mevlana Düşüncesi Araştırmaları Derneği**.

Thomas Graham, “U.S. Role in Chechnya”, *New York Times*, 10 Aralık 1999.

Türkiye’nin Çeçenistan Sorununa İlişkin Politikası, <https://kafkassam.com/turkiyenin-cecenistan-sorununa-iliskin-politikasi.html>.

Uludağ, Süleyman, **Mürid**, DİA, İstanbul, 2006.

Uludağ, Süleyman, **Müridizm**, DİA, İstanbul, 2006.

Ünlü, Medet, **Çeçenistan Gerçeği**, Ankara, 1995.

Wakızaka, Keisuke, “Rusya ve Kafkas Emirliği arasında Çeçen Milliyetçiliği”, **Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi**, 2020.

Wallander, Celeste A., **Silk Road**, Great Game or Soft Underbelly? The New US-Russia Relationship and Implications for Eurasia, 2004.

Yapıcı, Utku, “Tarihsel Süreç İçerisinde Rus-Çeçen Sorunu”, <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/52>.

Yeşil, Caner, “Çeçen Sorunu ve Günümüzde Çeçenistan”, <http://www.academia.edu/>, 2005.

Yıldız, Muharrem, **Dünden Bugüne Kafkasya**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2006.

Yılmaz, Şuhnaz, Amerika Birleşik Devletleri'nin Kafkasya Politikaları, https://www.academia.edu/11985283/Amerika_Birle%C5%9Fik_Devletlerinin_Kafkasya_Politikalar%C4%B1

Yüceşahin, M. Murat, “Kafkaslar: Mekan ve Nüfus”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkasya Özel Sayısı**, 2015.

Yüceşahin, Murat, “Kafkaslar: Mekan ve Nüfus”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkasya Özel Sayısı**, 2015.